

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za fonetiku

Lucija Duda

ARGUMENTACIJA FEMINISTIČKOG POKRETA KROZ POVIJEST

Diplomski rad

Zagreb, rujan 2018.

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za fonetiku

Lucija Duda

ARGUMENTACIJA FEMINISTIČKOG POKRETA KROZ POVIJEST

Diplomski rad

Mentorica: Dr. sc. Gabrijela Kišiček

Zagreb, rujan 2018.

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOGA RADA

Ovim potvrđujem da sam osobno napisao/la diplomski rad pod naslovom

Argumentacija feminističkog pokreta kroz povijest

(naslov rada)

i da sam njegov/a autor/ica.

Svi dijelovi rada, podaci ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni članci i sl.) u radu su jasno označeni kao takvi te su navedeni u popisu literature.

Lucija Duda

(ime i prezime studenta)

(potpis)

Zagreb, _____

PODACI O AUTORU

Ime i prezime: Lucija Duda

Datum i mjesto rođenja: 4. siječnja 1994, Pula

Studijske grupe i godina upisa: Fonetika (smjer govorništvo); Talijanistika (književno-kulturološki smjer), 2015.

Lokalni matični broj studenta: 370961 D

PODACI O RADU

Naslov rada na hrvatskome jeziku: Argumentacija feminističkog pokreta kroz povijest

Naslov rada na engleskome jeziku: *The argumentation of feminist movement throughout history*

Broj stranica: 78

Broj priloga: -

Datum predaje rada:

Sastav povjerenstva koje je rad ocijenilo i pred kojim je rad obranjen:

1. Elenmari Pletikos Olof, dr.sc.
2. Gabrijela Kišiček, dr.sc.
3. Ines Carović, dr.sc.

Datum obrane rada: 24. rujna 2018.

Broj ECTS bodova: 15

Ocjena:

Potpis članova povjerenstva:

1. -----

2. -----

3. -----

Zahvala

Ovim se putem želim zahvaliti Odsjeku za fonetiku što potiče vrijednost govora i time nam pruža sigurnu budućnost. Zatim, mentorici, profesorici Gabrijeli Kišiček, što mi je pomogla da pronađem svoju retoričku nišu. Da ne zaboravim, htjela bih se zahvaliti Karli i Dori bez kojih studij fonetike nikada ne bi bio tako lijepo iskustvo. Hvala!

1	UVOD.....	1
2	FEMINISTIČKA PERSPEKTIVA ARGUMENTACIJE	2
2.1	PARADIGMA SUPROTSTAVLJANJA.....	2
2.2	CILJEVI FEMINISTIČKE PERSPEKTIVE	3
3	TEORIJSKA KONCEPCIJA RADA.....	7
3.1	KRATKA POVIJEST RETORIKE I FEMINIZMA	7
3.1.1	Neprepoznate retoričarke i govornice	7
3.1.2	Redefinicija Ciceronovih kanona	9
3.1.3	Performativna retorika kao novi subžanr.....	11
3.1.4	„Ženski stil“	12
3.1.5	Ženski stil danas	13
3.2	KRITIKA MODERNOG RACIONALIZMA U KONTEKSTU RETORIČKE ARGUMENTACIJE	16
3.3	KONTEKST	19
3.3.1	Elementi konteksta.....	20
3.4	ULOGA EMOCIJA U ARGUMENTACIJI	23
3.4.1	Emocije u komunikaciji	25
3.4.2	Emotivni argumenti: klasifikacija i evaluacija	26
3.4.3	Primjena kriterija relevantnosti, prihvatljivosti i dostatnosti na emotivne argumente.....	27
3.4.4	Odgovorani pristup argumentima i tri alata evaluacije emotivnih argumenata	28
3.5	MODEL USUGLAŠAVANJA MICHAELA GILBERTA	34
3.5.1	Razotkrivanje ciljeva sugovornika.....	34
3.5.2	Razumijevanje sugovornika.....	35
3.5.3	Faza usuglašavanja	36
3.6	SVAKO SVJEDOČANSTVO MOŽE BITI EPISTEMOLOŠKI VRIJEDNO.....	37
3.6.1	Svjedočanstvo	37
3.6.2	Argumentacijska nepravda	40
3.6.3	Metanepovjerenje	41
4	PRIKAZ ŽENSKOG STILA U ŽENSKOJ GOVORNIČKOJ PRAKSI KROZ POVIJEST.....	42
4.1	SOJOURNER TRUTH	42
4.1.1	Ženski stil u Zar ja nisam žena?	44
4.2	KLARA ZETKIN	46
4.2.1	Ženski stil u Za oslobođenje žena!.....	48
4.3	BETTY FRIEDAN	49
4.3.1	Ženski stil u Žensko građansko pravo.....	51
4.4	CHIMAMANDA NGOZI ADICHIE	53
4.4.1	Ženski stil u Svi bismo trebali biti feministi i feministkinje.....	54
4.5	REDEFINICIJA ŽENSKOG STILA.....	56
5	GOVORNIŠTVO U NASTAVI.....	58
5.1	PRIPREMA NASTAVNOG SATA ŽENSKI STIL	59
5.2	TJEK SATA.....	60
6	ZAKLJUČAK	64

1 Uvod

Još od antičke Grčke politika je uz pomoć retorike gradila demokraciju. Jednako je tako retorika uz pomoć filozofije i logike gradila vlastito društveno nasljeđe. Međutim, to nasljeđe nikad nije pripadalo društvu u cijelosti jer žena nikada nije bila viđena kao ideal racionalnosti. Kanoni retorike i argumentacije sustavno su isključivali govor žena i njihovu sposobnost uvjeravanja. Sve do pojave neformalne logike zatvarala su se vrata ženskoj govorničkoj praksi i nisu se prepoznavali doprinosi koje je imala za teoriju retorike i argumentacije. Posljedice te društvene nepravde vidljive su još i danas, a zajedničkim radom feminističke metodologije i retorike moguće ih je ispraviti.

U širem kontekstu, ovaj rad prikazuje dosadašnja istraživanja argumentacije i retorike koja ispunjavaju epistemološke ciljeve feminizma prema teorijskom okviru Catherine E. Hundelby, stoga mogu poslužiti kao elementi budućeg feminističkog modela argumentacije.

Prvi dio rada obradit će feminističke uvide u argumentaciju kako bi se dokazalo da njezina suradnja s feminizmom i retorikom ima pozitivne učinke na sve tri discipline. U poglavljima koja slijede opisat će se odnos retorike i feminizma kroz povijest s naglaskom na *ženski stil* kao najvažniji produkt istraživanja ženskih aktivističkih govora. Kako bi se to pokazalo, poglavlje *Prikaz ženskog stila u ženskoj govorničkoj praksi kroz povijest* nudi primjere i služi kao uvod u problem današnje koncepcije pojma. Poglavlje *Kritika modernog racionalizma u kontekstu retoričke argumentacije* okosnica je rada. Naime, preuzimanjem postavki argumentacije, retorike i feminizma predočit će se posljedice dominacije muškog načina razlaganja. Poglavlje je u funkciji uvoda u drugi dio rada u kojem se obrađuju postojeći modeli i teorije nastali na feminističkim principima. Prikazat će se uloga *konteksta* i emocija u evaluaciji argumenata, potencijalno feministički model diskusije, odnosno, *model usuglašavanja* i svjedočanstvo kao najvažnija očitost iskustva marginaliziranih skupina.

Cilj je ovog rada pružiti teorijski pregled recentnog područja feminističke argumentacije. Budući da ne postoji hrvatska literatura o ovoj temi, drugi je cilj rada otvoriti raspravu o odnosu ove dvije discipline i na našim područjima te tako pridonijeti novim spoznajama ovog dosad nedovoljno istraživanog područja.

2 Feministička perspektiva argumentacije

Današnja teorija argumentacije svoj korijen vuče iz pokreta poznatog kao neformalna logika, nastalog 1980-tih godina na području Sjeverne Amerike. Pokret nastaje kao alternativa formalnoj logici, strukturalnom simbolizmu argumenata i deduktivnim oblicima. „U središtu njezinog razmatranja je argumentacija, posebice ona svakodnevnog netehničkog jezika“ (Van Eemeren i sur., 1996: 63), što bi značilo da se analizira argumente svakodnevnog i prirodnog jezika koji se pojavljuju u javnim debatama, raspravama, politici i jeziku medija. Svakodnevna komunikacija zahtjeva proučavanje konteksta u kojem nastaje, stoga neformalna logika oštro kritizira tradicionalnu tendenciju da se tvrdnja izolira od konteksta. Naime, taj je moment ključan za integraciju feminističkih principa i neformalne logike jer upravo svojevrsna 'živost' argumenta u odnosu na govornika, publiku, okolnosti i povijesno iskustvo leži u temeljima obje kritike. S prvim otkrićima neformalne logike ova dva pravca oslanjaju se jedan o drugog kako bi unaprijedili vlastita područja istraživanja. Naime, dok feministički uvidi omogućavaju teoriji argumentacije da iskorijeni sveprisutne tragove *paradigme suprotstavljanja* u logici, moderna argumentacijska i retorička teorija feminizmu nudi načine razlaganja i rasuđivanja koji su društveno uključivi.

2.1 Paradigma suprotstavljanja

Prije daljnjih uvida u feminističke perspektive, bitno je objasniti što je *metoda suprotstavljanja*¹ (*adversary method*) te zašto je ona jedan od glavnih krivaca da se argumentacija tijekom povijesti povezivala s agresijom i isključivala način razmišljanja svih sudionika diskusije koji nisu odgovarali normama logike. Međutim, čak i uzrok *metode suprotstavljanja*² (*adversary paradigm*) leži u najčešće kritiziranom postupku logike – izoliranju tvrdnje od argumenta:

„Feminizam prepoznaje da različiti načini apstrahiranja argumenta od konteksta i njegovog cilja, zatim prioritiziranje natjecanja, mogu učiniti nejasnima i druge oblike značenja (koje taj argument ima) i druge ciljeve te argumentacije. Ili apstrahiranje kao takvo ili dominantnost specifičnog načina izoliranja može prouzrokovati probleme. Čini se da argumentacija koja je strukturirana suprotstavljanjem ima primat u filozofskoj disciplini koja djeluje europskim kulturama, uključujući i Sjevernu Ameriku“ (Hundelby, s.a: 1)

¹ op. prijevod moj, izv. Janice Moulton (1983)

² op. prijevod moj, isto

Iz citata je očito da je izuzimanjem tvrdnji došlo do toga da jedina funkcija argumenta postane nadmetanje s drugima. Iz toga i proizlaze *sukob*, *agresija* i *napad* kao ciljevi tradicionalne argumentacije jer odbacivanjem svega sporednog u diskusiji govorniku ništa drugo niti ne preostaje (Moulton, 1983: 149). Moulton, autorica pojma *metoda suprotstavljanja*, smatra da je ta metoda toliko univerzalna filozofskom diskursu da je se može nazvati paradigmom. Zbog agresivnosti koja se nadovezuje na *paradigmu suprotstavljanja*, formalna logika sustavno je isključivala ženski način razlaganja jer je ideal racionalnosti bio utjelovljen u muškarcu koji koristi i razumje apstraktni logički jezik. U kanonskoj retorici i argumentaciji to se preslikava u primatu političkih govora, erističkog dijaloga, pobijanja argumenata i tuđeg stava. Stoga ne iznenađuje činjenica da se tek prvim otkrićima neformalne logike potaknula i demarginalizacija svih iskustava i stilova komunikacije koji nisu normativni. S vremenom se počinju konstruirati modeli diskusija koji počivaju na razumijevanju, poštivanju i suradnji govornika, a ne održavaju živima stereotipe i kulturu agresije nauštrb svih onih kojima društvena pozicija ne omogućuje pristup filozofskom diskursu.

2.2 *Ciljevi feminističke perspektive*

Iako još uvijek ne postoji jedinstveni feministički model argumentacije, postoje ciljevi koji određuju kakav bi on trebao biti. Stoga ono što se za sada može proučavati jest poput *uzorka* koji obuhvaća postojeće modele i teorije unutar argumentacije i retorike nastale na feminističkim principima - uključivanja ženskih glasova u sadašnje teorije, uključivanje govornica u literaturu i strukturiranja rasprava koje unaprijed računaju na rodnu perspektivu.

Hundelby i Rooney (2010), najistaknutije teoretičarke feminističke argumentacije, modele retorike i argumentacije proučavaju kroz prizmu *feminističke teorije stajališta*. Dakle, tako proširuju granice epistemologije za iskustvo marginalnih skupina, u koju spadaju žene, manjine i obojene rase. (Brstilo, 2010) Oni na poziciji moći koji upravljaju znanjem nisu u jednakoj mjeri svjesni problematike društvenih ograničenja kao oni koji su locirani na društvenoj periferiji. Stoga istraživanja trebaju slijediti društvenu piramidu od dna prema vrhu jer se jedino tako moguće fokusirati na marginalne skupine (ibid. 153). Teorijski oslonac koji budući model argumentacije preuzima od feminizma dalje se usmjeruje prema modelima diskusije i evaluacijskim alatima koji ne počivaju na dekontekstualizaciji komunikacijske situacije. Analiza koja se temelji na okolnostima situacije domena je retoričke argumentacije, stoga se feministički model argumentacije većinom oslanja na Tindalea, Gilberta, Foss i

Bondyja (Hundelby, s.a). Radi se o autorima koji argumentaciji pristupaju sa stajališta retorike te time mogu uvidjeti društvenu situiranost znanja.

Neki feministi i feministice smatraju retoričku perspektivu problematičnom zbog toga što asocira na persuaziju i svojstvene joj odnose dominacije među govornicima. Međutim, Hundelby (s.a: 10) ističe važnost modela retoričke argumentacije Tindalea (1999) jer njegov pristup omogućuje da se ostvare *epistemološki ciljevi feminizma*. Točnije, da se prepozna empirijska vrijednosti osobnog iskustva, emocije govornika, zatim društveni okviri komunikacijske situacije i, naposljetku, odnos moći među govornicima. Na tim osnovama Hundelby tvrdi da analiza treba uključivati (ibid. 5):

- (1) identitet govornika;
- (2) odnos moći među govornicima;
- (3) emocije uključene u argumentaciju;
- (4) društvene posljedice argumentacije.

Osim retoričkom argumentacijom, epistemološke ciljeve feminizma moguće je ostvariti i unaprijediti drugim alternativnim modelima i teorijama koji potiču smanjivanje *paradigme suprotstavljanja* u praksi. Pravila feminističke kritičke diskusije temeljit će se na komunikaciji „s drugim govornicima umjesto *protiv* njih“ (Rooney, prema Hundelby: 12, naglasak autorice) Cilj takve komunikacije je međusobno razumijevanje i suradnja. Dakle, ako se disens iz kojeg se razvija diskusija zamisli kao linija, sugovornici ne bi trebali govoriti iz ekstrema te osi, već bi se trebali kroz razumijevanje približavati jedan drugome prema središtu linije. Točka središta je područje rješenja i/ili zajedničkog tla. Kritizirati nečije stajalište s početne točke linije je poput napada izdaleka, a s te pozicije nije moguće steći „intelektualnu empatiju“ (Linker, 2011) kojom govornici osvještavaju pristranost u interpretaciji tuđih tvrdnji. S obzirom na to da je to i načelo *modela usuglašavanja (coalescent argumentation)* i *multimodalne argumentacije (multi-modal argumentation)* Gilberta (1994)³, za Hundelby ti su modeli trenutno najbolja alternativa suparničkom razlaganju (Hundelby, s.a: 1). Epistemološki ciljevi nisu mogući ako ne dolazi do pravednog vrednovanja informacije, stoga je sukob mišljenja iz feminističke perspektive oblik razmjene i produbljivanja znanja.

U modelima diskusije bitna je domena retorike i utjecaj emocija na publiku. Naime, ženska je komunikacija često procijenjena kao ona emotivna, a samim time iracionalna. Radi se o obliku razlaganja koji teži vrednovanju intime, zajedništva, uključivanja drugih i rješavanja problema), stoga feminizam tvrdi da emocije mogu biti razumne reakcije kao što su to i logički

³ op. prijevod moj

argumenti (Burrow, 2010). Emocije govornika nisu nužno distorzija te mogu pružiti informativni sadržaj koji podupire tvrdnju. Iako treba izbjegavati stereotip emotivnog ženskog govora, potrebno je imati u vidu 'etiku brige', dakle žensku karakteristiku majke i odgajateljice koja je povijesno utjecala na njihove načine komunikacije. (Gilligan, 1983, prema Hundelby, s.a:11).

Treći način ostvarenja ciljeva feminističke argumentacije uključuje osvještavanje društvenih stereotipa kod govornika i kod publike. O tome će najviše biti govora u poglavljima posvećenima radu Govier i Bondyja. Zato se je potrebno fokusirati na publiku koja zbog svoje eksplicitne ili implicitne nesklonosti prema društvenoj grupi daje višak ili manjak kredibiliteta nekom svjedočanstvu (Govier, prema Hundelby, s.a: 15). Kako bi se izbjegla *argumentacijska* ili *epistemološka nepravda* (Fricker, 2007; Bondy, 2010) publika i/ili sugovornik trebaju sumnjati u vlastito iskustvo koje može utjecati na odluku hoće li se nekome vjerovati. Naime, „osobno iskustvo je bitno za argumentaciju jer se time smanjuje hermeneutička nepravda nanesena ženama“ (Hundelby, s.a: 16), a i svim drugim marginalnim skupinama. S druge strane, obrazovanje publike i govornika kakvo predlažu Govier (1993) i Bondy (2010) čini diskusije otvorenijima, prijateljskima i pravednijima.

Društveni stereotipi koji utječu na percepciju govornika posljedica su društvenih konvencija komunikacije koje su se povijesno usustavile. Naime, feministička perspektiva na argumentaciju nudi rješenje kako da se izbjegava rodno određeni govorni bonton. Zbog *paradigme suprotstavljanja*, tvrdi Moulton (1983), agresija je bila predstavljena kao model uspjeha u diskusiji, a kada bi joj se žene približile bile bi „okrivljene za 'neprimjereno ponašanje, a ono što su uradile ostaje neprepoznato“ (prema Hundelby, s.a: 6) Burrow (2010) kritizira rodno uvjetovane strategije uljudnosti koje se javljaju tijekom diskusija.⁴ Naime, kada se u komunikacijskim situacijama cijeni autoritativnost, žene nemaju previše izgleda ako je ključ uspjeha u pobijanju sugovornika. S druge strane, ako usvoje muške tehnike suparništva tada ih kritiziraju kao „sebične, hladne i zle“, a „takav karakter oslabljuje autoritet žene.“ (Hundelby, s.a: 13). Burrow (2010) tvrdi da je uloga uljudnosti, odnosno pristojnosti, prije svega suradnja i povezivanje s drugim ljudima. Međutim za žene norma uljudnosti predstavlja

⁴ Iako autorica kritizira rodne norme uljudnosti u argumentaciji na području filozofije, gdje prevladava *metoda suprotstavljanja*, daje naslutiti da se muško agresivno i autoritativno argumentiranje smatra idealom i u drugim disciplinama, a ponekad i u svakodnevnim situacijama. Podrobnije u: Burrow, S (2010). Verbal Sparring and Apologetic Points: Politeness in Gendered Argumentation Contexts. *Informal Logic*, 30, 3, 235-262

dvosjekli mač jer doprinosi subordinaciji, a istovremeno je jedini način da sudjeluju u javnim diskusijama. Nadalje, autorica tvrdi da se žene u diskusiji povezuju sa sugovornicima tako što (1) daju prednosti tuđim interesima; (2) okolišaju kako bi se zaštitile, (3) koriste upitne intonacije i (4) upitne izraze („Tvrdim da je to tako, *zar ne?*“). Sve su to strategije koje implicitno ukazuju na inferiornost, nemoć i želju za izbjegavanjem konflikta. Iako Hundelby (s.a) ne nudi rješenje kako stvoriti pravednije norme pristojnosti, naglašava važnost razvoja novih strategije uljudnosti žena bez da preuzimaju muške forme. Međutim, rekonstrukcija konteksta prema Tindaleu (1999) uključuje ekspresivnost i izraz govornika, stoga ako se uzme u obzir rodna perspektiva uljudnosti, moguće je tom govorniku pružiti validnost, a ne proglasiti ga neprikladnim za argumentaciju.

Za kraj, može se zaključiti da se glavni epistemološki ciljevi feminističkog modela ostvaruju prakticiranjem alternativnih modela koji integriraju retoriku i argumentaciju, a temelje se na feminističkim principima. Argumentacija je svakodnevna, društveno određena pojava te zbog toga može poslužiti kao alat kojim će se društvo mijenjati, obrazovati i učiti kako kritički razmišljati. Već je rečeno da je razmjena argumenata kroz prizmu feminizma čin učenja u kojemu su glavni akteri međusobno uviđavni govornici. Posljedica toga je određivanje standarda istine prema konkretnoj situaciji kako bi svačije iskustvo i emocije dobili priliku da se procijene kao validni. S druge pak strane, feministički uvidi mogu unaprijediti postojeće modele kritičke diskusije jer nude perspektivu povijesnog ženskog načina komunikacije i razlaganja.

3 Teorijska koncepcija rada

3.1 Kratka povijest retorike i feminizma

Prije svega, bitno je razlikovati *feminističku retoriku* od *retorike*. Naime, feministička retorika je zaseban pravac unutar teorije retorike za koju je oblikovanje govora „umijeće koje uvijek ima potencijal da se koristi u svrhe *eudamonije*, odnosno, postizanja dobrog za nas ljudska bića.“ (Gleen i Lunsford, 2017: 595, naglasak autorica) Retorika feminizma prati i analizira feminističke govore i tekstove te ukazuje na njihove zajedničke karakteristike. Iako su feministice i feministi od samih početaka koristili retoričke alate, odnosno, uvjeravali javnost, informirali je o društvenoj nepravdi i zahtijevali promijene zakona, tek s trećim valom dolazi do akademske institucionalizacije ženskih studija. Sve češća pojava žena u akademskim krugovima, na izmjeni drugog i trećeg vala feminizma, omogućila je da teoretičarke retorike počinju raslojavati tradicionalnu zapadnu retoričku misao feminističkom metodologijom, praksom i teorijom. Dakle, od 1980-tih na ovamo unutar retorike Bizzell, Campbell, Gleen, Wilson Logan, Lunsford i Ratcliffe svojim istraživanjima razvoja američkog feminizma dolaze do zajedničkog zaključka: govornice i teoretičarke neće biti prepoznate kao takve sve dok se potpuno ne redefiniraju kanonske retoričke kategorije u ženskom ključu. Ako se definicije osnovnih pojmova, a time i sama retorika, ne prošire kako bi uključivale i govor potlačenih, promjene nema. Autorice predmnijevaju da ponovno iščitavanje i feministička analiza kanona, zatim proučavanje tekstova i izvedbi žena koje nisu bile shvaćene kao govornički akteri, omogućuje artikulaciju do sada nevidljive, ali nesumnjivo postojeće, veze retorike i feminizma.

3.1.1 Neprepoznate retoričarke i govornice

Ženski doprinos govorništvu nije prepoznat sve do prve suradnje feminističke metodologije, teorije i prakse s retorikom nakon 1980. godine, u vrijeme trećeg vala feminizma. Međutim, postoje spisi i radovi koji datiraju još iz doba Antike i potvrđuju aktivnost žena na ovom području. Primjerice, poznata su djela Sapfo (530 pr.Kr), zatim Enheudane (2300 pr.Kr), princeze Akadskog Carstva i Aspazije (450 pr.Kr), Periklove majke. Iako postoji niz povijesno važnih ženskih likova, tradicijska se retorika uspješno odupirala uvrštavanju njihovih doprinosa i govornica u svoje redove. Gleen i Lunsford (2017) uzrok nalaze u naglasku na antagonizam, javni i politički govor. Međutim, unatoč tome literatura niti one govornice i autorice koje su svoje govore temeljile na persuazivnosti, dominaciji i pobjedi.

Donawerth (1992), profesorica na Sveučilištu u Marylandu, piše o ograničenjima koja su za teoriju retorike postavili kanonski autori. Naime, temeljni prostor istraživanja koji su konstruirali muški retoričari, kroz povijest je djelovao poput svojevrsnog filtra koji je teoriju nadograđivao samo onime što bi odgovaralo tradiciji javnih i političkih govora. Dovoljno je spomenuti da je još i Platon razlikovao pravu retoriku od one koja se „obraća masi ljudi koju čine muškarci, žene, djeca, robovi, ali i slobodni ljudi [...] to je samo oblik laskanja.“ (ibid.) Donawerth (1992) kroz rad sa studentima pokušava revidirati retoriku tako što učiteljice govorništva preimenuje u teoretičarke, a njihove stavove o elokvenciji i praksi uvrštava u retoričku teoriju. Primjerice, novo ime koje postaje dio učenja je Mary Astell autorica koja u 18.stoljeću piše traktate o važnosti govorničkog obrazovanja za žene i nanovo definira retoriku. Njezina je definicija značajna zbog svoje inovativnosti za period u kojem je nastala jer kako tvrdi Donawerth (1992: 37) „puno manje je manipulativna u usporedbi s drugim teoretičarima retorike 18.stoljeća: pisac je 'Prijatelj', koji s čitateljima razgovara kao s 'Susjedima' [...] i retorika je dizajnirana tako da ukloni 'Predrasude' koje stoje na putu Istini“ (ibid.). Mnogo je drugih autorica, poput Gerturde Buck, Elizabeth Woodbridge i Mary Auguste Jordan, pisalo svoje udžbenike retorike i argumentacije koji nisu uključeni u pregledima povijesti retorike.

Govornice se nalaze na periferiji retoričkih analiza sve do trećeg vala s kojim ženski studiji postaju sve prisutniji unutar antropologije, sociologije, filozofije, medicine, prava i književnosti. U poglavljima koja slijede obradit će se *ženski stil (feminine style)*⁵ svojstven pokretu za ženska prava, no za sada je dovoljno naglasiti imena govornica čiji su govori prepoznati tek u novijim istraživanjima. Pokret za ženska prava obilovao je govornicama koje su zbog svog specifičnog ženskog stila, koji će se obraditi u kasnijim poglavljima, ostale neprepoznate. Uzmimo za primjer Elizabeth Cady Staton čija je *Declaration of Sentiments* prekretnica organiziranja ženske sufražetske borbe. Svoju deklaraciju Elizabeth Cady Staton čita 1848. godine na *Konvenciji o ženskim pravima* u Seneca Fallsu, prvom većem javnom okupljanju borkinja za pravo glasa. Naime, radi se o listi 18 prava koja su *Deklaracijom nezavisnosti* zajamčena američkim 'građanima' i 'narodu', no ne i ženama. Redom to su pravo na javni govor, zabrana svjedočenja na sudu, propovijedanja u vjerskim zajednicama, obrazovanje i ulazak u poslovne sfere, zatim zadržavanje građanskih prava u braku, upravljanje zarađenim dnevnicama i posjedima, punopravno skrbništvo na djecom, jednake plaće za iste poslove koje obavljaju i muškarci, i naposljetku pravo glasa. Može se zaključiti da bi upravo zahtjevi prvog vala feminizma omogućili ženama „da pokažu svoje retoričke sposobnosti.“

⁵ op.prijevod moj, izv. Karlyn Kohrs Campbell (1986)

(Gleen i Lunsford, 2017: 584) Iako su u periodu borbe okupljanja, sastanci, protesti i peticije učestali, taj novi ženski govor nije bio smatran vrijednim retoričkog preispitivanja, čak ni onda kada su javni nastupi pridonijeli zaprimanju 19. amandmana, odnosno, ženskom pravu glasa.

Drugi se val (1950-1980.) može nazvati produženom rukom prvog vala feminizma, a odvija se usporedno s pokretima protiv vijetnamskog rata, borbom za crnačka prava i građanska prava i studentskim pokretom. Ženska oslobodilačka platforma pod sloganom Carolin Hanisch (1969) *osobno je političko* zahtijevala je promjene materijalnih uvjeta života žena koji ograničavaju njihova tijela i živote pod ustrojem kolektivnih odnosa političke moći koje zrcale simboličke društvene vrijednosti.⁶ 'Najglasnije' zagovaračice bile su Betty Friedan (*The Feminine Mystique*, 1963), Andrea Dworkin (*Intercourse*, 1987; *Men Possessing Women*, 1979), Audre Lorde, Gloria Steinem, Mary Daly i Marilyn French - sve su one zaslužne za doprinos retoričkoj moći feminizma i promjeni društvenih uloga.

Naime, prethodno spomenute retoričarke prilagođavale su studije svojim studenticama i mijenjale teoriju. Ako ih se uvrsti u povijest može se iz nove perspektive preispitati ne samo tradicija, već i trenutne tendencije unutar same retorike koje na krutost tradicije nisu imune. S druge pak strane, ženski glas retorici donosi novi tip govora, odnosno, javni govor s nijansama privatne komunikacije koja je nastajala životom u patrijarhalnim uvjetima.

3.1.2 Redefinicija Ciceronovih kanona

Iako je potrebna revizija mnogih pojmova, prvo se treba pristupiti onima koji su sveprisutni. Stoga su se Ciceronove kategorije, *inventio*, *distributio*, *elocutio* i *actio*, osim *memoria*, učinile pogodnima za prilagodbu feminističkim principima (Gleen i Lunsford, 2017: 587). Počevši od prikupljanja argumenata, odnosno, faze *inventia* istraživačice su zahtijevale redefiniciju samog pojma *znanja*. Feminističko poimanje znanja odbija binarnu podjelu na razum kao mušku, a emocionalnost, odnosno, iracionalnost kao žensku domenu. Zbog toga bi

⁶ U drugom valu feminizma naglasak je bio na reorganizaciji rodних uloga u kućanstvu, jednakim plaćama, obrazovanju, reproduktivnim pravima i seksualnosti, kontracepciji, zatim, na nasilju protiv žena i u obitelji. Polako ostvarivao se napredak unutar zakona. Također mijenja se kulturalni imperativ heteronormativnosti te se počinju stvarati sigurni prostori za *lgbt* skupine. Iako drugi val napreduje, još uvijek je isključiv. Naime, prijepori unutar samog feminizma doveli su do jačanja glasa Drugih unutar već marginalne skupine, odnosno fokus na bijele, heteroseksualne žene iz srednje klase smanjivao je mogućnost da crkinje, pripadnice niže klase, radnice, lezbijke, biseksualne i žene nezapadnog podrijetla sudjeluju u kolektivnim akcijama.

se prikupljanje dokumenata iz „iracionalne i privatne domene“ trebalo smatrati prikupljanjem znanja i mudrosti (ibid.). Pribjegavanje Aristotelovim *toposima*, definicijama i svjedočanstvima nije uvijek rješenje da se dođe do informacije koja je potrebna. Ako se analiziraju povijesni zapisi i govori žena i/ili drugih marginalnih skupina kojima pristup tradicionalnom pojmu *ratio* nije bio moguć, treba priznati legitimnim preuzimanje argumenata iz prostora njihovog iskustva – pisama, časopisa, kuharica, ženskih tekstova, mitova, legendi i dr. Materijali koji služe kao potpora mogu biti intuitivni, paralogički i iskustveni, a indukcija kao način zaključivanja ne bi se smjela smatrati pogrešnom. Kada je premisa osobno iskustvo, a zaključak dobiven induktivnim putem, treba imati u vidu da je pojedinačno iskustvo konkretne rase i klase manifestacija povijesnog iskustva potlačene društvene grupe. Autorice zaključuju da potez prema osobnom u ženskim govorima nije bio potez prema objavljivanju autobiografije, nego način razotkrivanja tradicije i identifikacije s publikom kako bi „retrospekcijom stvorile viziju budućnosti“ (ibid. 588).

Što se tiče promijene *distributia* ili raspoređivanja govora, feminističke retoričarke uključuju i pisane oblike ženskog izražavanja, s obzirom na to da su prilike na govornicama bile rijetke. Proučavajući nelinearnost pisma Glorie Steinem, zatim takozvane 'autoplajijate' Kathy Acker, kolaže od isječaka Don Quijota i njezine autobiografije, ukazuje se na glavne karakteristike ženskog pisma - uvod, razrada i zaključak ne postoje. Proučavanje obrazaca raspodjele teksta, teoretičarke navodi na kritiku Aristotelove podjele *dispositia* na *kazivanje* i *dokazivanje*. Ukratko, novina feminističke retorike je tendencija da iskaz može biti jednako logičan, čak onda i kad ne slijedi obrazac tvrdnja – argument – protuargument. Druga novina koja proizlazi iz alternativnih načina oblikovanja, očituje se u feminističko retoričkim nastojanjima da se na elemente stilistike teksta, poput većih bjelina između riječi koje su simbol šutnje kod Tillie Oslen, počinje gledati kao na elemente uvjeravanja i logičkih naglasaka.

Na sličan se način mijenja i kategorija *elocutia*. Iz proučavanja pismenih izraza slijedi da je stil poput „granice sukoba suprotstavljenih političkih, ideoloških i kulturnih snaga, važnih i za retoriku i za feminizam.“ (ibid. 588) U prošlosti je stil je shvaćen kao domena kojoj potlačeni zbog neobrazovanosti ne mogu pristupiti te zato na krivi način, to jest nenormativno, utječu na svoju publiku. Spoj feminističke i retoričke tradicije stvara novog govornika koji izlazi pred publiku koja na njega pristaje, time ga autorizira i dopušta da je taknu njegove riječi. Dakle, ključ je u stvaranju prijateljske publike. Iako Gleen i Lunsford (2015) ne daju naslutiti rješenja kako postići prijateljsku publiku, u sljedećim poglavljima obrađuje se koncept *metanepovjerenja* (Bondy, 2010) iz kojeg slijedi da ključ u obrazovanju publike.

Nadalje, prepreka pri daljnjem širenja *elocutia* leži u manjku živih primjera *actia*, prema Gleen i Lunsford najvažnijeg retoričkog kanona (ibid. 589). Naime, razvoj tehnologije komunikacije doveo je do potpune „hegemonije pisanja, uz koju slijedi nestanak govorne, performativne i *tjelesne* retorike kojom su se koristile žene.“ (ibid.) Kada se retoričku izvedba odvoji od *tijela* koji ga izgovara i smjesti u mentalnu aktivnost jedini način njene reprodukcije postaje zapisivanje. Upravo je restrikcija u načinu komunikacije i učenja (zabrana javnog govora, obrazovanja, predavanja) ženama onemogućavala zapisivanje vlastitih djela tijekom povijesti. Patrijarhalni okviri retorike nisu mogli dopustiti ulazak 'ženske retorike' i promjene koje bi uslijedile, zato se ženska govorna praksa usmjeravala prema jedinim slobodnim kanalima - emocije, osobna iskustava i intuicije.

Pet je ključnih kategorija sagledano kroz feminističku prizmu, ono što Gleen i Lunsford (2017: 589) kao idući korak vide je redefinicija Aristotelove središnje osi: *etosa*, *patosa* i *logosa*. Iako se tome tek stremi, bitno je napomenuti da se u feminističkoj retorici obnavlja važnost koncepta *kairosa* i *metanoie*. Ženski aktivistički govori sadrže „promišljeni čin vraćanja na prošle događaje kako bi ih vidjeli iznova [...] to donosi emotivne reakcije, poput kajanja, propusta i krivnje“ (Myers, 2011: 8). Emotivne su reakcije posljedica *kairosa* ili „retoričke akcije u pravom trenutku“ (Crosby, prema Myers 2011: 2) i donose snagu koja vodi do intelektualne i duhovne promjene publike, odnosno do *metanoie* kojom „apolitične jedinke postaju politične.“ (Gleen i Lunsford, 2017: 589) S obzirom da se radi o relativno novoj grani istraživanja, feministički doprinosi retorici nisu toliki da utječu na promjenu kanonskih kategorija teorije retorike, već ih za početak prilagođavaju svojim principima.

3.1.3 *Performativna retorika kao novi subžanr*

Što se tiče pozicije ženskog govora kao predmeta proučavanja, Gleen i Lunsford u zaključku svojeg članka *Rhetoric and Feminism* tvrde da se definicija retorike treba neprestano širiti kako bi uvijek iznova mogla prepoznati govor ženske borbe kao retorički element (2017: 595). Naime, taj govor u današnje vrijeme postaje *tjelesni*, a retorika dobiva *performativnu* funkciju. Ženska retorika 21. stoljeća ne zahtijeva prava govorom. Naime, kroz alternativne strategije govora, šutnje i nenasilnih otpora, nastaje novi žanr retoričke prakse koji se temelji na kolektivu tijela koji izlazi na ulice i time prenosi poruku zajedništva, a napušta paradigme javnog i agresivnog govora. Iako retorička performativna šutnja prosvjeda nije prepoznata kao strategija uvjeravanja, njezina je svrha da otvori prostor za pregovaranje, ali prije svega suradnju.

3.1.4 „Ženski stil“

Govor žena postaje legitimno područje istraživanja tek u zadnja tri desetljeća, a to možemo zahvaliti Karlyn Kohrs Campbell. Ova feministička retoričarka u svojem djelu *Man Cannot Speak for Her* (1989) kritički analizira antologiju tekstova i govora ženske borbe sve do prvih godina 20. stoljeća. Uz taj naslov, za feminizam su značajna također i djela *Key Text of The Early Feminists* i *A Critical Study of Early Feminist Rhetoric* jer Campbell jasno politizira svoj stav „kao feministica, ja...” (Campbell 1989: 115, prema ibid. 574). Dramatizirajući na taj način svoja djela, autorica pokušava stvoriti vezu između ženskog retoričkog čina govorenja i povijesnog momenta čitatelja, kako bi naglasila feminističko nasljeđe. Jasno političko opredjeljenje omogućuje joj da retorika ženskog govora ne ostane u okvirima deskriptivne analize pomoću dosadašnjih muških kanona, već motivira širenje područja iz isključivo jedne perspektive – feminističke.

Nadalje, Campbell se smatra začetnicom teorijskog koncepta *ženskog stila* govorenja. Usporedbom iskustva žena različitih kulturalnih pozadina autorica analizira i istražuje zajedničke osobine njihovih govornih stilova. Međutim, *ženski stil*, unatoč tome kako ga se danas primjenjuje, ne obuhvaća niti osobine prirodnog govora žena niti je sveprisutna karakteristika javnog govora žena. On se odnosi na karakteristike „u skladu s tradicionalnim normama ženskosti (...) i načinima na koji su potlačene grupe odgovarale na posebne uvjete i iskustvo vlastite opresije.“ (Campbell, 1986: 440) Teorija *ženskog stila* proizlazi iz govorničke prakse s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Iako postoje zajedničke osobine, govora koje Campbell proučava, *ženski stil* je više poput „retoričke strategije prilagodbe na opresiju“ te nudi „okvir za bolje razumijevanje reformske retorike američkih žena od 1830. do 1920. godine.“ (Ray, 2017: 575) Autorica uspoređuje govore borkinja koje pripadaju različitim klasama i rasama, na primjer, govor afroamerikanke Ide B. Wells *Southern Horrors* protiv javnog vješanja žena iz 1892. godine i govor Mary Church Teller iz 1906 *What It Means To Be Coloured in the Capital of the United States*. Prilike govora Mary Church Teller obilježene su životom u rasističkoj, bijeloj, srednje klasnoj sredini, te se u govoru i obraća samo klasi bijelih žena kojima pripada i tako stvara naklonost i potiče političku agendu. Iz toga se može zaključiti da *ženski stil* nije retorički dizajn svakog ženskog aktivističkog govora, već je rasno i klasno određen. Međutim, kako se povećavao broj žena koje imaju pristup politici, javnim sferama i obrazovanju, tako se stvaraju i dvije struje govorničke prakse: (1) prilagodba i usavršavanje javnog muškog govorničkog ideala i (2) odbijanje tradicije, i zamjena postojećeg tradicionalnog stila sa

ženskim. Na taj način deskriptivne analize postaju sve teže jer *ženski stil* više nije jedini odgovor na opresiju.

Međutim, neke od osobina ženskog govora mogu se smatrati sveprisutnima, pa se osim Campbell oko njih slažu i Hundelby (s.a), Gilligan (1982) i Burrow (2010). Prvenstveno radi se o govoru osobnijeg tona. Vlastito (emotivno) iskustvo i anegdote služe kao potpora tvrdnjama, stoga ne čudi činjenica da se zaključuje induktivno. Govornice se publici obraćaju kao jednakima, poistovjećuju se s njihovim iskustvima tako što ističu sličnost s vlastitim. Burrow (2010) tvrdi da je vrednovanje zajedništva jedna od glavnih karakteristika ženskog komunikacijskog stila, stoga se težnja k identifikaciji može shvatiti kao strategija stvaranja zajednice zbog kolektivnog iskustva. Campbell tvrdi (prema Ray, 2017: 576) da s obzirom na tradicionalnu sliku ženskog kolektiva kao pasivnog, pokornog i strpljivog, uvjeravati žene da uopće smiju reagirati bio je jedini način stvaranja preduvjeta za bilo kakvo daljnje uvjeravanje. Stoga kada se ženska publika poistovjeti sa ženskim govornicama, one pozivaju članice publike da postanu punopravne sudionice pokreta. Kada se promijenio *ženski stil* s pojavom radikalnog feminizma, strategije govora više nisu bile u svrhu povezivanja nego u smjeru *podizanja svijesti* i *poticanja neovisnosti* (ibid. 574). Retoričke dijaloške forme uključivale su *samootkrivenje*, *samokritičnost* i *samouvjeravanje*. Osim osnaživanja cilj *ženskog stila* bio je „transformacija žena u pokretačice društvenih promjena“ (ibid.), zbog toga je moment kolektivnog iskustva bio od važnosti za skupine koje su institucionalno i društveno obespravljene. Na to se nadovezuje ideja Andree Nye (1990) da razvoj *prirodnog* i *logičkog ženskog jezika* nije samo alternativa logičkom i apstraktnom jeziku, već i alat za gradnju samopouzdanja. Naime, „diskurs o ženama i za žene može osigurati uključivanje, povezivanje i načine da se moć raspodjeli.“ (Hundelby, s.a: 4)

3.1.5 *Ženski stil danas*

Verbiest (1995: 824) tvrdi da danas unutar retorike (a i lingvistike) postoje dva smjera proučavanja feminističke retorike, a i retorike feminizma. Diferencijalno/kulturalni pristup tretira žene i muškarce kao različite rodom, ali kada su na poziciji govornika na njih se primjenjuju jednaka pravila. Drugi pristup proučava podjelu moći u komunikaciji vodeći računa o rodu. Iako se Campbell može svrstati u potonji pristup, Dow (prema Ray, 2017: 576) sumnja da je okvir *ženskog stila* s vremenom postao ograničavajući. Drugim riječima, kao da je postojao svojevrсни obrazac po kojem su se govornice kategorizirale. Iako je Campbell težila k uključivosti, ipak se nisu prepoznavali oni govori koji ne bi sadržavali karakteristike s liste *ženskog stila*. Također postoji niz problematičnih elemenata zbog kojih se preispituje svrha

današnje upotrebe ovog pojma. Jedan od glavnih problema je taj što se ovaj stil kao retorički odgovor na neuravnotežen odnos moći interdisciplinarnim pristupom počeo širiti. Postao je karakteristika jezičnog izražavanja žena, odnosno, odgovor na pitanje: „kako žene govore?“ Uzrok toga je u manjku rodne literature unutar same teorije argumentacije. Verbiest (1995: 823) tvrdi da najvažniji teoretičari argumentacije, poput Toulmina, Perelmana, Willarda, Blair i Johnsona, Woodsa, zatim Waltona, Grozea, Bartha i Krabbea posvećuju nedovoljno pažnje rodnoj perspektivi konteksta. Naime, popis osobina preuzet je većinom iz sociolingvističkih istraživanja o ženskom argumentacijskom ponašanju, a uključuje fonološku, morfološku i sintaktičku razinu jezika. Prema tome, ženski stil i/ili ženskast način argumentacije, kako ga se danas naziva, razlikuje se od muškog po manjoj količini šala, humora, nepristojnih izraza, odnosno odgovara normama ženske pristojnosti Burrow (2010). Nadalje, žene će naklonost sugovornika i publike postići smješkanjem, umanjenicama, modalnim konstrukcijama i izborom ekspresivnijih riječi. Povijesno iskustvo žena može se smatrati uzrokom navike govornica da „se moraju dokazati, za razliku od muškaraca, prije nego što ih se počne smatrati kompetentnima i sposobnima za argumentaciju“ (Verbiest, ibid.) Pisholingvistička istraživanja koje Verbiest navodi (ibid. 822) (Bradley, 1989; Roger i Schumacher, 1984) potvrđuju nagađanja o utjecaju stereotipa na procjenu publike, o čemu će još biti riječi. Identična ponašanja govornika i govornica drugačije su procijenjena na osnovi roda. Na primjer, okolišanje pri dokazivanju (koje se inače pripisuje ženama), kod govornika shvaćeno je kao vaganje negativnih i pozitivnih strana argumenta u pripremi. Muškarci, naime, uzimaju više vremena za govor, i to na publiku ostavlja utisak, dok je oklijevanje kod žena protumačeno je kao „šarmantni izraz nesigurnosti.“ (ibid.) Stoga *ženski stil* je pojam s kojim treba oprezno jer ako se ne rekonstruira rod, klasa, podrijetlo, socioekonomski status, dob, obrazovanje, zaposlenje, te društvena udaljenost i raspodjela moći među govornicima, govornika, zapada se u zamke esencijalizma. Zato kada se kaže lingvističko ponašanje muškaraca ili žena, nema se na umu njima biološke ili anatomske razlike određene spolom, već one rodnom. Pod rodnom se podrazumijeva „društvena konstrukcija, simbolička apstraktna forma koja se konkretizira i utjelovljuje u pojedincima kao društvenim subjektima.“ (Lauretis 1999: 133)

S obzirom da je pojam *ženski stil* postao toliko uopćen, postavlja se pitanje predstavlja li još uvijek koristan alat za retoričku analizu pripadnica marginalne skupine. Campbell je svoje analize temeljila na povijesnom momentu sufražetske borbe, kontekst je dobro poznat i nemoguće ga je, također i nepravedno, primijeniti na današnje stanje. Uvijek treba imati u vidu da je *ženski stil* povijesno određen i mijenja se s društvenoekonomski statusom, religijom, klasom, rasom i seksualnošću. Međutim, jedino kritika može *ženski stil* vratiti u područje

aktivističkog govora žena (tijekom povijesti) i tako izbjeći da se emocije i osobni ton smatraju sveprisutnima u ženskom načinu argumentiranja. Prema Ray (2017: 581) ovaj je pojam nadalje najbolje koristiti u svrhu prikaza raznolikosti ženskih govora u 19. stoljeću te se tako diviti njegovoj revolucionarnoj snazi.

3.2 *Kritika modernog racionalizma u kontekstu retoričke argumentacije*

Vrijedi propitati model modernog razuma po uzoru na Tindalea (1999), Verbiest (1995) i Gilberta (1994). Naime, autori konceptu *ratia* pristupaju sa stajališta argumentacije i retorike, s time da uključuju i vid postmodernističkih teorija i feminizama. Kada bi retorička perspektiva preuzela elemente feminističke argumentacije, odnosno, ravnopravnost muškog i ženskog načina razlaganja i to primijenila na ideal razuma mogla bi stvoriti novi model racionalizma koji nema rod. To ne znači da će se brisati distinkcija iracionalnog i racionalnog, već samo da će te granice olabaviti kako bi se ideja razumnosti proširila. Naime, taj pothvat zahtjeva reviziju cjelokupne zapadne misli:

„Grčki i rimski retoričari direktno su i indirektno odbijali činjenicu da žene mogu posjedovati sposobnosti i tehniku prezentiranja i uređivanja argumenata, stvaranja i promjena emocija, ili pak da mogu predvidjeti stavove svoje publike kako bi na njih utjecale. To se ponavljalo stoljećima. Sustavno isključivanje iz javne sfere također je podržavao i suvremeniji diskurs medicine i obrazovanja koji je naglašavao da je granica kućanske sfere 'prirodna', zatim, konstruirao ženskost kao iracionalnost, emotivno i psihičko stanje oblikovano za njegu i podizanje djece.“
(Verbiest, 1995: 823)

Koncepcija razlaganja nije univerzalna, naime ona je proizvod takozvanog *načina* racionalnosti (ženskog, muškog, kulturalnog ili etničkog) koji pojedinac preuzima iz svoje kulturno-društveno klime, a manifestira se u svim segmentima njegova života (Tindale, 1999: 183). Znanje je svojevrsna preslika konteksta u kojemu se pojedinac nalazi, dakle ono je konstrukt koji kontinuirano nastaje pod utjecajem različitih političkih, društvenih i moralnih okolnosti. S time se slažu i Dalgleish i suradnici: „kontekst oblikuje intrinzično znanje“ (2017: 353) iz kojeg proizlazi moć razlaganja. Lokalni, kulturalni i društveni faktori razvoja pojedinca je ono što njegovo znanje čini *situiranim* (Code, 2006; prema Lang, 2010: 310), ono nije prirodna kategorija koja „proizlazi iz neutralnog i nepristranog mjesta.“ (ibid. 313) Nepristrani ljudski um ignorira bilo kakav osjećaj, stav ili uvjerenje pojedinca, odnosno, osobni element onoga koji govori. Na tim načelima oblikovana je zapadna konstrukcija mislioca, tradicijski muškog, tvrdi Tindale (1999: 184), koji je poput nekog iskalkuliranog tijela čije su radnje unaprijed određene jer slijede nepisane obrasce koji omogućuju predviđanje reakcija. Ti fikcionalni ideali tradicije, navodi Lang (2010: 314), skup su generaliziranih osobina koje smještaju pojedince u isključive kategorije. Naime, osoba ne postaje samodostatna bez interakcije s drugima.

Stoga feministička kritika racionalnosti uvijek naglašava manjak emotivnosti koji oblikuje racionalnog pojedinca i temelje filozofskog kanona:

„Feministička kritika temelji se na tome da ideali racionalizma u pitanja moralne vrijednosti ignoriraju ulogu emocija i posebnosti ljudskog života koja nije univerzalna. Ove domene emocija i posebnih veza jesu domene povijesno povezivane sa ženama. Stoga, racionalni ideali predlažu da pitanja tipična za ženske živote nisu relevantna najboljim ljudskim životima i razlaganju o tome što učiniti.“ (Homiak, 1993: 2, prema Tindale 1999: 193)

Na tu se opreku emocija i razuma nadovezuje se niz antagonističkih odnosa, poput *muško : žensko, logos : patos i mozak : tijelo*. Te binarnosti može se vrlo lako povezati s *vrijednosno – hijerarhijskom* osobinom svojstvenom *ugnjetačkim konceptualnim okvirima* Warren (1988).⁷ Naime, osim navedenog, parovi pojmova počivaju na hijerarhijskom odnosu *ili - ili*, a njihova vrijednost počiva na osi *gore – dolje*. Iz toga proizlazi da je supostojanje dva pojma nemoguće jer se međusobno isključuju, a onaj gornji pojam uvijek ima višu vrijednost. Warren nadalje tvrdi (1988: 38) „*vrijednosno – hijerarhijsko razmišljanje* postavilo je muškarce 'gore', a žene 'dolje', kulturu 'gore', a prirodu 'dolje', 'razum' gore, a 'tijela' dolje, 'racionalne uzroke' gore, a 'emocije' dolje.“

Logos i muškarci, nalazeći se na gornjoj osi, kreirali su pravila diskusije koja su isključivala *patos* i žene. Međutim, zašto je baš logika imala tu moć koja je oblikovala cijelu povijesnu percepciju jednog roda čak i van granica retorike i argumentacije? Gilbert (1994:104) smatra da razlog leži u tome što temeljni pojmovi argumentacije (argument, premisa, zaključak) vuku korijen iz logike te takvi nadalje primjenjuju u drugim granama. S druge strane, logiku su stvarali samo oni koji su imali pristup obrazovanju i moć da poučavaju i preispituju teoriju. Oni na 'gornjem' dijelu osi uživali su određeni vid superiornosti nad onima koji racionalnu diskusiju nisu mogli voditi, poput robova i žena. Te su dominante grupe uviđale razlike komunikacije između sebe i onih nedominantnih zbog čega su i stvarali principe razlikovanja tih komunikacija (Gilbert, *ibid.*). Stoga se može pretpostaviti da ne postoji odgovarajući i neodgovarajući način argumentiranja⁸, već je ta misao samo posljedica sustavnog isključivanja načina koji ne odgovara normi.

Nadalje, emocije su prisutne svakodnevnoj komunikaciji pa se autorice poput Orr (1989), Messen (1993) i Llyod (1993) protive proučavanjima specifičnosti ženskog i muškog načina razlaganja (Gilligan, 1982). Iako razlike postoje, veliki je broj sociolingvističkih istraživanja koja potvrđuju da se radi o drugačijim obrascima istog modela (Verbiest, 1995,

⁷ Konceptualni okvir za Warren (1988) predstavljaju koncepcije znanja i misli unutar kojih se razvija određeno mišljenje, a to je u ovom slučaju patrijarhalnost zapadne misli.

⁸ Bitno je razlikovati da odgovarajući i neodgovarajući način argumentiranja ne znači da je svaki oblik argumentiranja točan, već da su uvaženi te tek kasnijom evaluacijom moguće točni ili netočni.

Messen, 1993, Gilligan, 1982). No, to nije dokaz da žene manje koriste logičke vještine. Takvo mišljenje pak samo održava dihotomiju muškog i ženskog načina razlaganja čime ženska racionalnost ostaje izvanjska tradicionalnim shvaćanjima. Kako bi se spriječili daljnji stereotipi u načinima razlaganja, sve tri autorice vide rješenje u konceptu razuma „koji nije domena niti muškaraca niti žena“ (Tindale, 1999: 192), već je iznad toga. Tindale u *Acts of Arguing* (1999) detaljno proučavajući motive i rad svake autorice, tvrdi da je krajnji cilj shvatiti praksu argumentacije kao zajedničku, odnosno, *ljudsku* djelatnost (ibid. 191). U skladu s tim Verbiest (1995) primjenjuje taj moguće novi oblik univerzalnosti na samu argumentacijsku teoriju. Dakle, kako bi se uključio i ženski stil rasuđivanja moguća su dva rješenja. Prvo je da se uvedu odvojeni muški i ženski način racionalnosti te da se dalje granaju prema muškom i ženskom razumnom i nerazumnom razlaganju. Ako oba načina razlaganja imaju autonomiju, tada bi odnos bio manje hijerarhijski i suprotstavljen. Drugo je rješenje sigurnije kako bi se izbjegli stereotipi, a može ga se i povezati sa gore navedenim *univerzalnim ljudskim načinom razlaganja*. On se naime „pojavljuje u raznim oblicima ovisno o faktorima koji na nj utječu, od kojih je jedan spol/rod.“ (Verbiest, 1995: 828) Prema tome, iz tog univerzalnog načina proizlazila bi muška i ženska racionalnost, na koju bi se dalje nastavljalo žensko i muško razumno i nerazumno razlaganje. Problem je što ta univerzalna ljudska racionalnost, zahtjeva potpunu promjenu paradigme kako se žensko razlaganje ne bi opet tumačilo muškim idealima.

3.3 Kontekst

Dok je logička misao gledala na argumentaciju i razlaganje kao na konstantni sukob između sudionika, retoriku se zbog njene usmjerenosti ka kontekstu uvijek povezivalo sa ženskim vrijednostima. Kada se razdvaja ženskost od argumentacije sprječava se razvoj feminističke filozofske argumentacije, tvrdi Rooney (2010, prema Hundelby, s.a:13). U prvom je poglavlju bilo riječi o tome kako feminističke retoričarke i retoričari često kritiziraju retoriku zbog njene povezanosti s persuazijom, odnosno, uvjeravanjem u svrhu ostvarenja vlastitog interesa pomoću emocija i tijela (Gilbert, 1994: 95). Međutim, bez retoričke analize konteksta, nije moguće otkriti kako se komunikacijske prakse odvijaju nauštrb nekih društvenih identiteta, uključujući ženski. Prepoznavanjem društvenih identiteta raste mogućnost da se nečije iskustvo počinje epistemološki cijeniti. Elementi konteksta koje navodi Tindale u *Acts of Arguing* (1999) pružaju širu sliku govora i tako čine analizu društveno osjetljivijom. To potvrđuje i Hundelby (s.a: 10) te pripisuje Tindaleu zasluge za ponovno oživljavanje retorike unutar argumentacijske teorije čime zadovoljava potrebe feminističke filozofije da situira razlaganje i proučava ga u širem kontekstu. S druge strane i sam autor smatra da je „retorička argumentacija prvi kandidat za post – postmodernističku teoriju argumentacije koja obećava da će se daljnjim razvojem baviti pitanjima koja zaokupljaju feminizam i druge slične kritike.“ (Tindale, 1999: 184)

Retorička perspektiva argumentacije feministički je značajna jer se temelji na ideji da je „argumentacija osobina svojstvena društvenim vezama“ (Tindale, 1999: 75) i promatra argument kao proces, a ne produkt ili proceduru.⁹ Dakle, ako se argumentaciji pristupi kao kompleksnoj društveno kulturnoj aktivnosti, onda se kontekst može definirati poput zamišljenog prostora unutar kojeg se odvija argumentacija, neodvojiva od okolnosti koje taj prostor oblikuju. Ukratko, uvažavaju se karakteristike svojstvene konkretnom govorniku, vremenu i mjestu. Govorni izraz se također proučava kao performativni čin svojstven govorniku za situaciju u kojoj se nalazi. Posljednji, ali najvažniji segment konteksta je publika, to jest, slušateljstvo, bez kojeg ne postoji diskurs, a niti argumentacija jer se ne postiže efekt.

⁹ Proučavanje argumenta kao produkta, procedure ili procesa ovisi pristupamo li mu iz perspektive logike, dijalektike ili retorike. Logika proučava vezu premise i zaključka, odnosno produkt. Dijalektika će biti usmjerena prema pravilima kritičke diskusije i izmjeni argumenata, odnosno proceduri, dok će retorika promatrati na koji način će govornici stvarati svoje tvrdnje s ciljem stvaranja naklonosti publike (Tindale, 1999:4)

3.3.1 Elementi konteksta

Šire razumijevanje konteksta mora uključivati preispitivanje čim više društveno – kulturalnih sastavnica koje ga oblikuju. Prema Tindaleu (ibid. 75) prvi element konteksta je *lokacija (locality)*¹⁰. Pogrešno je tvrditi da se razlaganje uvijek odvija u poznatom kontekstu za onoga koji analizira. Naime, mjesto i vrijeme u kojima je lociran argument mogu biti od periferne ili središnje važnosti za problem koji se obrađuje. Dakle, kako bi se premostila distanca između autora teksta i/ili govornika i onoga koji analizira ili sluša, treba se približiti originalnoj situaciji iz koje se argument izrodio. Primjerice, ako se analizira govor socijaldemokratkinje Klare Zetkin *Za oslobođenje žena!*, argumente se smješta u povijesne okolnosti perioda – Međunarodni radnički kongres u Parizu 1898. godine, Druga internacionala, institucionalizacija socijaldemokracije i samo 8 delegatkinja od ukupno 400 prisutnih. Proučavanje svake od tih povijesnih osobitosti razotkriva kakav je ona imala utjecaj na govornika ili govornicu i govor. *Lokacija* argumenta također je važna pri razmjeni argumenata različitih kulturno-društvenih zajednica. Ako ta razmjena ideja ili kritika izlazi iz zajednice onoga koji preispituje, potrebno ju je postaviti ili u povijesni kontekst kojem pripada ili voditi računa o normama, stajalištima i kulturalnim određenjima zajednice u kojoj se komunikacija odvija.

Nadalje, značenje onoga što se razlaže moguće je shvatiti jedino ako znamo koji su suprotstavljeni stavovi bili implicitno ili eksplicitno prethodno odbijeni. Dakle, značenje nekog argumenta nije u cijelosti izraženo konkretnim riječima, ono je pak puno šire od toga. Stoga je bitno usredotočiti se na *pozadinu (background)*¹¹, slijedeći element konteksta. Iako neki teoretičari *pozadinu* poistovjećuju sa samim kontekstom, ona nije toliko široka, već obuhvaća samo ono što je neophodno kako bi se argument razumio. Točnije, radi se o onim događajima koji su doprinijeli razvoju te diskusije, a to su: (1) prilike samog diskursa ili diskusije; (2) prethodne argumentacije o istom problemu i/ili prethodne argumentacije između iste publike i istog govornika; (3) trenutni društveni i/ili politički događaji koji razjašnjavaju, ukazuju na hitnost argumenta ili ga pak ironiziraju; i naposljetku (4) posljedice koje će po sudionike imati ishod argumentacije. Bez potpune ideje o pozadini argumentacije u tijeku, slušatelj, čitatelj ili analitičar gubi priliku za kvalitetnu protuargumentaciju (ibid. 76).

¹⁰ op. moj prijevod

¹¹ op. moj prijevod

Tindale tvrdi da rekonstrukcija *lokacije* i *pozadine* samo doprinosi izvoru - “inteligentnom pokretaču svih njima urođenih značenja“ (ibid. 77), odnosno, *govorniku* (*arguer*)¹². U ovom slučaju *govornik* ne predstavlja samo pojedinca, već cijelu grupu istomišljenika, primjerice odvjetnika koji govori u nečije ime, političara koji govori u ime stranke i dr. Kada neformalna logika proučava argument zasebno, tada poruka dobiva oblik autonomije koji ustvari ne posjeduje. Drugim riječima, poruke nisu neovisne o onome tko ih sastavlja jer bi u suprotnom bile neutralne i objektivne. Rekonstruirati *govornika* znači sagledati detaljno sve agense komunikacije. Iako je teško je biti siguran u namjere govornika, jer se ne mogu znati u potpunosti (pogotovo ako je autor odsutan), potrebno se vratiti na *lokaciju* argumenta. Kada se locira autor u vrijeme prostora i nastanka tog argumenta, moguće je nazrijeti njegove namjere. Nadalje, podrazumijeva se da značenje teksta varira u skladu s publikom i njenom interpretacijom. Uvođenjem dvojnosti koju jezik ima, a i raznolikosti publike, argument gubi svoju čvrstoću i stabilno značenje. Naime, on postaje funkcionalan samo u grupi kontekstualno legitimnih argumenata i tako postoji samo kao dio neke diskusije. Retorička linija ovdje ne isključuje da je zaključak vjerojatan, naime on to i ostaje, ali samo unutar konteksta u kojem se nalazi. *Govornik* se teško proučava ako je govor spontan, odnosno, neuvježban, prilikom kojeg je govornik dijeli razinu s publikom jer i on po prvi put čuje svoje argumente. Tindale tvrdi (ibid.79) da ne treba poricati da je većina svakodnevne argumentacije neuvježbana. Međutim, nije svako govorenje argumentacija, jer „ako je cilj argumentacije pridobiti naklonost publike za neku tezu, onda argument mora biti više od spontanog govora.“ (ibid.) Stoga, ne možemo kao argumentaciju proučavati onu komunikaciju u kojoj govornik ne sumira, ne ponavlja i nije usmjeren na dokazivanje svoje tvrdnje.

Treća sastavnica konteksta je *izraz* (*expression*)¹³, a uključuje *kako* je nešto izgovoreno i kakva je govorna elegancija govornika. Također, treba proučavati koliko je toga govornik jasno rekao, a što je prešutio, zatim kojim je medijem prenio poruku. Komunikacijski medij mora se proučavati u skladu sa pravilima koja vrijede za prenošenje poruke tim putem. *Teorija govornih činova* preuzeta od Austina (1962) i Searla (1969) upućuje da situacija uvjetuje ekspresivnost i varira, a s druge strane govor bez paralingvističkih znakova, regulatora, pokazivača, mimike i geste gubi dio informativnog sadržaja. Naime, „jednom kada imamo argument, sve što služi kako bi se komuniciralo neophodno je za analizu kako se argumentacija odvija.“ (Willard, 1989: 92, prema Tindale, 1999: 84, kurziv Willarda)

¹² op. moj prijevod

¹³ op. moj prijevod

Četvrti i najvažniji element, ne samo konteksta nego i retoričke argumentacije, je *publika*. Bez publike, argument ne postoji jer ne može proizvesti retorički efekt. Zaključcima se motivira i mijenja publika. Međutim, ta veza nije jednostrana jer publika također sudjeluje u izgradnji argumenta. Odnos publike i argumenta prvi puta se pojavljuje u *Novoj Retorici* (1958), Perelmana i Olbrechts-Tytecae, Ukratko, autori su osmislili pojam *univerzalne publike* koja se sastoji od svih kompetentnih istomišljenika koji određuju standard prihvatljivosti neke premise, točnije, oni postaju mjerilo univerzalne vrijednosti razuma konkretne komunikacijske situacije. Njoj se suprotstavlja *specifična publika* koja će kritizirati zbog sukoba mišljenja te sklona je predrasudama. Dijalog između govornika ili autora i ove dvije vrste publike je imaginativan pa se može nazivati svojevrsnim alatom koji stabilizira logički dio (*univerzalna publika*) kako ne bi popustio pod pritiskom uvjeravanja pod svaku cijenu (*specifična publika*). Stoga, onaj koji analizira mora suditi razboritost nekog zaključka u odnosu na univerzalnu publiku, iako je govor usmjeren specifičnoj. Također, bitno je naglasiti da je *univerzalna publika* ustvari izvedenica kulturne i iskustvene matrice govornika, stoga ona nije uvijek jednaka. Međutim, iako su koncepti perelmanske publike u nekim slučajevima bili proglašeni nekonzistentnima ili nepotrebnima (Ray, 1978; Ede, 1989; Jhonstone, 1978; prema Tindale, 1999: 87), danas nam omogućuju da se u analizi koncentriramo na neposrednu publiku i vrstu kognitivnih premisa koje bi prihvatila. Točnije, određivanje vrijednosti razuma za univerzalnu publiku omogućava da smjer argumentacije kreće prema suradništvu, a s druge strane, govorniku pomaže da cijeni svoju publiku, a ne da posegne za manipulativnim strategijama.

3.4 Uloga emocija u argumentaciji

U argumentaciji emocije su često bile oblik manipulativne strategije kojom se odvraća pozornost. Bila emocija u informativnom sadržaju ili u izrazu, uvijek je predstavljala uvjet za manjak logičnosti i racionalnosti. Donji ekstrem antagonističke veze razuma i emocija uvijek je bio područje okupljanja žena i potlačenih skupina, stereotipno obilježenih emotivnošću. Istraživanjima neformalne logike odnos prema ulozi osjećaja u argumentaciji je postao blaži i otvoreniji. Iako su se i dalje promovirali racionalni argumenti, dakle linearni i diskurzivni, koji se pozivaju ili na empirijske podatke ili na one potpore koje prihvaćaju autoriteti (Gilbert, 2006: 245), emocije postupno gube svoj status diverzije. U drugoj polovici 20. stoljeća retoričari i teoretičari argumentacije pokušavaju ukazati da „emocije nisu uvijek prepreka logičnosti, katkada su one i svojevrsan katalizator racionalnog.“ (Kišiček i Stanković, 2014: 24). Autori poput Carozze, Macagna (2010, 2011), Gilberta (1994, 2004, 2007), Groarkea, (2010), Tindalea (1999), zatim Damasia (1994), Brintona (1986, 1988) i Nehamasa (1994) sve više rade na tome da teorija argumentacije revidira korijene i počne gledati na emotivne argumente kao argumente vrijedne evaluacije, ponekad i ključne za ishod diskusije. Naime, bitno je naglasiti da primat nad ovom teorijom imaju Carozza i Gilbert, koji su svojim preinakama emotivne argumente uspjeli izjednačiti s logičkima.

Otkad Perelman i Olbrecht-Tyteca (1969) prekidaju negativnu konotaciju retorike kao persuazije i stavljaju naglasak na njezin doprinosu u činu uvjeravanja, u fokusu promatranja više nije *kako* se emotivnim argumentima izražava, već *što* se izražava. Da Perelman i Olbrecht-Tyteca nisu potaknuli integraciju retorike i argumentacije, logičnost emocija vjerojatno ne bi imala jednak status današnjem. Međutim, deskriptivni i normativni alati za evaluaciju emotivnih argumenata još nisu usustavljeni unatoč trudu autora. Naime, radovi Carozze i Macagna (2010, 2011), Gilberta (2004) i Groarkea (2010) mogu se deklarirati kao feministički, ne samo zato što uključuju retorički utjecaj emocija na publiku, već zato što nude alate kojima se može odrediti kada je emocija izraz, a kada je argument, i ono najbitnije, kada određuje ishod diskusije.

Groarke (2010) u svom članku *Emotional Arguments: Ancient and Contemporary Views* kritizira prethodne pristupe emocijama Carozze i Gilberta kako bi im pokazao da razmišljanje o odnosu emocija i argumenata prisutno još od sofista te danas njihovi uvidi mogu biti korisno gledište za razvoj teorije. Ne zadržava se samo utjecaj emocija na argumente, nego vraća u središte analize koncept *patosa*, odnosno, emocija pobuđenih kod publike. Iako već Gorgija i Protagora govore o moći i snazi osjećaja - kako oni mogu zaustaviti bol i strah, ali proizvesti

sreću i blagostanje - oni ne nude rješenje za odnos kognitivne i emotivne istine. Za njih istina ima individualnu vrijednost. S druge strane, Aristotelov koncept *patosa* mogao bi usmjeriti daljnji razvoj današnje teorije o emotivnim argumentima. Između ostalog, zato što je jedan od rijetkih autora koji emocije ne poima kao iracionalne, već različite osjećaje poput srdžbe, ljutnje, mržnje, blagosti i straha smatra ključnima za one koji govore i one koji slušaju. Prema Aristotelu, postoje tri čimbenika koja utječu na uvjerljivost govornika - razboritost, vrlina i dobrohotnost (Beker, 1997: 20). Kombinacija te tri osobine ne znači da pretjerano korištenje emocija nije štetno za krajnji ishod, ali je dovoljno da se patoičke argumente¹⁴ stavi na razinu s logičkima (Tindale, 1999: 72). Između ostalog, Aristotel je tvrdio da snaga argumenta leži upravo u emocijama, pa ako govornik želi uključiti svoju publiku tada mora pružiti dobro objašnjenje, neovisno da li je njegov argument logički ili emotivni. Dakle, dobar argument je onaj koji zadovoljava *kognitivno* tlo, odnosno *logos*, a istovremeno može pobuditi osjećaje publike, odnosno *patos* (Groarke, 2010: 6). Naravno da će legitimnost emocija ovisiti o kulturalnom i društvenom kontekstu diskusije, međutim povezivanjem *patosa* i *logosa*, po uzoru na Aristotela, u teoriji argumentacije moguće je stvoriti zajedničko tlo *kognitivnog* i *emotivnog* modela.¹⁵

Proučavanje emocija koje argument pobuđuje u sugovorniku i/ili slušateljstvu može poslužiti da se razumije jesu li te emocije posljedica manipulativne strategije. S druge strane, intenzitet emocija može govoriti i o samoj publici, o njezinoj pozadini i koliko joj je tema govora važna. Primjerice, 2017. godine ženama Saudijske Arabije bilo je omogućeno da voze automobile. Reakcije su diljem svijeta bile pozitivne s obzirom na to da je Saudijska Arabija bila jedina preostala zemlja koja je branila ženama vožnju. Naime, logično je da će emocije prisutne kod stanovnica Saudijske Arabije biti snažnije nego kod aktivista i aktivistica iz drugih država. Iako je tematika važna, izravan doticaj i društveni kontekst stanovnica Saudijske Arabije utječe na njihovo poimanje ovog povijesno važnog trenutka.

Premda *patos* daje širu sliku diskusije, mehanizam normativne i deskriptivne evaluacije još uvijek nije potpun. Umjesto da se negiraju postojeći alati za provjeru *kognitivne* istine potrebno ih je prilagoditi vjerodostojnosti emocija. Međutim, ključna je prilagodba jer primjena jednakih standarda procijene, može se reći, izvanjskih određenim situacijama, jednako je

¹⁴ Patoički argumenti daju razloge ili naglašavaju da su temelji strasti, emocija i osjećaja razumni. (Birton, 1988:79, prema Tindale, 1992:73)

¹⁵ Kognitivni model (Groarke, 2010) je sinonim za tradicijski (Carozza, 2009) i kritičko – logički model (Gilbert, 1994).

provedbi, kako to Gilbert naziva, „fašističke epistemologije“ (Gilbert, 2006:15). Moral se ne bi trebao temeljiti na racionalnim standardima.

3.4.1 Emocije u komunikaciji

Emocije i razum mogu supostojati, doduše oni zajedno i djeluju. Naime, „ljudi ne mogu rasuđivati bez emocija i rijetko mogu iskusiti emocije bez razuma.“ (Hample, 2002, prema Carozza, 2010: 1) Emocije će se u diskusijama pojavljivati na dva načina: *eksplicitno* i *neverbalno* (Gilbert, 2004). Potonje su u funkciji entimema te služe publici i/ili sugovorniku da zaključi o emotivnom stanju govornika na temelju neverbalnih znakova. Na primjer, osoba A zaključit će da je osoba B uznemirena i ljuta jer je tijekom diskusije netremice gledala u nj. S druge strane, eksplicitne informacije o emocijama jesu one javno izgovorene, poput: „Rastužuje me to što govoriš.“ Emocije sudjeluju u izgradnji i interpretaciji informacije. Naime, ako se argumentima pripisuje samo diskurzivna uloga, točnije, ako ih se promatra jedino u tekstualnom obliku, gubi se veliki dio informacija. S druge strane, 'pozadinske informacije' o nelogičkom sadržaju utječu čak i na čitanje logičkih argumenata. Interpretacija poruke mijenja se s obzirom na mimiku tog govornika, ali i ovisi o intuitivnom osjećaju publike oko samog teksta ili govora. Ako se daje prednost verbalnom i logičkom nad drugim oblicima komunikacije (intuitivnom, emotivnom i neverbalnom) može se počinuti tako zvana *logocentrična pogreška* (Gilbert, 2004) zbog koje se moguće prihvati neistina umjesto istine.

Jednostavno, emocije su nezaobilazne ne samo na svakodnevnoj razini, već i u sudskim procesima, državnim odlukama, religijskim pitanjima, političkim skandalima, kritikama umjetničkih i književnih dijela. Ako ih se utišava, ne može se razumno djelovati na zakonodavstvo, a time se ne može ni stvarati političko – društvena struktura koja će biti prilagođena društvu, a ne pojedincima na vlasti. Vidjevši koliko je patrijarhalnost formalne logike isključila sve jedinice koje je smatrala iracionalnim, vrijeme je da se usustave normativni alati procijene patoičkih argumenata. Feministički model argumentacije zalaže se jednako vrednovanje emotivnih i logičkih argumenata kako bi analiza postala što uključivija i pravednija. S druge pak strane, to će potaknuti racionalizaciju emocija, odnosno, ukazati da pozadina emocija može biti razumska. Gledanje na emocije kao na irelevantne u procesu argumentacije i analizi pogrešno je, a „negiranje uloge emocija u argumentaciji ključno je za utišavanje rodni, klasnih i rasnih manjina.“ (Gilbert, 2004: 252)

3.4.2 *Emotivni argumenti: klasifikacija i evaluacija*

Glavna prepreka u normiranju uloge emocija u argumentaciji leži u tome što nisu univerzalne, konzistentne i lako odredive. Ne možemo pretpostaviti kako će tko i u kojoj situaciji reagirati. Međutim, odrediti pravila pojave emotivnih argumenata za feminističku argumentaciju predstavlja mogućnost evaluacije svih onih govora i diskusija tijekom povijesti, ali u okvirima unutar kojih alate neće podrediti racionalnosti neformalne logike.

„Argument je interakcija u situaciji gdje postoji neslaganje“ (Carozza, 2010: 2), a emotivni argument je onaj u kojem taj konflikt proizlazi iz područja emocija. Ova definicija preuzeta je za potrebe rada jer se nadovezuje na definiciju Gilbertovog (1994) emotivnog načina argumentiranja. Radi se o tome da ako se disens nalazi u području emocija, vrlo je lako moguće da kopča, temelj i/ili potpora neće biti u području logičkog, ali će i dalje biti strukturalna sastavnica tog argumenta. Tada se treba pristupiti emotivnom momentu kako bi ga se procijenilo.

S druge strane, emocije se mogu javiti kao medij kojim se izražava argument. Iako ne čine strukturu argumenta, mogu utjecati na to hoće li ga ili ne publika prihvatiti. Klasifikacija emotivnih argumenata nužna je kako bi se odredila granica između emocije i patoičkog argumenta. Carozza (2010) na osnovi prethodnih istraživanja (Gilbert, 1997; Ben-Ze'ev, 1995; Platin, 1999 i Walton, 1992) navodi pet vrsta emotivnih argumenta. Lista koja slijedi proizlazi iz uloga osjećaja u diskusiji i predložka alata evaluacije:

(1) Emotivni argument s emocijom kao potporom. Njima je moguće prilagoditi *kognitivne* alate.

(2) Emotivni argument s emocijom kao temeljem. Moguće je prilagoditi *kognitivne* alate.

(3) Pobuđivanje straha – *ad baculum*, zahtijevaju retoričke alate analize.

(4) Pobuđivanje sažaljenja – *ad misericordiam*, također zahtijevaju retoričke alate.

(5) Emotivni izraz. Procjena se vrši *emocionalizacijom*.

Dakle, iz priloženog je vidljivo da su samo (1) i (2) emotivni argumenti sa strukturom, a da su ostale tri situacije preuzete iz linije retorike jer uključuju ili emocije govornika ili element *patosa*. Ukratko, alati procijene odgovaraju ulozi emocije, na primjer, emotivni argument kojemu su emocije dio strukture prolazi kroz jednake postupke procijene kao i logički argument. Kako bi se smanjio jaz između logičkih i emotivnih argumenata Gilbert (2004) je

prilagodio *kriterije relevantnosti, prihvatljivosti i dostatnosti*¹⁶, a po uzoru na njega Carozza (2011) razvija još detaljniji pristup.

3.4.3 *Primjena kriterija relevantnosti, prihvatljivosti i dostatnosti na emotivne argumente*

Gilbert (2006) u svom članku *Emotion, Argumentation and Informal Logic* želi ukazati da su kriterij relevantnosti, prihvatljivosti i dostatnosti jednak i za logičke i za emotivne argumente. Preinake koje unosi nisu velike, ali potrebno je naglasiti da je u određivanju kriterija evaluacije i logičkih i emotivnih argumenata veća uloga komunikacijskog konteksta, a ne vrsta argumenata. Prilagodba kriterija relevantnosti, prihvatljivosti i dostatnosti bitan je korak jer se radi o najzastupljenijem modelu evaluacije argumenata, njega preporučuju, uz zamjenu koraka, i Groarke i Tindale (2003, ARS kriterij), a i Govier (2001, ARG kriterij)¹⁷. Međutim i *pragmadijalektički model* (Van Eemeren i Grootendorst, 1984) kroz proces *emocionalizacije* može ponuditi alat za reinterpretaciju emotivnih argumenata, no o tome će biti više riječi u idućem poglavlju.

Gilbert (2006) obrće redoslijed kriterija i na prvo mjesto stavlja *prihvatljivost*. Dugo je vremena mjerilo prihvatljivosti bila istina, međutim, s vremenom se pokazalo da različite situacije zahtijevaju različite standarde istinitosti. Hamblin (1970) tvrdi da se prihvatljivost ne smije vezati uz metafizičko poimanje istine, već da kao istinito mora vrijediti ono poznato zajednici u kojoj se raspravlja (prema Van Eemeren i sur., 2014: 382). Logički argumenti su činjenični stoga mogu biti istiniti, pogrešni, točni, provjerljivi i dr. Međutim, kad se radi o emocijama, istinite mogu biti samo tvrdnje koje iz njih proizlaze. Primjerice, tvrditi da je netko tužan prihvatljivo je tek kada je određen standard tuge za tu situaciju. Nadalje, izraz emocije u prvom licu, primjerice *tužan sam*, moguće vrednovati samo kao *lažan*, točnije neprihvatljiv, ili *iskren*, točnije, prihvatljiv. Područje iskrenosti emocija uvijek je bilo na udaru kritike jer je teže razlikovati *iskrenost* i *laž* od *točnosti* i *netočnosti*, a k tome su i zaključci koji slijede iz neeksplicitnih emocija suviše slabi. Naime, Gilbert (2004: 251) tvrdi da su pitanja točnosti i

¹⁶ Kako bi poboljšali vještine prosudbe svojih studenata Ralph H. Johnson i J. Anthony Blair (1977, 1983 i 2006) u djelu *Logical Self – Defense*, uvode *RAS kriterij*. Naime, ova nova tri kriterija koja argument mora zadovoljiti kako bi ga se smatralo dobrim i validnim moguće je primijeniti pri evaluaciji u svakodnevnoj komunikaciji, a i pri procjeni argumenata javnih medija (pisani medij, televizijski, radijski itd.) . Kada ispune kriterij relevantnosti (R stoji za *relevance*), prihvatljivosti (A – *acceptable*) i dostatnosti (S – *sufficient*), argument je viđen kao logički dobar. To bi značilo da je „argument dobar ako su njegove premise ili temelj, zajedno ili zasebno, *relevantni* kao potpora toj tvrdnji, svaki po sebi *prihvatljiv*, te ako zajedno (prihvatljivi i važni) jesu *dostatna* potpora tvrdnji koje se tiču.“ (Blair, 2011:87, naglasak autorov)

¹⁷ G se kod Govier (2001) odnosi na dobar temelj tvrdnje, odnosno provjeru temelja. (Gilbert, 2006:5)

iskrenosti jednaka, ali se ta činjenica podsvjesno teže prihvaća jer smo intuitivno naklonjeni diskurzivnim, odnosno tekstualnim oblicima. Ako se argumentima oduzme verbalni dio, i dalje ostaje emotivni informativni sadržaj, stoga prema Gilbertu tu se gubi svaka razlika logičkog i emotivnog argumenta (ibid.). Pitanja koja si postavlja onaj koji analizira ili sam govornik jednak je za obje vrste premisa: (1) Da li je poruka točno odaslana?; (2) Da li je poruka točno primljena?; (3) Da li je istinita/iskrena? i (4) da li je zaključak koji slijedi iz premisa ili iz neverbalnih emocija opravdan? Ekspresivnost emocije nudi set informacija o tome, „koliko je premissa važna govorniku, ulogu koju igra u argumentu, a i koja je reakcija druge strane.“ (ibid.) Jednako je kompleksno odrediti istinitost i iskrenost tvrdnji. Iako emotivni izraz može biti prenaplašen i stvarati buku u komunikacijskom kanalu, to ne znači da je taj osjećaj u svojoj biti lažan. Kada se premissa čini neiskrenom, treba tražiti daljnje objašnjenje ili nove potpore.

Nadalje, *relevantnost* nije upisana u tvrdnju već ovisi o kontekstualnim karakteristikama. Dakle, dvije premise mogu biti relevantne u jednom području, no u drugom ne. Gilbert tvrdi da ako relevantnost nije kontekstualno jasna, onda često postaje fokus diskusije (ibid. 9).¹⁸ Drugim riječima, govornici će jedan od drugoga tražiti daljnja pojašnjenja za premisu kad im se učini nevažnom za taj kontekst. Sukladno kriterijima za logičke premise i emotivne mogu biti *nevažne*, *važne* i *zahtijevati daljnje objašnjenje* (moj kurziv). Osjećaj može biti iskren i relevantan za govornika, no u okviru konkretne situacije postaje nevažan. Iz tog razloga Gilbert prvo procjenjuje prihvatljivost, točnije, osnovanost neke emocije, a zatim njenu relevantnost.

Kad su emocije u ulozi potpore prihvatljive i relevantne dostatno su jamstvo za validnost tog argumenta. Tvrdnja je time jača, a publici postaje dovoljna da se u nešto uvjeri.

3.4.4 Odgovoran pristup argumentima i tri alata evaluacije emotivnih argumenata

Odgovoran pristup argumentima Carozza (2010) razvija iz *teorije osobnosti*. Dimenzije osobnosti određuje četiri vrste temperamenta (teoretičari, stabilizatori, katalizatori i improvizatori). Ti urođeni obrasci i manifestacije karakterističnih ponašanja, vrijednosti, psiholoških potreba i talenata mogu olakšati razumijevanje emotivne reakcije i kritike sugovornika. Argument je u ovom slučaju proizvod komunikacije koji se razlikuje s obzirom na kombinacije prisutnih temperamenata. Carozza argument podređuje govorniku i njegovim

¹⁸ Naime, pitanje relevantnosti uvijek se provlači kroz diskusiju ili postaje tema diskusije, što je potpuno logično u slučaju kad se ponuđene premise sugovorniku učine potpuno nevažnima. Svako daljnje traženje dokaza ustvari je potraga za onim relevantnijima.

specifičnostima koje nadalje definiraju tijekom argumentacijskog procesa. Zato se ovaj pristup i smatra feminističkim jer je osjetljiv na veze između osobe i obrazaca ponašanja. Osim toga, *teorija osobnosti* još je jedan alternativni model koji može poslužiti govorniku da prilagođava svoje argumente prema tuđem temperamentu s ciljem razumijevanja i izbjegavanja konflikta.

Pripadajući evaluacijski alati *odgovornog pristupa argumentima* određuju vjerojatnost pojave emocija ili emotivnih argumenta za svaku od šest vrsta Waltonovih dijaloga.¹⁹ Tijekom diskusije vrste dijaloga se mijenjaju, stoga je lakše pristupiti emotivnom argumentu kada se prepozna komunikacijski okvir u kojem nastaje. Primjerice, uvjeravanje čini dio pregovora. Iako je cilj obostrano zadovoljstvo, obje stranke težit će zadovoljavanju vlastitih interesa u što većoj mjeri pa će se služiti uvjeravačkom strategijom. Tijekom oblikovanja vlastitih interesa stranke se mogu poslužiti emotivnim izrazima kako bi dokazale svoju involviranosti u pregovore. Međutim, mogu se poslužiti emocijama i da bi zaprijetile jedna drugoj u svrhu ostvarivanja svojeg cilja. Razotkrivanje strateških emotivnih strategija pospješuju evaluacijski alati Carozze i Macagna (2011). Instrumenti analize koje predlažu doista su iscrpni zbog toga što su dvostruko određeni. Prvo će na način evaluacije utjecati vrsta dijaloga u kojoj se pojavila emocija, nakon čega se mora se ustanoviti je li u funkciji *patosa*, *etos* ili *logos*. Tablični prikaz (tablica 1) tih alata preuzet je od autora jer na najjednostavniji način prikazuje kako se izmjenjuju ovisno o okolnostima:

„Tamo gdje se dijalog i emotivni način argumentacije dotiču, ponuđen je evaluacijski alat koji najbolje odgovara kontekstu i emotivnom argumentu. (...) Neki dijelovi tablice nemaju odgovarajući analitički alat zato što je vjerojatnost da se pojavi emotivni argument jako mala ili nikakva ili ne postoji očiti alat koji se može prilagoditi.“ (Carozza i Macagno, 2011: 5)

¹⁹ Prema Waltonu (2006:172-217) dijalozi jesu argumentacijske vrste u kojima govornici izmjenjuju argumente, postavljaju si pitanja i odgovaraju na njih naizmjenice. Prva vrsta dijaloga je *uvjeravanje* koje se odvija između dva govornika suprotstavljenih stavova koji nude svoje jake argumente i kritički ih preispituju s ciljem rješavanja sukoba ili razjašnjavanja problema. Druga vrsta je *istraživanje*, odnosno, zbog nedostatka dokaza stranke zajednički istražuju kako bi mogle ustvrditi točnost tvrdnje i time potvrditi hipotezu. *Pregovaranje* je dijalog koji proizlazi iz konflikta interesa, cilj sudionika je dobiti najviše što mogu, ali teži se obostranom zadovoljstvu. *Informiranje* je četvrta vrsta dijaloga do kojeg dolazi zbog manje informiranosti jedne stranke s ciljem da se uravnoteži informiranost govornika. Iduća je vrsta dijaloga *promišljanje* koji se javlja u situacijama kada se treba uskladiti ciljeve i odlučiti koje akcije se trebaju poduzeti kako bi se riješila neka dilema. Zadnja vrsta dijaloga je *eristički dijalog* koji nema nikakve sličnosti s kritičkom diskusijom jer se antagonizam ne rješava promišljeno, već verbalnim napadima na sugovornika. Iako se radi o negativnoj komunikacijskoj situaciji, ova vrsta dijaloga može imati dugotrajne pozitivne posljedice za sugovornike ako dođe do rješavanja dubljih emotivnih sukoba.

Tablica 1. Vrste dijaloga i vrste emotivnih argumenata

	<i>Emocije kao potpora</i>	<i>Emocije u izrazu</i>	<i>Emocije kao tvrdnja</i>	<i>Izazivanje empatije (ad misericordiam)</i>	<i>Prijetnja (ad baculum)</i>
<i>Uvjeravanje</i>	Alat: <i>kognitivno–karakterna evaluacija</i>	Može se pojaviti u formi <i>ad hominem</i> . Alat: <i>emocionalizacija</i>	Pojavljuje se, ali nije središte rasprave.	Pojavljuje se kao način uvjeravanja. Alat: <i>retoričko – karakterna evaluacija</i>	Pojavljuje se kao način uvjeravanja. Alati: <i>retoričko – karakterna evaluacija</i>
<i>Istraživanje</i>	Ne pojavljuje se.	Pojavit će se samo ako su govornici pristrani.	Vrlo je mala vjerojatnost da se pojave.	Mogući rezultat istraživanja. Alat: <i>retoričko – karakterna evaluacija</i>	Mogući rezultat istraživanja. Alat: <i>retoričko – karakterna evaluacija</i>
<i>Pregovori</i>	Ako se pojavi, oznaka je stupnja interesa sugovornika. Alat: <i>kognitivno – karakterna evaluacija</i>	Vjerojatno pri oblikovanju zahtjevi svake stranke.	Ne pojavljuje se.	Može se pojaviti u svrhu postizanja dogovora. Alat: <i>retoričko – karakterna evaluacija</i>	Može se pojaviti u svrhu postizanja dogovora. Alat: <i>retoričko – karakterna evaluacija</i>
<i>Informiranje</i>	Onaj kojeg se intervjuiira može posegnuti za emotivnim potporama. Alat: <i>retoričko – karakterna evaluacija</i>	Onaj kojeg se intervjuiira mogao/mogla bi se emotivno izražavati.	Ne pojavljuje se.	Ovisno o kontekstu, osoba koju se intervjuiira može izazvati empatiju kod onoga koji je intervjuiira.	Ovisno o kontekstu, osoba koju se intervjuiira može izazvati strah kod onoga koji je intervjuiira.

Promišljanje	Može se pojaviti pri oblikovanju plana poteza (postupaka). Alat: <i>retoričko – karakterna evaluacija</i>	Pojavljuje se ovisno o tome koliko su govornici predani rješavanju dileme.	Mala je vjerojatnost da plan poteza slijedi iz emotivnih tvrdnji.	Mala je vjerojatnost da će se dogoditi	Mala je vjerojatnost da će se dogoditi
Eristički dijalog	Vrlo je vjerojatno da će se pojaviti. Alat: <i>kognitivno – karakterna evaluacija</i>	Vrlo vjerojatno će se pojavljivati u obliku <i>ad hominema</i> . Alat: <i>emocionalizacija</i>	Najvjerojatnije će se pojaviti. Alat: <i>kognitivno – karakterni</i>	Neće se pojaviti jer sugovornici ne teže da jedan drugome promjene mišljenje, jedino ako jedan ne želi da se drugi osjeća loše.	Neće se pojaviti jer sugovornici ne teže da jedan drugome promjene mišljenje, jedino ako jedan ne želi da se drugi osjeća loše.

Kognitivno/karakterni alat služi kako bi se odredila prihvatljivost i relevantnost emocija koje su sastavni dio strukture argumenta. Procjena uključuje i karakter zbog naglaska na neodvojivost emocija od govornika. Međutim, *etos* uključuje i kulturnu matricu njegove pozadine. Tako je lakše procijeniti i namjere govornika i intenzitet njegovih emocija. Između ostalog, ako se radi o ekspresijama emocija, s pitanjima koja se nadovezuju na karakter, moguće je zamijetiti odstupaju li mimika i ekspresija od informativnog sadržaja. S obzirom da se radi o deskriptivnom alatu, autori navode tri pitanja koje si govornik ili onaj koji analizira treba postaviti (ibid. 5):

- (1) Je li je emotivni argument prihvatljiv i relevantan s obzirom na prilike govornika?
- (2) Je li je emotivni argument u skladu s prilikama publike?
- (3) Je li emotivni argument irelevantan, nepovezan s publikom i govornikom i/ili neodgovarajući?

Nadalje, kad emocije nisu dio strukture, procjena se vrši *retoričko/karakternom* analizom. Retoričkim pristupom može se razjasniti kada su osjećaji koje je govornik probudio

kod publike pomogli „da se dijalog usmjerava prema vjerojatnom, ne nužno razumnom, kraju.“ (ibid.) Pitanja su slijedeća:

- (1) Je li pozicija govornika naspram publike pravedna ili manipulativna?
- (2) Je li emocija govornika realistična s obzirom na njegovu situaciju?
- (3) Je li publika pred govornikom prilagođena i relevantna problemu o kojemu se govori?
- (4) Je li treća strana (oni koji analiziraju, suci, ostatak publike) može razumjeti emotivne poglede govornika i emotivne reakcije publike.

Utjecaj emocija na publiku zahtijeva oštre kriterije procijene, zato se ovi alati najviše koriste kod *ad baculum* i *ad misericordiam*. *Ad baculum* uključuje prijetnju silom s ciljem da publika prihvati neki zaključak (Walton, 2014: 277).²⁰ Ljudi prihvaćaju ove tvrdnje iz straha od negativnih posljedica koje za njih može imati neprihvatanje, međutim, poziv na strah nije uvijek argumentacijska pogreška. Postoje konteksti u kojima je prijetnja svojevrsna norma (Tindale, 2007: 109). Na primjer, u situacijama upravljanja rizikom ili poslovnim pregovorima moraju se naglasiti negativni ishodi zaključenja nekog posla. Inače se poseže za pravilima kritičke diskusije pragmatijalektičkog modela koja otkrivaju je li poziv na strah iskorišten kako bi se spriječila kritika ili daljnja argumentacija druge stranke. Set Tindaleovih kritičkih pitanja (2007) ²¹ sličan je pitanjima *retoričko/karakterne evaluacije* u tome što vode računa o procedurama različitih vrsta dijaloga. Pitanja Carozze i Macagna (2011) mogu pomoći da se odredi je li naglasak na negativne posljedice dio strategije zastrašivanja ili upozorenja. Na primjer, studentica ne može položiti ispit te mu treba pristupiti osmi put, ali ga je zaboravila prijaviti. Kada pokušava objasniti profesoru da joj omogući pristup ispitu, on joj odgovara: „Uredu, ali ako padnete, gubite pravo školovanja na ovom fakultetu.“ Naime, studentica je relevantna publika za ovaj odgovor, a odnos između govornika je hijerarhijski. Međutim, njegova emocija je potpuno realistična s obzirom na situaciju jer jednake kriterije valja primijeniti na sve studente. Stoga profesor studentici izaći u susret, ali je upozorava na moguće ishode, ne pokušava je zastrašiti kako ne bi izašla na ispit.

Na sličan se način tretira i *ad misericordiam*. Tindale (2007: 114) tvrdi da je poziv na sažaljenje publike ponekad pokazatelj predanosti govornika ili dojma koji na njega ostavlja

²⁰ Forma argumenta bila bi slijedeća: *Ako ne prihvatiš ili ne povjeruješ u zaključak P, tada ću ti napraviti X; stoga P je istinit.* (Tindale, 2007: 109)

²¹ Kritička pitanja koja uvodi Tindale (2007:112) jesu: (1) Je li ovo argument u kojem je prijetnja izjavljena u onoj mjeri u kojoj su negativne posljedice predložene ili identificirane?; (2) Je li se radi o kontekstu u kojem je takva strategija odgovarajuća s obzirom na uobičajene procedure za taj kontekst, te je li ta uvedena prijetnja relevantna za razumno provođenje procesa diskusije?; (3) Postoji li naznake čistog prostora slaganja za drugu stranku kako bi izbjegla negativne posljedice?

neka nepravedna situacija. Ti pozivi također služe kako bi se navelo publiku da osvijesti ozbiljnost problema i u skladu s time razmišlja. Ako se ustvrdi da je zaključak koji proizlazi iz premise koja poziva na sažaljenje razuman, a k tome i relevantan, tada *ad misericordiam* nije u funkciji odvrćanja (Tindale, ibid.) Kada se postavljaju pitanja o skladu emocije, publike i govornikove pozicije, naslućuje se korisnost emocije. Na primjer, u diskusiji o smanjivanju cijene mjesečne tramvajske karte studenata, poziv na sažaljenje studenta sastoji se od činjenica da mu je stalno boravište u drugom gradu, zatim da mora raditi kako bi platio životne troškove. Drugi student živi s oba zaposlena roditelja te mu je prebivalište i boravište u istom gradu. U toj situaciji poziv na sažaljenje prvog studenta je legitiman. Naime, okolnosti njegovog socioekonomskog statusa su relevantne za zaključak da cijene karata treba sniziti.

Treći alat evaluacije Carozza i Macagno preuzimaju od Gilberta (1998). *Emocionalizacija* je proces širenja i prilagodbe pravila kritičke diskusije pragmatijalektičkog modela kako bi prepoznala emotivni sadržaj koji u suprotnom ignoriraju. Radi se o kriterijima *konzistentnosti* i *predanosti* govornika (Gilbert, 1998, prema Carozza i Macagno, 2011: 3-4). *Konzistentnost* ovisi o tome slažu li se i u kojoj mjeri emocije govornika njegovim verbalnim izričajem. To znači da paralingvističke i neverbalne informacije mogu ukazati na to kada je emotivni izraz vrsta performativnog čina za postizanje drugih ciljeva. Ovdje bi se također mogla uvesti i nijansa prikladnosti, jer ako emocije nisu prikladne za temu u kojoj se govori, na primjer, ako političar 'hladno' govori o katastrofi koja je pogodila zemlju, daje do znanja da nije privržen stanovnicima. Na *konzistentnost* nadovezuje se kriterij *predanosti* koji uključuje intenzitet emocija kojima govornik nešto tvrdi. Koliko je tvrdnja važna govorniku, može se iščitati iz snage njegovog emotivnog izraza. Međutim, jakost emocije također može uputiti na stupanj govornikove sigurnosti u vjerojatnost zaključka.

3.5 Model usuglašavanja Michaela Gilberta

Gilbert (1994) ne smatra da je potrebno ukinuti dosadašnje 'racionalne' modele, već pokušava, kao što sugerira naziv njegovog modela, spojiti dva suprotstavljena elementa u cjelinu. Jedan od ciljeva *modela usuglašavanja* jest „uključiti što više načina komunikacije koji sudjeluju u stvaranju nečijeg seta vjerovanja, tvrdnji i stavova“ (ibid. 96) jer, kako tvrdi Gilbert, „svaka komunikacija je situirana, a pogotovo ona argumentacijska.“ (ibid. 108) Naime, spajanjem kritičko – logičkog modela²² i emotivnih, intuitivnih, neverbalnih, situacijskih i povijesnih okolnosti govornika može se objasniti što je utjecalo na njega da zauzme određeni položaj u diskusiji, određene tvrdnje i argumente. Tim se putem istražuju suprotstavljene tvrdnje i pronalaze točke slaganja i neslaganja sudionika, prema kojima se kasnije udružuju dvije konfliktne tvrdnje, stvara zajedničko tlo i pronalaze rješenja koja nisu konfliktna. Gilbert (1994) ne tvrdi da će ovakav pristup uvjetovati slaganje govornika, ali će razotkriti ishode koje kritičko-logički model ne može uvidjeti. Proces diskusije po *modelu usuglašavanja* odvija se u tri faze: (1) razotkrivanje ciljeva sugovornika, (2) razumijevanje sugovornikove pozicije i (3) faza udruživanja suprotstavljenih tvrdnji. Nadalje, jednom uvažiti, odnosno, razumjeti položaj sugovornika znači poštivati ga i prepoznati ga kao jednako važnog. Prema tome, ovaj model procjenjuje iskustvo svakog govornika, stoga ne začuđuje činjenica da i Hundelby (s.a) i Tindale (1999) *model usuglašavanja* vide kao osnovu budućeg feminističkog modela argumentacije.

3.5.1 Razotkrivanje ciljeva sugovornika

Kada se jednom razotkriju ciljevi antagonista i protagonista može se odgovoriti na pitanje „Zašto argumentiramo?“ Teško je odijeliti razotkrivanje ciljeva i razumijevanje govornika jer obje faze uključuju raspravu o vjerovanjima, stavovima i osjećaja govornika. Svaki sudionik ima dva cilja, jedan na mikrorazini, a drugi na makro (Goffman 1959, Brown i Levinson 1987, prema Gilbert, (1995: 10). Potonji je uvijek jednak, a odnosi se na nastavak interakcije i održavanje veze među govornicima. Mikro je pak individualan jer govori o ciljevima koje govornik diskusijom želi ostvariti. Upravo svijest o tome da oba sudionika diskusije „imaju ciljeve jest ključ *modela usuglašavanja*.“ (ibid.) Postavljajući si pitanja o

²² Kritičko-logički model diskusije još je za vrijeme Sokrata bio način pronalaženja istine. Odvija se po principima *paradigme suprotstavljanja* – govornici kreću u raspravu s idejom pobijanja tuđeg stajališta i pronalaženja istinitih i neistinitih tvrdnji. Alati koji se koriste za analizu nisu problematični sami po sebi, već je dvojben preveliki naglasak na njihovoj ulozi ili pak nedovoljno razrađeni standardi koje postavljaju (Gilbert:1994). Točnije, ovaj tip analize ne može pokriti sve što se događa unutar argumenta. Iako provjerava slijedi li zaključak iz premisa, ostatak elemenata koji također utječu na ishode konačne evaluacije bivaju zanemareni zbog restriktivnih pravila.

ciljevima (koji su smješteni unutar *pozicije* ili seta vjerovanja i stajališta govornika), sugovornici se međusobno otvaraju što omogućuje krajnji ishod diskusije - sporazum. S druge strane, otkrivanjem ciljeva postaje jasnije koliki je sukob mišljenja što pomaže u daljnjoj raspravi pri izboru argumenata.

3.5.2 Razumijevanje sugovornika

Ono što bi u *pragma-dijalektičkom modelu* bila treća faza, to jest, faza argumentiranja ovdje je faza razumijevanja govornika²³. Za potrebe ovog koraka Gilbert uvodi novo viđenje tvrdnje, ona je poput „ikone za pozicije koje su puno bogatije i dublje“ (Gilbert, 1995: 8) ili je poput „vrha ledenjaka koji pokazuje gdje se nalazi prava stvar.“ (ibid.) Uvjeriti nekoga u nešto ne znači promijeniti određeno vjerovanje već sva koja se na nj vežu. Kako bi pojedinac u tome uspio mora utjecati na sve ispod površne, odnosno, tvrdnje.

Set vjerovanja koji se nalazi 'ispod vrha ledenjaka' Gilbert (ibid.) naziva *pozicije* te ih definira kao „matricu vjerovanja, stavova, osjećaja, uvida i vrijednosti povezanih s tvrdnjom.“ Pojednostavljenost *pozicije* daju uvid u elemente koje pojedinci iz etičkih ili strateških razloga ne otkrivaju. Dakle, što je više otkrivenih veza govornika i tvrdnje, to je razumijevanje bolje. Nije dovoljno samo zahtijevati podršku za tvrdnju, potrebno je otkriti razloge koji formiraju tu tvrdnju i osjećaje koji se pri tome javljaju. Što je sukob mišljenja veći, to je *pozicija* bitnija. Na jednostavniji način to tvrdi i Škarić „vrijednost tvrdnje raste što je početni disens naglašeniji, što ona implicira veće teškoće pri argumentiranju.“ (Škarić, 2011: 23)

Umjesto da se argumenti prvo saslušaju kako bi se odredilo gdje su slabi, ovaj model započinje tri pitanja: *tko je govornik, koji mu je cilj i zašto nešto govori* (Gilbert, 1994: 9). Odgovorom na ta pitanja sudionici mogu razumjeti kako je situiran argument s obzirom na set stajališta koja se nude. Uz to, Gilbert tvrdi da se tako razdvoji bitno od nebitnog za diskusiju što olakšava pronalazak problema i područja neslaganja (ibid.).

Nadalje, govornik postavlja pitanje: „S čime se smijem složiti?“ Naime, problem leži u istinitosti onoga što antagonist i protagonist govore o svojim *pozicijama*. Nitko ne jamči da su razlozi koje navode kao motivaciju iskreni i direktno vezani za njihov cilj. Nažalost, autor ovdje ne navodi rješenje kako da se izbjegne obmanjivanje ili kako da ga se prozre. Naravno da se ne može očekivati da će sugovornici pristupiti diskusiji s jednakim plemenitim ciljem pronalaženja zajedničkog tla i dogovora. Možda se mogu preuzeti koraci iz *faze otvaranja* kritičke diskusije

²³ U *pragma-dijalektičkom modelu* protagonist će iznositi svoje argumente kako bi odgovorio na kritike antagonista. Ukoliko antagonist nije djelomično ili uopće zadovoljan protagonistovom argumentacijom može od njega zahtijevati novu argumentacijsku strukturu (van Eemeren i sur., 1996:282).

pragmadijalektike. Dakle, govornike bi trebalo upoznati s pravilima i dodatno im naglasiti da je cilj sporazum i dogovor te da se teži suradnji. Pored toga, može se očekivati da će evaluacijski alati ukazati na namjerno prilagođavanje pozicije u svrhu ostvarivanja vlastitih interesa. Za govornika je bitno da tijekom faze *pripreme* argumenata, odnosno diskusije, dobro prouči vlastita vjerovanja kako bi ih sa sigurnošću mogao iznositi. U suprotnom, zadovoljiti pojedinačne potrebe tijekom procesa argumentacije neće biti moguće.

3.5.3 Faza usuglašavanja

Već sam naziv daje do znanja da je ova faza prijelomna u smislu prilagodbe *pozicija*. Stavovi se usklađuju do one mjere u kojoj je to moguće za taj konflikt. Kada se istaknu točke slaganja suprotstavljenih stavova, pokušava ih se prilagoditi područjima neslaganja kako bi se došlo do sporazuma ili pronašlo alternativno rješenje. Međutim, što ako neslaganje nije na logičkoj razini? Gilbert ovdje uvodi novi analistički aparat, a to je multimodalna argumentacija.²⁴ Radi se o novoj klasifikaciji argumenata s obzirom na način kojim se posreduje. Ako jaz nije logički, treba se okrenuti *emotivnoj, neverbalnoj i intuitivnoj* razini argumenata te tamo pronaći mogućnost usuglašavanja.

²⁴ U mnogim situacijama ego, neverbalna komunikacija i intuicija igraju ključnu ulogu argumentativne i komunikacijske strukture. Riječ je o konfliktnim situacijama kada govornik odlučuje prenijeti vlastito stajalište nelogičkim putem. U skladu s tim Gilbert (1994b), uz logički načina argumentacije, navodi još tri - *emotivni, neverbalni i intuitivni*. Načine razlikujemo tako što „tvrdnja, temelj, kopča i/ili potpora proizlaze iz određenog područja, ili su preneseni u obliku koji pripada određenom načinu“ (Gilbert, 1994b:5). Bitno je napomenuti da će rijetko argument biti izveden u potpunosti u jednom načinu. Iako neki argument ima logičku strukturu, to ne znači da je i njegova podrška istog karaktera. Logički način uključuje argumente i analitički aparat prema neformalnoj logici. Nadalje, emotivni način koji je bitan za feministički model argumentacije detaljnije je obrađen kroz teoriju Linde Carozze (2011). Zatim, govornik može umjesto verbalizacijom nekoga uvjeriti govorom tijela, mimikom, gestom i dodirom, odnosno neverbalno. Intuitivni način argumentacije počiva na „intuitivnom, mašti, duhovnom i mističnom“ (Gilbert, ibid.10). Premda se takve argumente često smatra empirijski praznima, oni su bitni za analize diskusije između raznih religijskih zajednica. Podrobnije u Gilbert, M. (1994). Multi – modal argumentation. *Philosophy of the Social Sciences* IV, 2, 155–179.

3.6 Svako svjedočanstvo može biti epistemološki vrijedno

Svjedočiti se može o vlastitom ili tuđem doživljaju, stoga feminističke teoretičarke argumentacije najviše pažnje posvećuju upravo ovoj očitosti jer je ona direktan put prema ostvarivanju epistemološkog cilja. Iako iskustvo neke osobe može produbiti, nadograditi znanje, do toga neće doći ako publika pripisuje lažni kredibilitet govorniku. Naime, pripisivanje retoričke prednosti jednoj društvenoj skupini na osnovi naklonosti još jedna je od posljedica *paradigme suprotstavljanja*. Ovo poglavlje obradit će svjedočanstvo kao očitost oslanjajući se na kritiku *univerzalističkog refleksivnog modela (universalistic reflective model)* Govier (1993)²⁵. Kao rješenje kojim se može zaustaviti utjecaj stereotipa na vjerojatnost zaključka ponudit će se koncept *metanepovjerenja (metadistrust)* Bondyja.²⁶

3.6.1 Svjedočanstvo

Neovisno o tome tko prenosi iskustvo, publika u većini slučajeva percipira govornika na temelju prethodnih saznanja i pojavnosti onoga koji govori. Uzmimo za primjer izgled. Naime, osobe srednje više ili više klase, bijele, profesionalno obučene, s dubljim tonom glasa koje pred publiku i/ili sugovornika dolaze i artikulirano tvrde, a da se pri tom čine emotivno neuključene i racionalne, uvijek su u prednosti nad onima kod kojih takve kvalitete izostaju (Govier, 1993:93) Zbog okolnosti koje utječu na kredibilitet, Govier razlikuje retorički i normativni:

„Normativni kredibilitet ovisi o iskrenosti, čestitosti i pouzdanosti osobe. Pojedinaac uživa vjerodostojnost po uzoru na normu, ako i samo ako je on ili ona iskren/a i ako se nalazi u odgovarajućoj poziciji da uvjerava u određenu tvrdnju (ibid.)“

Prema Govier tvrdnje u svjedočanstvu mogu biti iz prve ruke (*narrow*) ili ih se prenosi posredstvom drugih ljudi (*broadly*) (ibid.).²⁷ U oba slučaja retorički kredibilitet publika određuje na temelju dokaza koji ne pripadaju argumentacijskim strukturama nego društvenom i kulturalnom identitetu govornika. Naime, trenutni model prosudbe svjedočanstva je prethodno spomenuti *univerzalističko refleksivni model*, njegova struktura ne omogućuje da sugovornik i/ili publika uvidi je li je njegova odluka neutralna ili potpomognuta stereotipima, već te predrasude i perpetuira. Obratimo pozornost na njegove korake (ibid. 94):

²⁵ Op. moj prijevod

²⁶ Op. moj prijevod

²⁷ Op. moj prijevod

(1) A govori „p“

(2) Govoreći „p“ A tvrdi taj p.

(3) Dok tvrdi p A je iskren/a i istinit/a u svojim naumima.

Stoga,

(4) A vjeruje u p.

(5) A je (u normativnom smislu) kompetentan/a i pouzdan/a u stvarima sličnim p

Zato,

(6) Postoji dobar razlog da se vjeruje u p.

(7) Ne postoji dokaz koji uvjerava u suprotno od p.

Dakle, vjerojatno,

(8) p

Koraci (3) i (5) pretpostavljaju povjerenje i autoritet osobe A na osnovi njegovih kompetencija. Govorno oblikovanje, ton glasa, artikulacija i stil govora utjecat će na to hoće li publika percipirati govornika kao iskrenog ili ne. Premda u većini slučajeva to ovisiti o njegovoj klasi i stupnju obrazovanja. Kada se, iako podsvjesno, govornike već na početku kategorizira kao pouzdane ili ne, manji je fokus na bitnom sadržaju njihova govora. Treba se prisjetiti da se djecu svakodnevno smatra nezrelima, a starije ljude procjenjuje kao nepouzdanе zbog posljedica starenja, ali to ne znači da je svaka njihova tvrdnja neistinita. Za razliku od muškaraca, govornice će se češće smatrati nezrelima, iracionalnima ili neozbiljnima na temelju paralingvističkih osobina, primjerice:

„Žene – pogotovo one manje građe, suptilnih gesti, visokog glasa, čiji će govor biti okarakteriziran tonom nesigurnosti, koje se odijevaju ženstveno na način da ih se direktno veže s ljepotom, s željom da udovolje, da su neozbiljne...sve takve retorički nepogodne pojedince doista se lako obezvjeđuje kao nesposobnima da artikulirano i ozbiljno nešto tvrde.“ (ibid. 97)

Nadalje, i u trećem koraku („A je iskren i vjerodostojan dok tvrdi p“) govornik može uživati kredibilitet publike na temelju društvenih stereotipa. Kada osoba B, odnosno slušatelj, nije društveno bliska osobi A, kategorizirat će je u određene grupe prema vlastitom iskustvu. Povezat će relevantne informacije o govorniku s informacijama o grupi kojoj pripada. Ukoliko slušatelj nema povjerenja ili nema dobro iskustvo s tom grupom, utoliko preslikava taj manjak povjerenja i na govornika. Očito je da stereotipi koji se pojavljuju u prva tri koraka procjene svjedočanstva, mogu utjecati i na svaku sljedeću odluku slušatelja – o kompetenciji govornika, vjerodostojnosti, pa naposljetku i istinitosti tvrdnje. U fazi konačnog prihvatanja argumenta (8) osoba B prihvata tvrdnju jer zaključuje da su iskorišteni argumenti dovoljni da i on povjeruje

u p. Naime, do te je faze kredibilitet osobe A već toliko zajamčen da se može reći da postaje *normativan* (moj naglasak), a publika više ne može prozreti što li je osim potpora uvjetovalo promjenu njenog stava. Ukratko, Govier tvrdi, „ako druga osoba svjedoči o aspektima života kojima mi imamo ograničen pristup, veća je vjerojatnost da će se ono sadržajno razlikovati od naših uvriježenih stavova.“ (ibid. 99)

Svojom kritikom univerzalističkog reflektivnog modela, Govier pokušava objasniti kako se perpetuira nepravda prema 'retorički hendikepiranima', a koja je jednako štetna i za govornika i za publiku. Naime, dokle god na publiku i sugovornika utječe njegovo iskustvo ili stereotip, oni neće uvidjeti tuđe iskustvo kao ključno za rješavanje društvene nepravde. Upravo suprotno, oslanjajući se na dosad poznato znanje pojedinac nastavlja stvarati distorziranu sliku društva te gubi mogućnost utjecaja na institucije i prakse. S druge strane, oni čije se svjedočanstvo obezvrjeđuje dodatno produbljuju svoju društvenu nemoć, što zatim utječe na njih kao pojedince (na njihovo samopouzdanje ili na vrijednost njihovog iskustva). Kada njihovo iskustvo nije prepoznato kao epistemološki relevantno, ne mogu utjecati na nepravdu nanesenu vlastitoj zajednici, a niti na društvene i političke odluke koje se nje tiču. Stvaranje pretpostavka i kretanje u diskusiju s određenim iskustvom je neizbježno, no treba voditi računa da nije etički primjenjivati pravila grupe na pojedince jer se, na kraju krajeva, na taj način umanjuje uloga govornika u procesu argumentiranja. S druge strane, i asimilacija marginalnih skupina dominantnoj kulturi, u ovom slučaju dominantnim retoričkim i argumentacijskim pravilima, ili opcija odabira glasnogovornika van grupe u nekim formalnijim situacijama poput suda, također je oblik retoričke diskriminacije i stigmatiziranja stilova govora kao negativnih.

Kako bi se barem djelomično riješio utjecaj stereotipa na evaluaciju svjedočanstva, treba krenuti od njihovog izvora, odnosno publike. Sugovornici i/ili slušatelji trebaju se u procijeni svjedočanstva, protuargumenata i argumenata kritički odmaknuti od onoga što znaju. Za Govier postoje dva rješenja. Prvo je restrikcija značenja 'jasnog i uvjerljivog dokaza' tako da vrijedi samo za pojedinca koji svjedoči, a ne za generalnu skupinu unutar koje ga sugovornik ili publika lociraju. Na taj način otvara se prostor daljnjeg ispitivanja validnosti. Drugo rješenje je prihvaćanje 'anomalije p' tako da se tvrdnja „p je nemoguće za ljudsku vrstu“ ili preoblikuje u „p je rijetko među ljudskim bićima“ (ibid. 102). Međutim, potonje još uvijek asocira na nešto negativno i stigmatizira fenomen o kojem se govori. Stoga feminističke autorice najboljim rješenjem smatraju *metanepovjerenje* Bondyja jer na taj način publika neutralizira svoj stav propitujući samo sebe, umjesto da prosuđuje vrijednosne dimenzije izrečenog.

3.6.2 Argumentacijska nepravda

Nepravda tijekom svjedočenja podrazumijeva negiranje nečijeg svjedočanstva bez da se za to pruže dokazi. Zbog toga se smanjuje integritet onoga koji svjedoči i mogućnost da posreduje svoje znanje. Kada se prosudba o govornikovom identitetu donosi na temelju društvene grupe kojoj pripada, bila ona negativna ili pozitivna uvijek je „rezultat krivih društvenih stereotipa.“ (Bondy, 2010: 266) Međutim, nepravda je počinjena tek kada predrasuda uvjetuje prihvatanje ili odbijanje tuđih argumenata. Koncept nepravde Fricker (2002) i Bondyja (2010) različit je utoliko što autorica pojam koristi samo u kontekstu manjka kredibiliteta jer smatra da ono nužno znači i manju vjerojatnost da će se zaključak prihvatiti. Dok s druge strane, pripisivanje viška vjerodostojnosti govorniku uvijek će se odvijati u njegovu korist. Međutim, Bondy (2010) propituje i višak te nalazi jednako nepravedne posljedice po govornika.

Argumentacijska nepravda očituje se na tri razine: čvrstoći argumenta, statusa govornika i govornikovog samopouzdanja. Za početak, negativno percipiran identitet smanjuje validnost argumenata, a uvriježeni status govornika stvara prepreku pri traženju boljih i jačih potpora. Možemo zaključiti da percepcija slušateljstva može usmjeriti daljnji angažman govornika u diskusijama i samu razmjenu argumenata. Govornik će sebe smatrati superiornim ili inferiornim u odnosu na publiku s obzirom na to procjenjuje li se (sustavno) njegov kredibilitet kao pozitivan ili negativan. Dolazi do toga da govornik prestaje nuditi nove dokaze i razloge jer mu to jamči njegov kredibilitet. S druge strane, sustavno manji kredibilitet stvara psihološke prepreke tijekom kreiranja novih argumenata. Razlog lažnih kredibiliteta, prema Bondyju (2010) leži u *epistemološki krivim stereotipima*, dakle onima koji samo prividno posjeduju znanstvenu vrijednost.^{28 29}

²⁸ Bondy to objašnjava dosta jednostavnim primjerom: „Ako sudjelujem na predavanju odličnog profesora i učini mi se kao da je iznio zaključak bez *kopče*, samo na osnovi *temelja*, moguće je da ću mu vjerovati na riječ da zaključak zbilja tako i slijedi“ (ibid. 267).

²⁹ Naizgled se koncept *argumentacijske nepravde* može svesti na logičku pogrešku, na primjer na *ad hominem* ili *pogrešku provincijalizma* (*fallacy of provincialism*). *Ad hominem* logička je pogreška koja se temelji na isključivo negativnim predrasudama o motivima i okolnostima govornika. Da je analogna *argumentacijskoj nepravdi* tada bi obuhvaćala i pozitivno potkrepljene presude, odnosno, višak kredibiliteta. Područje koje obuhvaća Bondyjeva pojam ne može se poistovjetiti niti s *pogreškom provincijalizma*, koju Khane definira kao „pogrešku pretjeranog vjerovanja ljudima iz vlastite društvene skupine, a premalog ljudima iz drugih društvenih skupina.“ (1984, prema Bondy, 2010:276) Naime, razlika je u tome što pojam nepravde obuhvaća odnose inferiornosti i superiornosti i u vlastitoj društvenoj skupini te preispituje predrasude koje se javljaju na svim razinama, čak i ako su nam govornici bliski rodom, rasom, klasom, dobi i interesom.

3.6.3 Metanepovjerenje

Predrasude su emotivne reakcije na prijašnja iskustva. Pojedinaac ne može kontrolirati svoje rasuđivanje ako nije svjestan pristranosti svojih stavova. Tijekom diskusije publika³⁰ može osjetiti zadovoljstvo ili nezadovoljstvo prema određenom aspektu argumenta ovisno o tome je li govornik u njima probudio negativne ili pozitivne emocije. Zauzeti kritički stav prema tim emotivnim reakcijama znači ne vjerovati u njih, odnosno, zauzeti *metanepovjerenje*. Kada se uspije identificirati je li osjećaj pozitivan ili negativan, onda je lakše djelovati na predrasude. Međutim, sumnja u vlastite emocije neće postati *modus operandi* publike sve dok formalno obrazovanje ne počne više poučavati kritičkom razmišljanju, tvrdi Bondy (2010: 267).

Nadalje, kada se pojave negativni osjećaji vezani za identitet govornika ili neki dio argumenta, umjesto da im odmah vjeruje, publika mora pronaći razloge protivne *onom* aspektu argumenta koji im je probudio sumnje (moj kurziv). Ukratko, publika mora naći protuargumente. Ako je u tome bila uspješna, tada je opravdano da izazove, diskutira i proturječi drugom stavu. No, u suprotnom moraju prihvatiti ili zaključak ili govornika bez obzira na početne emotivne podražaje jer očito je da ne postoje valjani razlozi kojima publika može podržati svoje nezadovoljstvo. U drugom slučaju, kada govornik ili dio strukture argumenta publici pruža zadovoljstvo, ponovno se ne vjeruje u inicijalni osjećaj, ali sada se traže argumenti koji govore u korist pozitivne emocije. U slučaju da takvi argumenti postoje tvrdnja se prihvaća, a ako ih nema publika mora zatražiti još podrška od govornika.

Iz objašnjenja je vidljivo da su emocije instrument kojim se neutraliziraju *epistemološki krivi stereotipi* i „prekida se iskrivljeni efekt koji predrasuda stvara čime se razmjena argumenata vraća na među racionalnosti.“(ibid. 275) Nužno je naglasiti da Bondy ne svodi racionalne argumente i zaključke na spontane emotivne reakcije, već ih samo smatra indikatorima (iako to nisu uvijek) racionalnog aspekta argumenta. Između ostalog, emocije mogu biti ili hotimične ili posljedica suodnosa s razumom, točnije, javljaju se poput nekog signala kojeg razum šalje kako bi izazvao reakciju. Jednostavnije, uzmimo za primjer reakcije čovjeka u opasnosti kada osjećaj straha postaje nagon za preživljavanje. *Metapovjerenje* ne smanjuje logičku vrijednost argumenta, već se preispitivanjem vlastitih emocija moderira put k racionalnom zaključku dok se istovremeno izbjegava *argumentacijska nepravda*.

³⁰ U ovom kontekstu pojam *publika* se koristi i za jednog i više sugovornika.

4 Prikaz ženskog stila u ženskoj govorničkoj praksi kroz povijest

Kao što je objašnjeno u prethodnim poglavljima, *ženski stil* postao je fleksibilan pojam razapet između prirodnog načina ženske argumentacije, stila aktivistica ženskog pokreta u 19. stoljeću i alternativnog „feminiziranog“ stila političkih govora³¹. Osobine svojstvene ženskom stilu, prema Campbell (1986.), su *osobni ton i osobno iskustvo, anegdote iz vlastita života, prepoznavanje tuđeg ženskog iskustva, zatim indukcijske strukture zaključivanja i samootkrivenje, samokritičnost i samouvjeravanje*. Ovo poglavlje prikazat će primjere *ženskog stila* kroz povijest i time odgovoriti na pitanje je li ono i dalje relevantna kategorija stila u analizama ženskih govora ili je treba redefinirati. Primjeri će biti preuzeti iz četiri govora važna za feministički pokret: *Zar ja nisam žena?* Sojourner Truth (1851.); *Za oslobođenje žena!* Klare Zetkin (1889.); zatim govor Betty Friedan *Žensko građansko pravo* (1986.) i naposljetku *Svi moramo biti feministi i feministkinje* Chimamande Ngozi Adichie iz 2012. godine.³² S obzirom na feminističku perspektivu ovoga rada, analiza povijesnih primjera uključit će lokaciju, pozadinu i govornicu, odnosno kontekst govora.³³

4.1 Sojourner Truth

Isabella Baumfree rođena je 1797. godine u Ulster Countyu (NY, SAD), a ime mijenja u Sojourner Truth 1843. godine kada postaje poznatija govornica. Do 1828. godine živi u ropstvu. Iako se o tom periodu njezinog života ne zna mnogo, više izvora tvrdi da nikada nije naučila čitati ni pisati (Campbell; 1986. i Fitch, 1993) o čemu svjedoči i njezina biografija *Narativ* (1850) koju je zapisivala Olive Gilbert dok je Sojourner Truth diktirala. Biblijski tekstovi i propovijedi bili su jedini oblik obrazovanja koji je imala, stoga su vjerska iskustva izrazito važna kao područje potpora u njezinom govorničkom opusu. Naime, Sojourner Truth

³¹ Pojam *feminiziran* je u navodnicima kako bi se jednostavnije odredilo što se danas smatra jednim od alternativnih stilova političkog govora. Međutim, smatram da je ovaj naziv oblik diskriminacije jer opet nadovezuje razlike muške i ženske socijalizacije kroz povijest. Na taj se način opet pripisuje ženama prirodnost nekog retoričkog i argumentacijskog oblika i „nesvjesno se ponavlja klasična praktična filozofija“ (Jasniski, 2001:255) Podrobnije u Jasinski, J. (2001). *Sourcebook of Rhetoric. Key Concepts in Contemporary Rhetorical Studies*. Sage Publication LTD., 253 - 256

³² Sojourner Truth prva je govornica koja je dvostruko potlačena, rasno i rodno, a njezin govor pripada korpusu kojem je ustanovljen *ženski stil*. Nadalje, govor Klare Zetkin bitan je za buđenje klasne svijesti i raskol s buržujskim pokretom za ženska prava, stoga se smatra prijelomnom točkom za moderni feministički pokret. Betty Friedan je začetnica drugog vala feminizma, stoga je njezin govor svjedoči o percepciji modernog ženskog pitanja nakon Prvog svjetskog rata. Posljednji je govor *Svi bismo trebali biti feministi i feministkinje* polučio svjetske uspjehe nakon izvedbe na TED konferenciji i smatra se niti vodiljom u suvremeni feminizam.

³³ *Lokacija, pozadina i govornica* jesu elementi konteksta preuzeti od Tindalea (1996.) Podrobnije u poglavlju *Kontekst*

je govorila o tri teme: slobodi robova, pravima žena i religiji. Abolicijske i feminističke teme često su se preklapale u njezinim govorima, zbog čega je teže definirati s preciznošću cilj govornice. Govori za prava žena uključivali su i prava crnaca jer ih je Sojourner Truth smatrala prirodnim ljudskim pravima, a vrlo često je javno kritizirala i krivila muškarce za društvenu situaciju žena i robova. U svojem aktivizmu bila je stranački neovisna i nije bila član abolicijskih i feminističkih grupa. Fitch je, stoga, naziva „putujućom reformisticom koja je sama birala gdje će i kada govoriti...bila je narodna junakinja“ (ibid. 425).

Osnovni problem u definiranju konteksta izvedbe govora vezan je uz jezičnu nepouzdanost transkripta govora *Zar ja nisam žena?*. Naime, materinji jezik Sojourner Truth bio je nizozemski, a engleski je naučila u dobi od devet godina. Fitch (1993: 421) tvrdi da se nije slagala s uvođenjem južnog crnačkog dijalekta, kojim su često stilizirali transkripte njezinih govora, zbog toga što bi tad govor zadobio krive konotacije.³⁴ Postoje dvije verzije govora. Prvu je objavio Marius Robinson u *Anti-Slavery Bugle* netom nakon što je govor održan na Kongresu za ženska prava u Akronu 1851. godine. Zapisana je na tečnom engleskom i sadrži dijelove koji u drugim verzijama ne postoje. Dvanaest godina nakon što je govor izveden, 1863. godine, Dana Gage, predsjedavajuća spomenutog kongresa, transkribira govor za *New York Independent*, upotpunjujući ga opisom pojave Sojourner Truth i prilika kongresa. Međutim, Painter (1996: 165-178) smatra da je povišeni ton članka dio osobnog interesa autorice. Naime, Dana Gage je bila bijela feministica koja se također borila za slobodu robova te joj je Sojourner Truth služila kao dokaz međuovisnosti roda i rase u borbi za ženska prava. Njezin je zapis agramatičan i sadrži elemente crnačkog dijalekta Južne Karoline, koji su, tvrdi Painter (ibid. 170) mogli inspirirati Gage tek u trenutku zapisivanja govora jer 1850-ih nisu postojali. Osim toga, autor smatra da je čak i gradacija, postignuta retoričkim pitanjem *Zar ja nisam žena?*, po kojoj je govor dobio naslov, simboličko dodavanje u funkciji povezivanja dviju borbi, one za prava žena i za prava crnaca.³⁵ Jedino oko čega se Painter slaže s Gage su argumenti drugih govornika, odnosno protuargumenti, koje Sojourner Truth kasnije pobija, a po kojima su

³⁴ Afroamerički južni dijalekt bio je produkt polupismenosti robova. Pismenost robova je robovlasnicima predstavljala prijetnju pa ih se zbog toga često tjelesno kažnjavalo. Robovi su se međusobno podučavali čitanju i pisanju u tajnosti, tijekom noći ili nedjeljama kada bi gospodari odlazili u crkve. Procesi učenja bili su dugotrajni, čak i do nekoliko godina. Kao materijali služile su im primjerice novine i pamfleti koje su nalazili u kućama vlasnika, dok su dadilje učile čuvajući djecu dok pišu zadaće. Međutim, pismenost robova je gospodarima značila moguće pobune i svijest o životnim uvjetima, stoga su ustrajali na zakonima koji su zabranjivali pismenost i podučavanje robova.

³⁵ Između ostalog, Gage je prilagodila i opis konteksta konvencije kako bi pojačala dojam koji je govor ostavio na publiku. U članku opisuje kako je publika bila neprijateljska, a činile su je bjelkinje aktivistice koje su ignorirale prava crnkinja, zatim metodisti, prezbitarijanci i unitarijanci. S druge strane, Painter (1996:169) tvrdi da je „na konferenciju bio pozvan široki krug reformista, uključujući i borce protiv ropstva koji su bili oslonac feminističke borbe nakon građanskog rata.“

ograničena ženska sfera i manjak prava posljedica Božjeg zakona ili ženske prirodne potlačenost zbog biološko–anatomskih nedostataka (ibid.).

Može se zaključiti da je govornički uspjeh Sojourner Truth djelomično posljedica njezine višestruke potlačenosti, rasne i rodne. Kao siromašna ropkinja nije se uklapala niti u jednu normativnu sliku žene 19. stoljeća, ali su njezin jednostavan jezik, sarkazam, humor i domišljatost u govoru bili dostupni svim društvenim slojevima. Zbog toga je na publiku uvijek ostavljala dojam, a za grupe na margini, koje same nisu mogle javno govoriti, Sojourner Truth postala je politički simbol.

4.1.1 *Ženski stil u Zar ja nisam žena?*

Ženski stil bit će analiziran na transkriptu Mariusa Robinsona jer je vremenski bliži izvedbi govora, ali će se također preispitati neke retoričke specifičnosti verzije Dane Gage budući da taj transkript pripada korpusu govora na temelju kojih je Campbell definirala *ženski stil*. Pretpostavlja se da će stilske značajke biti uočljivije u drugoj verziji.

Sojourner Truth, bivša nepismena ropkinja, snagu svog govora pronalazi u onome što joj je bilo dostupno – iskustvu kućanice, ropkinje i farmerice. Iz navedenih područja iskustva ona preuzima svoje očitosti kako bi obranila jednu činjeničnu i jednu političku tvrdnju: (1) žene i muškarci su jednaki i (2) muškarci trebaju ženama dati prava. Primjerice, uspoređuje naporni fizički rad ropkinje s tradicionalnim stajalištem da su snaga i težak fizički rad prirodno muška osobina. Predstavljajući svoje iskustvo kao kolektivno, Sojourner Truth indukcijom zaključuje da su žene jednako sposobne kao muškarci i da njihovo fizički slabije tijelo ne smije biti razlog neravnopravnosti:

„Ja imam iste mišiće kao svaki muškarac, i mogu raditi kao svaki muškarac. Ja sam i orala, i sadila, i skupljala u košare posađeno, koji muškarac može više od toga? Čula sam mnogo o jednakosti spolova: ja mogu nositi isto onoliko koliko i jedan muškarac, a mogu i jesti jednako puno, ako hranu mogu dobiti. Ja sam jednako snažna kao i bilo koji muškarac.“³⁶

Ako vjerujemo Painteru (1996) da je konvencija bila otvorena za bivše robove, iskustvo rada u polju Sojourner Truth odličan je prikaz pokušaja identifikacije sa slušateljstvom. S druge strane, ako su u publici sjedile samo bjelkinje srednje klase, njezino iskustvo je motiv podizanja svijesti, a istovremeno i kritika njihovoj borbi koja je usredotočena samo na prava bijelih žena.

³⁶ Oba transkripta govora preuzeta su sa internetske stranice <https://www.thesojournertruthproject.com/compare-the-speeches/> (posjećeno 29. kolovoza 2018.)

Kako bi dokazala da navodna intelektualna inferiornost žena također ne smije biti razlogom društvene neravnopravnost, Sojourner Truth koristi metaforu „Ako žena ima šalicu u koju stane pola litre, a muškarac onu od litre – zašto njezina mala šalica ne može biti puna?“ Fitch tvrdi da ova metafora potvrđuje da su žene u to vrijeme tražile podrške u sebi dostupnim sferama te da je ova preuzeta iz kućanskih poslova (1996:427). Međutim, u opisima govorničke prakse Sojourner Truth (Campbell, 1986; Painter, 1996) metafora je, uz anegdote, stilski figura koju govornica najčešće koristi. Stoga je moguće zaključiti da nije toliko značajno iz kojega je područja metafora preuzeta, što tvrdi *ženski stil*, koliko je ona važna kao mjesto kolektivnog iskustva, odnosno, ona je alat koji putem zajedničke ženske sfere, pospješuje identifikaciju slušateljica s govornicom.

Zatim, Sojourner Truth nastavlja „Djeco, ako posjedujete ženska prava, zašto im ih (ženama)³⁷ ne date i osjećat ćete se bolje. Vi ćete imati svoja prava, a one neće predstavljati neku nevolju.“ Sojourner Truth ovdje ulazi u ulogu majke i muški dio publike oslovljava s *djeco*. Mogući razlog tomu majčinsko je nasljeđe i ženama društveno upisana etika brige. S druge strane, s obzirom na to da slijede argumenti preuzeti iz Biblije i vjere, *djeco* je moguća naznaka jedne neizrečene tvrdnje - svi prisutni su Božja djeca, bez obzira na rasu i rod. Argumenti preuzeti iz Biblije, još jedan su pokazatelj *ženskog stila*. Za prisutne njezina tumačenja su kontradiktorna, budući da naglašavaju ulogu žene u Bibliji.

„Slušala sam Bibliju i naučila da je Eva u muškarcu uzrokovala grijeh. Ako je žena uspjela preokrenuti svijet naglavačke, dajte joj šansu da ga vrati u prvobitno stanje. Gospođa prije je govorila kako Isus nikada nije odbijao žene i bila je u pravu. Kada je Lazar umro, Marija i Marta su mu se približile s vjerom i ljubavlju i molile ga da ponovno probudi njihova brata. Isus je plakao – Lazar je došao. A kako je Isus došao na svijet? Po Bogu koji ga je stvorio i ženi koja ga je odgojila. Muškarci, gdje je vaša uloga?“

Što se tiče transkripta koji Gage objavljuje, stil je obojan crnačkim dijalektom, retoričkim pitanjima i sadržajnim dijelovima koji ne postoje u prvoj verziji, a u izvedbi ostvaruju jači utjecaj na publiku. Primjerice, „Nisam li ja žena? *Pogledajte moje ruke!* Ja sam i oralna i sadila(...)“. Dio teksta u kurzivu Gage je popratila opisom neverbalne komunikacije: „otkrila je svoju desnu ruku sve do ramena pokazujući svoju silnu mišićnu moć“ (Gage, 1863; prema Painter, ibid. 166). Osim toga, ritmičnost i gradacija njezine verzije postignuta je

³⁷ op. LD

ponavljanjem retoričkih pitanja *Zar ja nisam žena?* i *Otkud je vaš Krist došao?*.³⁸ Nadalje, ta verzija uključuje segment majčinstva, koji je značajan za analizu *ženskog stila*. Naime, Sojourner Truth govori: „Rodila sam trinaestoro djece, a sve do jednog su ih, na moje oči, prodali u roblje, i kad sam plakala onako kako to samo majke mogu, nitko osim hvaljenog Isusa me nije čuo! Zar ja nisam žena?“ Majčinstvo je ključan moment povezivanja slušateljica s intimom govornice. Budući da je cenzura sprječavala obrazovanje i sudjelovanje robova u javnom životu, majčinstvo je bila jedina uloga Sojourner Truth sve do 1827. godine. Međutim, majčinstvo je zajednička uloga žena, bez obzira na rasu. Stoga je ovu osobnu priču moguće shvatiti kao alat kojim Sojourner pokušava osvijestiti bijele aktivistice o uvjetima ropkinja.

Zaključno, obje verzije govora ispunjavaju uvjete *ženskog stila*. Iskustvo diskriminacije kod Sojourner Truth je u funkciji *podizanja svijesti* nazočnih bijelih žena, a istovremeno i protuargument nazočnim muškarcima koji zagovaraju muške privilegije. Emotivni ton također proizlazi iz iskustva potlačenosti, gubitka djece i nepravednog društvenog položaja. Nadalje, osim vlastitog iskustva, religija je jedino područje koje je govornici bilo dostupno. Činjenica koja potvrđuje da se radi o *ženskom stilu* jest javna kritika upućena muškarcima za trenutni položaj žena. Iako je vjerodostojnosti transkripta dvojbeno, smionost bivše ropkinje Sojourner Truth, da istupi i iskoristi dio stečene slobode bila je upravo snaga koju su potlačeni trebali.

4.2 Klara Zetkin

Klara Zetkin jedna je od utjecajnijih njemačkih feministica, prethodnica i začetnica socijalističkog feminizma, poznata po svojoj sindikalnoj, socijalističkoj i revolucionarnoj borbi za prava radnica. Na njezine se govore gleda prvenstveno kao na govore radničke, a tek zatim ženske borbe. Naime, marksističko i socijalističko teorijsko nasljeđe, pogotovo ono Augusta Bebela i Karla Marxa, u javnim govorima Klara Zetkin imaju primat nad feminističkom teorijom. Za Klaru Zetkin je ženska emancipacija moguća jedino klasnom revolucijom i ukidanjem kapitalizma, a ne ukidanjem ženskog rada. S obzirom da je zagovarala žensku i mušku radničku borbu bez segregacije, ne čudi činjenica da se u siječnju 1889. godine odbila učlaniti u Berlinsko udruženje radnica. Nakon 1908. godine, kada je ukinuta zakonska zabrana

³⁸ „Onaj je muškarac rekao da ženama treba pomagati oko tereta, da ih treba nositi preko jarka i da im svugdje treba dati najbolje mjesto. Sa mnom nikada nitko nije dijelio teret, niti mi je pomagao da preskačem blatne jarke, niti mi daju najbolje mjesto! Zar ja nisam žena? Pogledajte mi ruke! Ja sam orala i sadila i skupljala u košare posađeno, i niti jedan me muškarac u tome nije pretekao. A zar ja nisam žena?“ (...) Onda je onaj mali čovjek u crnom, on je rekao da žene ne mogu imati jednaka prava kao i muškarci jer Krist nije bio žena. Otkud je vaš Krist došao? Otkud je vaš Krist došao? Od Boga i žene. Muškarac nije imao ništa s ti

uključivanja žena u političke stranke, Klara Zetkin se učlanila u Socijaldemokratsku stranku Njemačke (SDP), osnovala žensku granu unutar stranke, a poslije i *Socijalističku žensku internacionalnu (Prvu Međunarodnu konferenciju žena, 1910.)*, koja je na njen prijedlog proglasila 8. ožujak Danom žena, odnosno, danom radnica.³⁹ Između ostalog, svoju je marksističko – socijalističku misao širila kao urednica SDP-ovog časopisa *Jednakost (Die Gleichheit)* namijenjenog ženama.

Za analizu govora *Za oslobođenje žena!*⁴⁰ osim političke aktivnosti Klare Zetkin, važan je podatak o njezinom obrazovanju i odgoju. Rodila se 1857. godine u Wiederauu. Otac joj je bio crkveni orguljaš i učitelj, a majka aktivna članica *Društva za obrazovanje žena*. Tijekom školovanja na učiteljskom fakultetu uključila se u radnički i feministički pokret. Iz takve se pozadine daje naslutiti da je Klara Zetkin od mladih dana imala pristup literaturi, kulturi i obrazovanju, za razliku od govornica koje analizira Campbell (1986).

Za kontekst izvedbe bitno je naglasiti da je Klara Zetkin održala svoj govor na *Međunarodnom radničkom kongresu* u Parizu 1889. godine, pet dana nakon što je osnovana Druga Internacionala.⁴¹ Kongresu je prisustvovalo sveukupno 470 delegata, od kojih samo 8 žena. Glavne rasprave uključivale su osmosatni radni dan, ženski i dječji rad, inspekciju i regulaciju tvornica. Iz transkripta govora saznajemo da je Klara Zetkin bila popraćena pljeskom i prije i nakon izvedbe govora, što ukazuje na njezin status među prisutnima. S druge pak strane, transkript otkriva i moguće neslaganje u socijalističkim krugovima po pitanju ženskog rada.⁴² Međutim, s obzirom na to da je svrha kongresa bila internacionalna socijalistička podrška, zaključuje se da je publika većinski prijateljska. Zbog toga se smatra da je za analizu *ženskog stila* važnija *pozadina* Klare Zetkin nego sam kontekst izvedbe govora. Naime, Klara Zetkin dolazi u Pariz kao predstavica radnica, kao glas koji prenosi njihovo kolektivno iskustvo u potrazi za zakonskim rješenjima. Privilegirana, ali isto tako i svjesna položaja žena u

³⁹ Dio Prvog Svjetskog rata provodi u zatočeništvu zbog toga što je organizirala prvu Međunarodnu antiratnu žensku konferenciju u Berlinu 1915. godine. Nakon rata politički je aktivna u osnivanju Komunističke partije Njemačke (1919.) i u Trećoj Internacionali.

⁴⁰ Govor *Za oslobođenje žena!* preuzet je s internetske stranice <http://slobodnifilozofski.com/2017/03/za-oslobođenje-zena.html> (pristupljeno 1. rujna 2018). Sve reference na transkript u daljnjem tekstu preuzete su s iste internetske stranice.

⁴¹ Druga internacionala ujedinila je razne socijalističke stranke, među kojima je njemački SDP imao najvažniju ulogu. Iako je trajala je sve do početka Prvog svjetskog rata, aktivnost Druge Internacionalne je, navodi Pipes (2006: 35), potvrdila „međunarodnu organizaciju radnika i neizbježnost revolucije koja će srušiti kapitalizam i buržoaziju u cijelom svijetu“. Ukratko, njen je službeni Erfurtski program tvrdio da radnici duguju odanost samo svojoj klasi, a ne narodu ili buržoazijskoj državi.

⁴² Više o dojmu koji je Klara Zetkin ostavila na publiku saznaje se iz knjige *Dojmovi na Pariškom kongresu* Williama Morrisa (1889; prema Holland, 2017: 58): „Zetkin je ponudila pametni i promišljeni esej o vezi između položaja žena u industriji i socijalizma (...) jednom kada ga se objavi bit će vjerodostojan prikaz razlike socijalističkih žena i 'Pokreta za ženska prava'.“

tvornicama, zauzima posredničku poziciju. Dostupnost muškim sferama, stručnost i društveni položaj približit će je muškom modelu argumentacije.

4.2.1 *Ženski stil u Za oslobođenje žena!*

Za oslobođenje žena! govor je usmjeren političkim istomišljenicima, stoga nema funkciju osnaživanja, već samo *podizanja svijesti* i to kod onih koji mogu mijenjati zakone. Klara Zetkin ne koristi svoju osobnu priču nego prenosi kolektivno svjedočanstvo radnica koje joj služi kao potpora glavnim tvrdnjama: (1) pitanje emancipacija žena je ekonomsko i šire društveno pitanje; (2) ženski rad je nužnost; (3) položaj radnica ne razlikuje se od položaja radnika; (4) kapitalizam eksploatira i ženski i muški rad; (5) zakonska zabrana ženskog rada neće utjecati na povećanje muške nadnice.

Autoritativni i stručni primjeri preuzeti iz teorije kapitalističke proizvodnje i monopolizacije tržišta dokaz su da govor Klare Zetkin ne pripada *ženskom stilu*. Naime, ona opisuje uzroke i posljedice ženskog rada pod kapitalističkom eksploatacijom. Osim navedenog, u slijedećim citatima moguće je također vidjeti nedostatak emotivnog, osobnog tona *ženskog stila*.

”socijalisti moraju znati da društveno ropstvo ili sloboda počivaju na ekonomskoj ovisnosti ili neovisnosti (...) Ako se žene želi pretvoriti u slobodna ljudska bića i muškarcima ravnopravne članove društva, ne smije se ukinuti ili ograničiti ženski rad, osim u vrlo iznimnim slučajevima. (...) Mehanička proizvodnja, koja ne zahtijeva fizičku snagu i kvalificirani rad, omogućila je zapošljavanje žena u velikom broju. Žene su ušle u industriju sa željom da povećaju obiteljske prihode. S razvojem moderne industrije, ženski je rad u industriji postao nužnost. (...) Zahvaljujući monopolu nad sredstvima za proizvodnju, kapitalisti su uzurpirali nove ekonomske faktore, okrenuvši ih isključivo u vlastitu korist. Žene koje su oslobođene svoje ekonomske ovisnosti o muškarcima naprosto su zamijenile gospodara i postale podređene ekonomskoj moći kapitalista.”

Metafora i usporedba kojima Klara Zetkin prikazuje tadašnju poziciju žena jedina su poveznica sa *ženskim stilom*. Primjerice, „Kao što su radnici potlačeni od kapitalista, žene su potlačene od muškaraca“ ili „Ropkinja muža postala je ropkinja poslodavca“. Metafora je kao stilska figura u 19. stoljeću imala funkciju podizanja svijesti među ženama. Uzme li se u obzir autoritativan i stručan jezik govora Klare Zetkin, postaje jasno da je metafora ovdje u funkciji ekspresivnog dodatka kojim prenosi poruku da je jedina ravnopravnost između muškarca i žene njihova potlačenost.

Delegatkinja Klara Zetkin pokušava podići svijest delegata uvjeravajući ih da je žensko i muško radničko pitanje istovjetno i međuovisno, te jedina identifikacija s publikom proizlazi upravo iz linije jednakih političkih interesa. Prvenstveno, to čini osuđujući „buržuski ženski pokret koji se navodno bori za ženska prava“ zato što segregacijom ženskog pitanja od ostatka društvenog problema, neravnopravnost samo dobiva drugačiji oblik. Štoviše, ona naglašava „ne priznajemo nikakvo zasebno žensko pitanje i ne priznajemo nikakvo zasebno žensko radničko pitanje! (...) Žene, kao i radnici, u potpunosti će ostvariti svoja prava tek u socijalističkom društvu.“ Ukratko, za Klaru Zetkin je jedino rješenje zajednička borba radnika i radnica poduprta socijalističkom partijom.

Iako govor *Za oslobođenje žena!* tretira problem društvenog položaja žena, stilski ga se ne može poistovjetiti sa *ženskim stilom*. Klara Zetkin predstavlja potlačene, prenosi kolektivno iskustvo onih žena koje u svoje ime ne mogu govoriti zbog manjka društvenih privilegija. Nedostatak indukcije, osobnog i emotivnog tona, zatim i identifikacija na osnovi političkih interesa, posljedice su obrazovanja govornice i njezine aktivnosti unutar SDP-a i sindikalizma. Iz toga se zaključuje da Klara Zetkin pripada onoj govorničkoj praksi koja prilagođava i usavršava javni muški govornički ideal (Ray, 2015).

4.3 Betty Friedan

Betty Friedan rođena je 4. veljače 1921. godine u Illinoisu. Kći je židovskih imigranta. Otac joj je bio draguljar, majka kućanica, ali i urednica ženskog kutka u lokalnom časopisu. Od mladosti je bila aktivna u marksističkim i židovskim radikalnim krugovima te postaje urednica studentskih novina na Smith koledžu, na kojemu je diplomirala psihologiju 1942. godine. Nakon što je odbila stipendiju za doktorat na Sveučilištu Berkley, Betty Friedan počinje pisati za razne ljevičarske časopise (1943-1952.) inzistirajući na integraciji ženskog, radničkog i sindikalnog pokreta. Tijekom svojih istraživanja o nezadovoljstvu žena – kućanica, Betty Friedan se usmjerava ka specifičnim oblicima ženske potlačenosti čime je trasirala put svoje feminističke aktivnosti. Kao rezultat tog interesa 1963. godine objavljuje *The Feminine Mystique*, čime je udarila temelje drugog vala feminizma.⁴³ Knjiga je podigla svijest mnogobrojnim ženama i bila je impuls za promjenu njihovog seksualnoga, obiteljskoga, poslovnog i političkog života.

⁴³*The Feminine Mystique* obrađuje ulogu žene u industrijskom društvu, analizirajući potlačenost kroz prizmu kućanskog rada, majčinstva i konzumerističkog društva. Iz zbirke *Intervjui s Betty Friedan* saznajemo da se „radilo o jednoj od onih rijetkih knjiga koja kao poklon dođe u ruke samo jednom u desetljećima, bilo je to izdanje koje je pokrenulo snažnu društvenu promjenu“ (Etizioni, s.a, prema Sherman, 2002: 88)

Godine 1966., motivirana uspjehom knjige, Betty Friedan je osnovala *Nacionalnu organizaciju žena* (NOW) s ciljem borbe za građanska prava, a tri godine kasnije pokrenula je *Nacionalnu udrugu za opoziv zakona o pobačaju* (NARAL). Zagovarala je pravo žena na identitet izvan društvenog konstrukta majke, supruge i sluškinje, odnosno, kućanice.

Na vrhuncu borbe za reformu zakona Betty Friedan održala je svoj govor *Građanska prava žena!* u Chicagu 1969. godine na *Prvoj nacionalnoj konferenciji o zakonu o pobačaju: modifikacija ili opoziv?*. Sve do slučaja *Roe vs. Wade* (1973) debata o pobačaju u SAD-u je bila neuspješna. Tijekom šezdesetih godina postaju očita dva problema: pobačaj je ekonomski dostupan samo pripadnicama više klase koje mogu platiti medicinsku pomoć i financijski podnijeti putovanje do država u kojima je zahvat legalan, poput Sjeverne Karoline ili Kalifornije. S druge strane, za pripadnice niže i/ili srednje klase to je značilo ilegalni pobačaj u nesigurnim uvjetima. Iz tog se razloga osnivaju prve udruge za institucionalizaciju pobačaja i/ili modifikaciju zakona. Prvi pokret bio je poznat kao *medicinska* reforma jer su pripadnici zahtijevali da odluku o pobačaju donosi doktor i to onda kada je trudnoća opasna po majku. Istovremeno razvija se i feministički pokret prava na pobačaj koji zahtjeva opoziv aktualnog zakona i donošenje ustavnog prava žena na odluku o pobačaju. Spomenutu konferenciju organizirala je udruga *Illinois Citizens for the Medical Control of Abortion*, iz čega slijedi da su organizatori bili članovi medicinske reforme te se može pretpostaviti da publika Betty Friedan nije bila posve prijateljska.

Iako se o konferenciji ne zna mnogo, Greenhouse i Siegel navode: „konferencija u Chicagu i posebice govor Betty Friedan označili su javno približavanje tendencija pokreta za prava žena i pokreta za prava na pobačaj. Betty Friedan je predsjedavajućim aktivistima za pravo na pobačaj objavila da je njihov pokret 'sada njezin' “ (2012:38).⁴⁴ Nadalje, politička aktivnost na području feminizma čini je faktorom muške sfere, kao i Klaru Zetkin u 19. stoljeću. No postoji jedna bitna razlika, Klara Zetkin govori među političkim istomišljenicima i traži ravnopravnost među radnicima i radnicama, dok Betty Friedan svoju borbu smješta u područje pobačaja i uloge majke, kontraverzno mjesto za tada katoličku i *pro – life* američku političku scenu.

⁴⁴ Za kontekst je također bitno da je tih godina Chicago je bio središte feminističke vreve. *The Jane Collective* pružao je ženama sigurne, ali ilegalne pobačaje, zatim *Chicago Women's Liberation Union* je počeo sa djelovanjem i okupljao grupe koje su izlazile na ulice i protestirale. Osim medicinskog pokreta, veliku ulogu je imala i klerikalna opozicija pod vodstvom Spencera Parsonsa, velečasnog Kapele Rockefeller unutar kampusa čikaškog sveučilišta.

4.3.1 *Ženski stil u Žensko građansko pravo*

Betty Friedan govori s ciljem da uvjeri publiku da je pravo na pobačaj dio općeg oslobođenja žena, ali i muškaraca, i to ne samo na zakonodavnoj razini nego na razini ostvarenja žene i muškarca kao punopravnih ljudskih bića. Prva naznaka *ženskog stila* u govoru jesu dijelovi u kojima se Betty Friedan obraća isključivo ženama:

„(...) da bismo se uspješno suprotstavile našoj nejednakosti s muškarcima, mi se najprije moramo suprotstaviti društvenoj degradaciji žene i našoj samodegradaciji, kojom same sebi oduzimamo vrijednost punopravnih ljudskih bića“ (Friedan, 1969: 324)

Zatim,

„Progovorile smo o pitanju pobačaja u njegovom osnovnom, moralnom smislu i u njegovom novom, političkom smislu (...) Kao što su nam prve doseljenice, od Mary Wollstonecraft do Margaret Sanger u nasljeđe ostavile svijest koja nas je s različitih strana dovela ovamo, tako i mi danas, mijenjajući osnovna polazišta rasprave o pobačaju i dokazujući pravo žene da sama odabere i odredi uvjete u kojima će živjeti, činimo korak naprijed u postizanju punog ljudskog dostojanstva za žene. Zahvaljujući nama, danas se povijest kreće brže“ (ibid. 327)

U prvom citatu Friedan stvara dijalog s prisutnim ženama kako bi došlo do trenutka *samooprave* i *samokritičnosti*. S jedne strane, ona pokušava osvijestiti njihov položaj i probuditi u njima osjećaj „društvene degradacije“, dok ih s druge 'krivi' za samodegradaciju. Na taj način motivira svaku od prisutnih da preispita načine na koje reproducira vlastitu potlačenost. Drugi citat dio je zaključka govora, obraćajući se samo ženama, Betty Friedan osnažuje prisutne opisujući dugotrajnu zajedničku borbu onih žena koje su iskoračile iz tradicionalnih normi i usudile se progovoriti o vrijednosti žene kao ljudskog bića, a ne o vrijednosti žene u odnosu na muškarca.

Međutim, Betty Friedan se obraća i muškarcima, i to ne kako bih ih krivila, kao što je to činila Sojourner Truth, već kako bi im dokazala da ostvarenje žene ujedno znači ostvarenje muškarca, koji je također žrtva konstrukta muškoga roda. Motiv potlačenoga muškarca može se usporediti s tvrdnjom Klare Zetkin da su i žene i muškarci, odnosno, i radnici i radnice, zarobljeni od strane kapitalizma.

„Govorim li ja da ženu treba osloboditi od muškarca? Da su muškarci naši jedini neprijatelji? Ne, nikako. (...) Oni neće moći u cijelosti biti sve ono što bi mogli sve dok se budu morali uklapati u predodžbu o muškarcu koji ne smije pokazati nježnost, blagost ili osjetljivost, jer se te osobine smatraju – ženskima. (...) Zbog svega su toga oni samo polovično ostvarena ljudska bića, upravo kao i žene. (...) Prava seksualna revolucija je i preobrazba muškaraca iz bezobzirnih grubijana i

gospodara u bića kojima je dopušteno otvoreno pokazati svu svoju osjetljivost i ljudskost.“ (ibid. 326)

Činjeničnu tvrdnju, odnosno središnju misao govora, „zabrana pobačaja nije predmet političkog nadmetanja“ (ibid. 326), Betty Friedan kreće argumentirati navođenjem primjera različitih vrsta ženske potlačenosti: seksualni odnos, popularna kultura, majčinstvo i zlostavljanje djece.⁴⁵ Nadalje, iz tih područja indukcijom zaključuje da je ustavno pravo na pobačaj nužno za „postizanje punog ljudskog dostojanstva za žene“. Posebno je interesantan način na koji Betty Friedan opisuje majčinstvo. Za *ženski stil* majčinstvo je osnova na kojoj se stvara kolektivno iskustvo i poistovjećuje s publikom. Međutim, Betty Friedan razbija mit o majčinstvu, oduzima mu 'mistične' elemente⁴⁶ i jasno razlikuje majčinstvo kao frustraciju i majčinstvo kao radost.⁴⁷

„Govorim li ja, možda, da ženu treba osloboditi majčinstva? Ne, nikako. Kažem samo to da će majčinstvo biti radostan i odgovoran ljudski čin tek onda kada žena posve slobodno i s punom svijesću i odgovornošću bude mogla odlučiti kada će postati majkom. Tada, i samo tada, moći će prihvatiti majčinstvo bez frustracija.“ (ibid. 324)

Ženski stil obilježavaju emocije, iako Betty Friedan ne poziva direktno na osjećaje, jezik koji koristi stilski je obilježen nježnijim tonovima nego u tradicionalnom muškom govorničkom idealu. Primjerice, „Oslobođena mržnje, ljubavi, potisnutog nezadovoljstva i licemjerja, ljubav će zadobiti novi smisao i izrasti u osjećaj prema kojemu će i ono što zovemo ljubavlju na Valentinovo biti tek blijeda sjena“ (ibid. 326)

Smatra se da *ženski stil* nije stil govora *Građansko pravo žena*. Naime, izostaju induktivni zaključci na temelju primjera iz osobnog života, majčinstvo nije uvijek radost, blagostanje i ono što ženu čini moćnom. Zatim, Betty Friedan pokazuje empatiju prema

⁴⁵ Betty Friedan koristi primjere iz popularnih časopisa, televizijskih emisija i filmova koji su bili dostupni kućanicama i ženama iz predgrađa u čije ime govori, a i koje su interesna skupina *The Feminine Mystique* (1984).

⁴⁶ U ovom kontekstu mistika je slika kojoj se žena kroz život pokušava prilagoditi, ali nije u skladu s realitetom života žene. Bolje rečeno, radi se obliku društvenog koda koji ženu ostavlja nesretnom i ovisnom o muškarcu bez mogućnosti samoostvarenja. Čak i tijekom govora Betty Friedan u jednom trenutku ženu i muškarca stavlja na istu razinu i tvrdi „Uopće nije riječ o tome da su žene nešto posebno. Ni o tome da su one nadmoćne.“ (ibid. 326). O pojmu mistike detaljnije u Friedan, B. (1983). *The feminine mystique*, Dell Publishing, New York

⁴⁷ *Ženski stil* obilježen je poticanjem i osnaživanjem žena, ali u okviru ženske distinktivnosti kao ženskog bogatstva – moralna čistoća i majčinstvo. Dok Betty Friedan u svom govoru izlazi iz tih okvira i prikazuje majčinstvo kao izvor ženskog nezadovoljstva. Naime, mijenjanje ženske svijesti i pomicanje granica rodni uloga dovode do toga da uloga majke i odgajateljice nisu jedine životne prilike. Etika brige više nije jedino poznato središte ženskog interesa, stoga je logično da žene, čak religijsko veličanje majke koja odgaja sinove koji pokreću svijet, počinju shvaćati kao identitarnu opciju, a ne funkciju.

muškarcima. Dok s druge strane, elementi *ženskog stila* vidljivi su u dijalogu koji Betty Friedan ostvaruje s slušateljicama i u pozivu na *samoopravdanje* i *samokritičnost*. Važno je vratiti se na kontekst, na Betty Friedan gledati kao na glasnogovornicu kućanica, na bjelkinju koja je imala mogućnost školovanja, čitanja i obrazovanja i koja se protivila tome da bude kućanica.

4.4 Chimamanda Ngozi Adichie

Mnogi smatraju da je u današnje vrijeme feminizam nepotreban jer je rodna ravnopravnost postignuta, međutim rad i djelo Chimamande Ngozi Adichie pokazat će suprotno. Ova višestruko nagrađivana autorica rođena je 1977. godine u Nigeriji. Njezini su roditelji bili zaposleni na Sveučilištu u Nigeriju, otac kao profesor statistike, a majka kao tajnica. U 19. godini života Chimamanda Ngozi Adichie se seli u Ameriku gdje završava komunikologiju i političke znanosti (*University of Baltimore*), studij Kreativnog pisanja (*University John Hopkins*) i Afričke studije (*Yale*). Njezin književni opus uključuje kratke priče, poeziju i romane s tematikom nigerijske političke stvarnosti, feminizma i života marginalnih skupina.⁴⁸

Chimamanda Ngozi Adichie je poznata po dva govora *The Danger of a Single Story* (2009) i *We Should All Be Feminists* (2012), oba održana na TED konferencijama. U prvom govoru Chimamanda Ngozi Adichie se bori protiv ignoriranja heterogenosti pojedinih kultura, što u medijima stvara reducirane i pristrane slike. Neupitna je verbalna snaga obaju govora, međutim *Svi bi trebali biti feministi i feministkinje* (*We Should All Be Feminist*) smatran je „idealnim uvodom u feminizam za sve“ i „najprohodnijim istraživanjem feminizma“. ⁴⁹ Uspjeh potvrđuje i činjenica da je 2014. godine govor modificiran i objavljen kao knjiga *Svi bi trebali biti feministi i feministkinje*, a 2013. pjevačica Beyoncé Knowles integrira dio teksta u svoju pjesmu *Flawless*.

Svi bi trebali biti feministi i feministkinje Chimamanda Ngozi Adichie je izvela na TEDxEuston konferenciji u veljači 2012. godine. Glavi cilj TED govora je inspiracija i dijeljenje sadržaja, bolje rečeno, radi se o obliku retoričkog poučavanja (Watson, 2014:1-25). TEDxEuston je konferencija posvećena isključivo afričkom kontinentu i dijaspori, širenju afričke kulture i prepoznavanju njezine posebnosti. Kao glavni cilj, na službenoj web stranici,

⁴⁸ Podrobnije na službenim stranicama Chimamande Ngozi Adichie, <http://www.cerep.ulg.ac.be/adichie/index.html> (pristupljeno 3. rujna 2018)

⁴⁹ <https://www.bustle.com/articles/33826-chimamanda-ngozi-adichies-new-essay-we-should-all-be-feminists-is-a-clear-eyed-introduction-to-feminism> (pristupljeno 3. rujna 2018.) Budući da je govor recentan, vrlo je malo izvora koji obrađuju ovaj govor. S obzirom na njegov uspjeh, bitan je za analizu feminističkih govora.

organizatori navode slavljenje raznolikosti, životnosti i potencijala Afrike. Stvaranje „autentičnog afričkog narativa“ način je osnaživanja.⁵⁰ Chimamanda Ngozi Adichie prepoznala je rodnu neravnopravnost kao osnovni problem nigerijskog i afričkog društva i zbog toga odlučuje stupiti na pozornicu i govoriti o kontroverznoj temi za slušateljstvo: „Dok sam stajala tu večer na pozornici, zaista sam imala osjećaj da govorim u prisutnosti obitelji – publika je bila draga i pozorna, ali također i ona koja bi mogla odbiti temu ovog govora. Na kraju, njihove ovacije dale su mi nadu“ (Adichie, 2014: 4)

Olakotna okolnost u analizi govora Chimamanda Ngozi Adichie je recentnost i dostupnost izvedbe na internetskim stranicama. Video snimka nudi mnogo informacija o slušateljstvu – ono se smije na humoristične dosjetke, većinom je crne rase, a pogledi su netremice usmjereni prema govornici. Odaje se dojam prijateljske publike koja se poistovjećuje s iskustvom govornice. Međutim, od takvih se pretpostavki treba uvijek ograditi sa sviješću da su TED govori naknadno producirani i montirani kako bi se ostvarila veza publike, govornika i treće osobe iza ekrana (Watson, ibid.). Stoga u analizu *ženskog stila* treba krenuti sa sviješću da je tema kontroverzna za publiku, ali da su *osobne priče, svjedočanstva i anegdote* mogući alat koji Adichie koristi kako bi publika prepoznala njezino iskustvo kao svoje, što dalje navodi na mogućnost *indukcije*. Ako se ima u vidu karakter TED govora – inspiracija, dijeljenje, poučavanje - osobni i emotivni ton govora je efektivniji za takve ciljeve.

4.4.1 *Ženski stil u Svi bismo trebali biti feministi i feministkinje*

Za početak, iz govora Chimamande Ngozi Adichie moguće je sintetizirati dvije ključne tvrdnje, činjeničnu „rod ne prepoznaje ono što jesmo nego propisuje kakvi bi trebali biti“ i političku „treba iskorijeniti trenutnu društvenu sliku roda“. Kao vrstu potpore, Chimamanda Ngozi Adichie koristi primjere iz vlastita života koji svjedoče neravnopravnosti upisanoj u afričkoj kulturi na razini ekonomije, zaposlenja, obrazovanja, kućanskog rada, ženske seksualnosti i braka. Primjerice, opisuje kako je htjela biti predsjednica razreda u osnovnoj školi, a nakon što je ispunila jedini uvjet da najbolje napiše test, učiteljica je ipak odabrala dječaka. Zatim, govori kako su je zaustavili na ulazu u nigerijski hotel jer žena koja noću sama dolazi u hotel može jedino nuditi seksualne usluge. Nadalje, kako je pri ulazu u bar (u kojeg inače ne može ući sama bez muške pratnje) konobar ne pozdravlja, već samo muškarca s kojim

⁵⁰ <http://www.tedxeuston.com/#/ourstory> (pristupljeno 3. rujna 2018.)

dolazi. Zatim, s publikom dijeli priču o svojoj prijateljici koja na znanstvene skupove nosi vjenčani prsten, iako nije udata, kako bi joj odali poštovanje.

Osim toga, primjeri imaju funkciju da prikažu pojave stereotipa u svakodnevnom životu.⁵¹ Kada govori o prijatelju Louisu, može se očekivati da će se dio publike, koji nema svijest o rodu ili nije imalo uopće prilike da o tome razmišlja, poistovjetiti:

„Uzmimo za primjer mojeg dragog prijatelja Louisa. Louis je briljantan, progresivan muškarac, koji bi mi u razgovorima rekao: „Ne razumijem što misliš pod time da je ženama teže ili drugačije. Možda u prošlosti, ali ne sada!“ (...) Međutim, jednu večer u Lagosu (...) odlučila sam čovjeku (koji parkira aute) dati napojnicu. Otvorila sam torbu, stavila ruku u nju, uzela novac koji sam sama zaradila i dala ga muškarcu. Onda je on, taj čovjek koji je bio jako zahvalan i jako sretan, uzeo novac iz moje ruke i pogledao Louisa, i rekao „Hvala Vam, gospodine!“ (...) Tada sam vidjela kako na Louisovom licu se zorno ocrtava realnost. Čovjek je vjerovao da kakav god da novac imam, mora biti Louisov. Zato što je Louis muškarac.“

Ovaj primjer može poslužiti kao sažetak svih karakteristika osobnih priča Chimamanda Ngozi Adichie. Naime, svakodnevna je, može se dogoditi svima, bezobzira na klasu, vezan je za afričku kulturu i govornica ga oblikuje jednostavnim jezikom. Kod *ženskog stila* jednostavni jezik imao bi korijen u neobrazovanosti govornice i u ograničenoj poslovnoj, ekonomskoj i političkoj zoni. Međutim kod Chimamande Ngozi Adichie svakodnevni primjeri jednostavnog jezika čine njenu poruku dostupnom svima, a i prikazuju da rodna neravnopravnost nije samo teorijski narativ, već se očituje u najbanalnijim životnim situacijama.

Što se tiče pojave emocija, Chimamanda Ngozi Adichie ne uvjerava *patosom* kako bi izazvala sažaljenje publike (ili zato što joj druga područja nisu dostupna), već kako bi prikazala da kulturalne norme uvjetuju osjećaj osobnog manjka vrijednosti. Primjerice, „Svaki put kada me ignoriraju, osjećam se nevidljivom. Uznemirena sam. Želim im poručiti da sam ljudsko biće kao i muškarac, da sam jednako tako vrijedna prepoznavanja.“

Za razliku od govora u *ženskom stilu*, Chimamanda Ngozi Adichie se ne zaustavlja na definiranju problema nego pronalazi rješenje u obrazovanju temeljenom na mogućnostima, a ne na rodu. Objašnjava kako „usko definiramo muževnost (...) stavljamo dječake u kaveze. Učimo ih da se boje straha (...) slabosti i ranjivosti“. Dok istovremeno „učimo djevojčice da hrane fragilni muški ego (...) učimo ih da odstupe, da se smanje. Govorimo im: “Možeš imati

⁵¹ Chimamanda Ngozi Adichie također proturječi stereotipima o feminizmu opisujući kako je kroz povijest postao etiketa uz koju dolazi „teško negativno nasljeđe. Mrziš muškarce, mrziš žene, mrziš afričku kulturu, i sve takve stvari.“

ambicije, ali ne previše. Možeš biti uspješna, ali ne previše. Jer u suprotnom, prijetiš muškarcu.“ Iz primjera je vidljivo da Adichie ne krivi muškarce za neravnopravnost, već nigerijsku i afričku kulturu, a zatim medije i obrazovanje koji reproduciraju takve stereotipe.

Dakle, postoji razlog zašto su novinski naslovi smatrali govor *Svi bi trebali biti feministi i feministkinje* uvodom u feminizam namijenjen svima. Svojim oštroumnim i jednostavnim jezikom Chimamanda Ngozi Adichie približava kulturalnu uvjetovanost roda afričkom stanovništvu koji rodnu neravnopravnost ne prepoznaje. Govor koji je Chimamanda Ngozi Adichie održala na TEDxEuston konferenciji obiluje karakteristikama *ženskog stila*: po tonu je emotivan, nizom osobnih primjera induktivno zaključuje da rodna neravnopravnost u Nigeriji kulturalna. Istovremeno upravo osobnom pričom i svakodnevnim doživljajima ona podiže svijest prisutnih. Dakle, Chimamanda Ngozi Adichie ostaje u okvirima TED-a posvećenog isključivo Africi i afričkoj dijaspori. Unatoč tome što govor sadrži osobine *ženskog stila*, pomnijom analizom zaključuje se da se ne radi o retoričkom odgovoru na potlačenost same govornice.

4.5 Redefinicija ženskog stila

Stilska obilježja govora Sojourner Truth, Klare Zetkin, Betty Friedan i Chimamande Ngozi Adichie pokazala su da je nužna redefinicija *ženskog stila* kakvim ga je usustavila Campbell (1984). Od navedenih govornica, samo kod Truth prisutna je većinu osobina: indukcija i argumenti preuzeti iz (ograničenih) iskustava koja su ženi povijesno oduvijek dostupna – religija, majčinstvo i kućanski rad. Naime, ako se *ženski stil* odnosi na karakteristike „u skladu s tradicionalnim normama ženskosti (...) i načinima na koji su potlačene grupe odgovarale na posebne uvjete i iskustvo vlastite opresije.“ (Campbell, 1986:440, prema Ray, 2015:574) onda ne čudi da je Sojourner Truth, kao dvostruko potlačena, upravo stilskim obilježjima svojeg govora odgovorila na uvjete vlastite društvene opresije. Druge govornice razlikuju se po tome što su obrazovanjem, kulturalnom, političkom i ekonomskom pozadinom bile privilegirane, te su njihovi govori odgovor na tuđe iskustvo opresije. Kod Betty Friedan i Chimamande Ngozi Adichie nailazi se na emocije i svjedočanstva osobnijeg tona. Međutim govornice ih koriste kao argumente kolektivnog iskustva jedne društvene skupine, dostatne da potvrde nužnost cjelokupne transformacije društva. Ti argumenti tada postaju svojevrsni *topos* jer „njihova čvrstina u kritičkom preispitivanju“ leži u „iskustvenim zaključcima“ (Škarić, 2011:25) temeljenim na primjerima života drugih žena.

Problem koji se javlja je konceptualne prirode, naime iziskuje promjenu cijelog teorijskog okvira *ženskog stila*. Ako se postojećim karakteristikama koje datiraju iz 19. stoljeća i dio su pokreta za ženska prava samo nadodaju nove naznake stila govornica, perpetuiraju se rodni stereotipi. Analize tog tipa trebale bi uključivati rekonstrukciju *lokacije, pozadine* i same *govornice*. S druge strane, *ženski stil* povijesno je određen i produkt je rodne i političke neravnopravnosti koja je vladala u 19. stoljeću, stoga se njegovo podrijetlo ne može izolirati. Budući da zadaća ovoga rada nije redefinicija *ženskog stila*, prikaz novih obilježja ili prilagodba trenutnim tendencijama, na osnovu primjera *Zar ja nisam žena?*, *Za oslobođenje žena!*, *Žensko građansko pravo* i *Svi bi trebali biti feministi i feministkinje* zaključujem da je kategorizacija stila kao ženskog moguća tek nakon analize konteksta. Naime, kada bi se stilska obilježja Campbell (1984) primjenjivala na svaki feministički govor, isključili bi se oni bitni za pokret, a s druge strane kao što to tvrde Jasinski (2001) i Ray (2013) nastavilo bi se s uopćavanjem pojma, čime bi *ženski stil* postao odlika ženskih govora bezobzira na okolnosti.

5 Govorništvo u nastavi

Iako tijekom 20. stoljeća retorika na akademskoj razini postaje interdisciplinarna, David Fleming (1998: 169) primjećuje kontinuirani pad retoričkog obrazovanja. Zbog načina na koji druge discipline percipiraju govorništvo, ono prestaje biti samodostatna grana. No trebalo bi ustrajati na onim edukacijskim ciljevima retorike koji pridonose ostvarenju pojedinca. Fleming (ibid.) savjetuje vraćanje antičkim korijenima: razvoju govornika i njegovih osobina. Zatim, retoriku treba percipirati kao povijesno važni i konzistentni program podučavanja koji uključuje i teoriju i vježbu s ciljem moralnog i intelektualnog razvoja učenika. Veza retorike i demokracije datira iz vremena antičke Grčke te ona i danas ima moć razvijati građanske kompetencije učenika, senzibilizirati ih na okolinu i potaknuti na aktivno sudjelovanje u društvu. Ukratko, predmet govorništva oblikuje pojedinca razvijanjem građanskih kompetencija, senzibilizacijom na okolinu i poticanjem aktivnog sudjelovanja u društvu. Da se u tome uspije, nastava treba sadržavati sve tri osi retorike – teoriju, praksu i istraživanje (ibid. 184) te slijedom toga argumentaciju, kritičko mišljenje i evaluaciju alternativnih rješenja. Smatram da usavršavanje govorničkih vještina i učenje teorije argumentacije i retorike ima metafunkciju. Primjerice, kada učenici usvoje pravila *inventia* i nauče evaluirati vlastite argumente, tada razvijaju svijest o svojim kritičkim i govorničkim vještinama te ih mogu primijeniti u drugim nastavnim predmetima i kolegijima. Naime, istraživanja su dokazala (Felton, Garcia – Mila i Gilabert, 2009, prema Rapanta, 2018) da učenici koji su uključeni u procese dokazivanja (prikupljanje i evaluaciju dokaza), s jedne strane, imaju bolje integrirano znanje, dok s druge, dijalektička razmjena znanja potiče njihovu kooperativnost. Jednostavno, debate i rasprave u kojima učenici sami dolaze do rješenja trebaju biti sastavni dio školskog obrazovanja.

U Hrvatskoj govorničke škole većinom se održavaju u obliku tečajeva koji financijski nisu svima dostupni. U formalnom obrazovanju samo nekolicina gimnazija nudi govorništvo kao fakultativni predmet, dok u strukovnim srednjim školama ono uopće ne postoji.⁵² Jezično-komunikacijsko područje Nacionalnog okvirnog kurikulumu iz 2011. godine više puta naglašava važnost lijepog govorenja u skladu s publikom i namjenom. O tome svjedoče i osnovni odgojno obrazovni ciljevi tog područja. Primjerice, učenici će (NOK, 2011: 31):

⁵² Škole koje u ponudi imaju nastavu govorništva jesu: privatna jezična-informatička gimnazija „Svijet“, XVIII. Gimnazija u Zagrebu, Klasična gimnazija u Zagrebu, Gimnazija „Fran Galović“ u Kopivnici, Klasična gimnazija „Ivana Pavla II“ u Zadru i OŠ Ludina.

- „naučiti jezikom izraziti vlastite misli, osjećaje, ideje, stavove i prikladno jezično reagirati u međudjelovanju sa sugovornicima u različitim situacijama razvijajući (samo)poštovanje“
- „znati pronalaziti različite izvore informacija i koristiti se njima, procjenjivati njihovu pouzdanost i korisnost“ (ibid. 31)

Neosporno je da učenici mogu vještine komunikacije naučiti i u drugim predmetima, no razvoj kompetencija koje NOK predviđa (2011) bit će olakšan ako se direktno poučava o alatima za prenošenje vlastitog uvjerenja i kritičku evaluaciju tuđeg. Osim toga, nastava govorništva pridonosi i ostvarenju ciljeva međupredmetne teme Građanskog odgoja i obrazovanja (NOK, 2011: 26):

„Suvremene demokracije trebaju radne, obaviještene i odgovorne građane, odnosno državljane. Svrha je poučavanja međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje pridonijeti osposobljenosti učenika za aktivno i učinkovito obavljanje građanske uloge. Među značajnije elemente ove međupredmetne teme ubrajaju se znanja, vještine, sposobnosti i stavovi koji razvijaju demokratsku svijest učenika i potiču ih na aktivno i učinkovito sudjelovanje u razvoju demokratskih odnosa u školi, lokalnoj zajednici i društvu, pridonose razvoju vlastitoga identiteta, boljemu upoznavanju i poštovanju drugih te senzibiliziraju i osvješćuju učenike za rješavanje globalnih problema na načelima demokracije, posebice pravednosti i mirotvorstva.“

Učenje segmenata feminističkog modela argumentacije potiče svijest o tome da rod, klasa i rasa utječu na argumentaciju i stil osobe koja govori (primjerice *ženski stil*). Istovremeno, učenicima pruža alate da takve argumente preispituju bez utjecaja stereotipa ili vlastitoga iskustva (*metanepovjerenje*) na njihov sud. Naposljetku, u budućnosti to može dovesti do prepoznavanja novih govorničkih praksi i širenja retorike kao znanosti.

5.1 Priprema nastavnog sata *Ženski stil*

Iako su govorničke vještine važne u svim srednjoškolskim usmjerenjima, nastavna jedinica *Ženski stil* bit će prilagođen gimnazijskom programu. Naime, prilagodba nastavne teme za strukovna usmjerenja je nemoguća ako ne postoji kurikulum govorništva usklađen s kurikulumima društvenih predmeta u strukovnim školama. Zagrebačke gimnazije većinom se usmjeravaju na kreiranje, izvedbu i analizu govora, zatim na slušanje, argumentacijske pogreške i govorničke vrste (Ore, 2015). Ova priprema pokušaj je integracije nastavne jedinice *Ženski stil* u nastavne sate govorništva i osmišljena je kao prvi doticaj učenika s feminističkim modelom argumentacije. Očekuje se da su učenici prije ovog nastavnog sata ovladali temeljnim pojmovima poput *argument*, *očitosti*, *razumske veze*, *činjenična tvrdnja*, *politička tvrdnja*, *vrijednosna tvrdnja* i *uzročno – posljedična tvrdnja*. Nadalje, očekuje se da su učenici stekli iskustvo dizajniranja, analize i izvedbe govora te su upoznati s temeljnim govorničkim vrstama i strategijama. Profesor mora biti svjestan da obradu gradiva mora prilagoditi učenicima i viših

i nižih razreda, stoga treba voditi računa o tome koliko im je tema bliska s obzirom na znanja iz povijesti, logike i filozofije.

Ciljevi nastavne jedinice jesu osvijestiti učenike o pluralnosti govornih stilova i o važnosti konteksta za proučavanje diskusija. Teži se prema tome da učenici steknu senzibilitet za nenormativne govornike i da u budućnosti prepoznaju govornice. Očekuje se da će učenici nakon sata moći prepoznati i oprimirati osobine *ženskog stila*. Nastava će djelomično biti frontalnog tipa, a djelomično će učenici raditi u skupinama. Poučavat će se metodom izlaganja, razgovora, objašnjavanja i rješavanjem zadataka. Od nastavnih pomagala koristit će se računalo, Power Point prezentacija i uručci.

5.2 Tijek sata

Uvodni dio sata u funkciji je ponavljanja pojmova kako bi učenici bolje razumjeli nastavnu jedinicu koja slijedi. Kroz kratak razgovor od učenika se traži da objasne što je argumentacija, a što argument te da daju primjer iz svakodnevnog života. Također se indirektno najavljuje tema uz pomoć pitanja: „Zbog čega uopće dolazi do argumentiranja vlastitog stava drugima?“ Očekivani odgovor je disens, nesporazum ili neslaganje. Budući da se pažnja učenika time preusmjerava na suprotstavljena stajališta kao temelje diskusije, učenici se mogu usredotočiti na govor kao alat kojim se javno zahtijevaju prava. Zatim, od učenika se može tražiti da se prisjete povijesnih ličnosti koje su govorom javno izražavale vlastito nezadovoljstvo društvenim prilikama. S obzirom da nisu svi učenici istoga uzrasta (nastava je fakultativna), primjere mogu potražiti i u popularnoj kulturi. Kako bi profesor stekao uvid koliko su učenici upoznati s pokretom prava žena, može od njih tražiti da opišu njima poznate povijesne prilike koje govore o drugačijem društvenom tretmanu žena i muškaraca. Funkcija tog razgovora je uvod u definiciju feminizma i pokreta za prava žena. Budući da se radi o učenicima srednje škole treba paziti da definicija bude jednostavna, ideološki nebojena, stilski neutralna i netrivialna. Stoga će se za potrebe nastavne jedinice feminizam definirati kao „teorija i praksa koja polazi od načela jednake vrijednosti žena i muškaraca, a za svoj krajnji cilj postavlja ukidanje svih oblika diskriminacije žena“ (Pasarić, s.a: 10)⁵³

Odgovorima na otvorena pitanja, poput „Znate li ime neke govornice tijekom povijesti?“ ili „Što mislite na koje su načine žene zahtijevale svoja građanska prava?“, uvodi se

⁵³ Na ovaj način feminizam definira Maja Pasarić u *Feminističkoj početnici – punilici*, kratkom pregledu razvoja feminizma prilagođenom za obrazovne svrhe. Upravo je to i razlog zašto se ova definicija koristi na nastavi. Učenici nisu upoznati s činjenicom da feminizma ima više, kako se granaju te koji su im ciljevi. Stoga ne treba ulaziti u kompleksne definicije karakteristične za pojedine pravce.

veza žena i govorničke prakse. Ovakve rasprave potiču aktivni način učenja koji pomaže učenicima u razvijanju divergentnog načina razmišljanja (Koludrović i Ercegović, 2010:430). U ovom dijelu sata predlažem da se najavi tema *Ženski stil* tako što se učenicima pusti video prikaz govora Sojourner Truth *Zar ja nisam žena?*. Iako će video materijal biti na engleskom, treba omogućiti papirnatu verziju prijevoda na hrvatskom jeziku.

Profesor od učenika traži da komentiraju temu govora, da ponove potpore koje govornica koristi. Nadalje, ispituje ih se što govor izaziva u njima, kakav im je osjećaj nakon što su pogledali izvedbu. Očekuje se da će učenici prepoznati da Truth govori o pravima crnaca i pravima žena, odnosno o ropkinjama. Zatim, da će tijekom opisivanja podrška, odnosno primjera iz života Truth, komentirati kako nepravda o kojoj govori može pobuditi osjećaj empatije ili sažaljenja. Nizom otvorenih pitanja profesor moderira nastavu prema središnjem dijelu, odnosno, definiranju ključnih pojmova.

Ženski stil trebao bi se definirati po uzoru na Campbell (1984), ali prilagoditi uzrastu učenika: „ženski stil je skup obilježja govora žena, a posljedica je života u nepravednim društvenim sustavima 19. stoljeća.“ Wood (2007: 215) tvrdi da školski kurikuli nikada ne prikazuju kakve je posljedice neki povijesni događaj imao i za žene i za muškarce, stoga su učenici „lišeni sposobnosti da razumiju drugu polovicu populacije i kako ta polovica, žene, doživljavaju ovaj svijet i kako mu pridonose“. Stoga smatram da je bitno naglasiti da se radi o karakteristikama isključivo ženskih govora koji su povijesno i vremenski određeni. Ovisno o stupnju znanja učenika može se ukratko opisati uvjete života žena tijekom 19. stoljeća, time će se također i olakšati razumijevanje zašto su, primjerice, neki naizgled neautoritativni primjeri iz osobnog života u ovom slučaju validni.

Ključni pojmovi koji se s učenicima obrađuju su: *osobni ton, iskustvo, anegdota (primjeri), indukcija, poistovjećivanje s publikom*.⁵⁴ Budući da je na nastavi retorike bitniji kooperativni rad od frontalne nastave, nakon svake definicije od učenika se traži da u paru pronađu primjere iz vlastita života ili popularne kulture, da zajednički smisle induktivnu strukturu zaključivanja ili način kako se poistovjetiti s publikom. Radu u paru vrsta je suradničkog učenja kojom se razvijaju socijalne vještine, znanje se usvaja učinkovitije, a i potiče se rad i nemotiviranih učenika i/ili manje uspješnih učenika (Livazović i dr., 2006). Osim toga, razvija se kritičko, logičko i kreativno mišljenje.

⁵⁴ U uvodu poglavlja najavljeno je da su učenici već upoznati s temeljnim pojmovima iz teorije argumentacije i retorike, stoga profesor može procijeniti je li potrebno ponovno definirati indukciju ili anegdotu. U tom slučaju savjetujem

Po Larsonu (1966: 1061) tema nastavne cjeline bit će jasnija, traži li se od učenika da usporede dva teksta. Kada se uspostavi odnos između dva teksta, karakteristike koje ih razlikuju postaju jasnije i primjetljivije. Stoga se predlaže da profesor učenicima uz transkript govora *Zar ja nisam žena?* podijeli dio govora *Građansko pravo žena* Betty Friedan. Također, učenicima se i podijeli kratka biografija govornica.

Tablica 2. *Zadatak usporedbe ženskog stila*

Sojourner Truth rodila se 1797. godine. Do 1828. živjela je u ropstvu, nakon čega počinje propovijedati o religiji i boriti se za prava crnaca i žena. Svojim govorom <i>Zar ja nisam žena?</i> Truth postaje simbolom borbe za oslobođenje robova.	Betty Friedan rodila se 1921. godine. Od mladosti je aktivna u feminističkim krugovima. Tijekom fakulteta bila je urednica studentskih novina, a 1964. objavljuje najvažniju knjigu za feminizam drugog vala. Svojim govorom <i>Građansko pravo žena</i> bori se za pravo žena na pobačaj.
„Ja imam iste mišiće kao svaki muškarac, i mogu raditi kao svaki muškarac. Ja sam i orala, i sadila, i skupljala u košare posađeno, koji muškarac može više od toga? Čula sam mnogo o jednakosti spolova; ja mogu nositi isto onoliko koliko i jedan muškarac, a mogu i jesti jednako puno, ako hranu mogu dobiti. Ja sam jednako snažna kao i bilo koji muškarac.“	„Ako nam najzad bude dopušteno postati potpunim ljudskim bićima, ne samo što će se djeca rađati i odgajati s više ljubavi i odgovornosti nego danas već ćemo također probiti okvire današnje sterilne, malograđanske slike o naših sposobnosti – kao muškarac i žena, kao drugovi, kao kolege, kao prijatelji i kao ljubavnici“

Učenici pojedinačno uspoređuju dva teksta kako bi prepoznali elemente *ženskog stila*. Nakon zajedničkog komentiranja rješenja, od učenika se traži da pokušaju zaključiti na koji način je život govornica uvjetovao njihove govore. Smatra se da je zadatak uspješan, ako su učenici ovladali ključnim pojmovima te su samostalno došli do zaključka da biografije, odnosno, kontekst mogu biti faktor retoričkog dizajna govora. U suprotnom, profesor postavlja potpitanja u kojima traži od učenika da usporede razlike biografija. Primjerice, „Što pronalazite u biografiji Sojourner Truth, a da nedostaje u biografiji Betty Friedan?“ ili „Što mislite na koji se način razlikovao život dviju govornica?“

Na kraju sata, kako bi učenici vježbali svoje govorničke sposobnosti predlaže se da u grupama osmisle govor o pravu na glas. Zajednički smišljaju primjere, dizajniraju i stilski obilježavaju govor po uzoru na temu nastavnog sata. Ovaj zadatak pomaže u razvoju kreativnog mišljenja jer uključuje dvije Guildfordove značajke divergentnoga razmišljanja: originalnost i fluentnost (prema Koludrović i Ercegović, 2010: 433). Naime, učenici stvaraju nešto novo, u ovom slučaju govor. Zatim, produciranjem govora, stvaraju sveze između pojmova koje su

naučili, stoga nisu usmjereni samo na stvaralaštvo nego i na primjenu vlastitog znanja. Nakon izvedbe govora, od učenika se može tražiti da prokomentiraju druge grupe. Tekst zadatka je slijedeći,

Vratite se u povijest i zamislite da nemate prava na glas, stoga ne možete sudjelovati u važnim odlukama za vašu zajednicu. Zajednički osmislite na koji način biste se zauzeli za sebe i prenijeli jasnu poruku. Također pred vama se nalazi publika koja je moguće u sličnoj situaciji. Ne zaboravite da svaki govor treba uključivati indukciju, primjere iz osobnog života, emocije i anegdote. Odaberite govornika ili govornicu koja će pred razredom predstavljati vaš zajednički rad.

Smatram da je *ženski stil* dokaz da stroge granice tradicijske retorike ponekad treba olabaviti kako bi se prepoznala vrijednost nenormativnih govorničkih praksi. Pogotovo ako se radi, kao u ovom slučaju, o stilu govora cijelog jednog društvenog pokreta. Učenje o raznovrsnim retoričkim stilovima navodi učenike da kritički preispituju komunikacijske situacije i pozadine sugovornika. Raznolikost potiče svijest o uvažavanju, razumijevanju i poštivanju drugih. Stoga smatram da poučavanje govorničkih vještina i retoričke teorije gradi stabilniju, uključivu i racionalniju zajednicu, kako bi to rekli Stanković i Kišiček „jedno bez drugog ne ide. Retorika i društvo.“ (2014: 8)

6 Zaključak

Argumentaciji se mora pristupiti kao kompleksnoj društveno-kulturnoj aktivnosti. Suradnja feminizma, retoričke argumentacije i retorike stvara nove alternativne modele koji su društveno uključivi. Model racionalnosti, utjelovljen u muškarcu, dominirao je u teoriji retorike i argumentacije učinivši je zatvorenom za nenormativne načine argumentiranja i nenormativne govornike i govornice. Skupine na margini društva, žene, rase i manjine, zbog svojeg društvenog položaja nemaju pristup alatima dizajniranja govora i argumenta. Hundelby, teoretičarka feminističke argumentacije, nudi prvi teorijski okvir feminističke analize argumentacije. Iz njezinog se rada daje zaključiti da je načelo feminističke analize rekonstrukcija *konteksta* retoričke situacije kako bi se prepoznalo marginalizirane skupine.

Preuzimajući način rekonstrukcije *konteksta* Tindalea moguće je govornu izvedbu staviti u odnos s *lokacijom* i *pozadinom* argumenta, a zatim i s *govornikom* ili *govornicama*. Takvim pristupom moguće je proširiti epistemološke granice za svjedočanstva onih na margini društva. Naime, njihova ograničena društvena mobilnost uvjetuje područja iz kojih mogu preuzimati potpore argumentima. Stoga poglavlje *Prikaz ženskog stila u ženskoj govorničkoj praksi kroz povijest* ukazuje da se ignoriranjem situiranosti retoričkih situacija, normi, kulturalnih određenja i stajališta neke zajednice perpetuiraju rodni, klasni i rasni stereotipi. Budući da kontekstualna analiza obraća pozornost na slojevitost retoričke situacije, ona može pridonijeti jednakom vrednovanju logičkih i emotivnih argumenata. Imajući u vidu da komunikacijska situacija diktira kriterij evaluacije argumenata, Gilbert (2006) prilagođava kriterije prihvatljivosti, relevantnosti i dostatnosti emotivnim argumentima, a Carozza i Macagno (2011) ih klasificiraju i istražuju moguće načine njihove evaluacije. Naime, emocije su sastavni dio povijesnog kolektivnog iskustva marginalnih skupina. Glavna je karakteristika kognitivno – logičkog modela *paradigma suprotstavljanja* koja se manifestira kroz agresivne i natjecateljske diskusije. U skladu s time, zanemarivanjem zajedničkog tla kognitivno-logičkog i emotivnog modela argumentacije isključuje se i stigmatizira način argumentacije pojedinih društvenih zajednica. Budući da feministička perspektiva stavlja naglasak na situiranost govornika i njegove izvedbe, Gilbertov *model usuglašavanja* (1994) uspostavlja se kao najbolji model diskusije jer teži međusobnom razumijevanju položaja govornika. Time se uspijeva pronaći zajednička točka suprotstavljenih stajališta, na temelju čega se gradi rješenje. Razumjeti sugovornika ili govornika znači i prepoznati njegovo iskustvo, odnosno, dati epistemološku vrijednost njegovom svjedočanstvu. Govier (1993) tvrdi da dokle god publika svoj sud temelji na negativnim iskustvima ili stereotipima vezanima uz određene društvene skupine,

svjedočanstvo pripadnika te skupine ne može biti ključ rješavanja društvene nepravde. Time se govornik stavlja u nepravedni argumentacijski položaj, što ima posljedice za svaku njegovu daljnju govornu aktivnost. Budući da je publika ta koja pripisuje kredibilitet govornika na osnovi vlastitog iskustva, potrebno je da zauzme takozvano *metanepovjerenje* (Bondy, 2010), odnosno, da kritički preispita vlastite emotivne reakcije.

Za kraj, gotovo je suvišno naglasiti da je govor svojstven samo ljudima. Međutim, važno je razumjeti da raznolikost postoji, da ne živimo u izoliranim uvjetima nego se prilagođavamo društvenim okolnostima. Razumjeti osobu koja govori znači osvijestiti njezine životne prilike jer tek tada možemo svjedočiti obilju koje raznolikost pruža.

Literatura

1. Adichie, N. C. (2012). We should all be feminist, <https://singjupost.com/we-should-all-be-feminists-by-chimamanda-ngozi-adichie-full-transcript/> (posjećeno 2. rujna 2018)
2. Adichie, N. C, biografija (2004), <http://www.cerep.ulg.ac.be/adichie/index.html> (posjećeno 2. rujna 2018)
3. Adichie, N. C. (2014). *We should all be feminist*. New York: Anchor Books
4. Beker, M. (1997). *Kratka povijest antičke retorike*. Zagreb: ArTresor naklada.
5. Bondy, P. (2010). Argumentative Injustice. *Informal logic*, 30, 3, 263-278.
6. Brstilo, I. (2010). Feministička epistemologija - kapitulacija znanstvene jednorodnosti. *Socijalna Ekologija* 19, 2, 151-172.
7. Burrow, S. (2010). Verbal Sparring and Apologetic Points: Politeness in Gendered Argumentation Contexts. *Informal Logic*, 30, 3, 235-262.
8. Campbell, K. K., (1986). Style and Content in the Rhetoric of early Afro-American Feminist. *Quarterly Journal of Speech*, 72, 4, 434-445.
9. Carozza, L. i Macagno, F. (2011). The evaluation of emotional arguments: a test run. URL: <https://scholar.uwindsor.ca/ossaarchive/OSSA9/papersandcommentaries/70> (pristupljeno 23. lipnja 2018)
10. Carozza, L. (2010). Emotional Arguments, Personality Theory, and Conflict Resolution. URL: <http://rozenbergquarterly.com/issa-proceedings-2010-emotional-arguments-personality-theory-and-conflict-resolution/> (pristupljeno 24. lipnja 2018)
11. Dalglish, A., Girard, P., Davies, M., (2017). Critical Thinking, Bias and Feminist Philosophy: Building a Better Framework through Collaboration. *Informal Logic*, 37, 4, 351-356.
12. Donawerth, J. (1992). Transforming the History of Rhetorical Theory. *Feminist Teacher* VII, 1, 35-39.
13. Douglas, W. (2006). *Fundamentals of critical argumentation*. New York: Cambridge University Press.
14. Fitch, S. (1993). Sojourner Truth. U: K. K. Campbell (ur.), *Women Public Speakers in the United States, 1800-1925: a bio-critical sourcebook*, 421-434, Westport: Greenwood Press
15. Flemming, D. (1998). Rhetoric as a Course of Study. *College English* VI, 2, 169-191.
16. Friedan, B. (1969.) Žensko građansko pravo : [govor]. U I. Zadro (2001) (odabrao), *Glasoviti govori*. Zagreb: Naklada Zadro, 323-327.

17. Gilbert, M. (1994). Feminism, Argumentation and Coalescence. *Informal Logic* XVI, 2, 95-113.
18. Gilbert, M. (1994b). Multi - modal argumentation. *Philosophy of the Social Sciences* IV, 2, 155-179.
19. Gilbert, M. (1995), Modes, Coalescence, & Pragma-Dialectics. URL: https://www.academia.edu/7841467/Gilbert_Michael_A._1995._Modes_Coalescence_and_Pragma-Dialectics._A_talk_first_presented_to_the_Instituut_voor_Neerlandistiek_of_the_University_of_Amsterdam._1995 (posjećeno 12. lipnja 2018)
20. Gilbert, M. (2004). Emotion, Argumentation & Informal Logic. *Informal Logic*, 24, 16, 245-264.
21. Gilligan, C. (1982). *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge: Harvard University Press.
22. Gleen, C. i Lunsford, A. (2017). Rhetoric and Feminism. U M. J. MacDonald (ur.), *The Oxford Handbook of Rhetorical Studies*. New York: Oxford University Press, 583-599.
23. Govier, T. (1993). When Logic Meets Politics: Testimony, Distrust, and Rhetorical Disadvantage. *Informal Logic*, XV, 2, 93-104.
24. Greenhouse, L i Siegel, R. (2012) Before Roe v. Wade. Voices that shaped the abortion debate before the Supreme Court's ruling. URL: https://documents.law.yale.edu/sites/default/files/beforeroe2nded_1.pdf (posjećeno 1. rujna 2018)
25. Groarke, L. (2010). Emotional Arguments: Ancient And Contemporary Views. URL: https://scholar.uwindsor.ca/philosophypub/35/?utm_source=scholar.uwindsor.ca%2Fphilosophypub%2F35&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages (posjećeno 20. lipnja 2018)
26. Holland, O. (2017). *William Morris's Utopianism: Propaganda, Politics and Prefiguration*, Lodon: Palgrave MacMillian.
27. Hundelby, C. (nadolazeće). Feminist Perspectives on Argumentation, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://philarchive.org/archive/HUNFPO> (posjećeno 2. ožujka 2018)
28. Hundelby, C. i Rooney P. (2010) Introduction: Reasoning for Change. *Informal logic*, 30, 3, 194-202.

29. Jasinski, J. (2001). Feminine Style u *Sourcebook of Rhetoric. Key Concepts in Contemporary Rhetorical Studies*. New York: Sage Publication LTD., 253-256.
30. Kišiček, G. i Stanković, D. (2014). *Retorika i društvo*. Zagreb: Naklada Slap.
31. Koludrović, M. i Ercegović, I. (2010). Poticanje učenika na kreativno mišljenje u suvremenoj nastavi. *Odgojne znanosti* XII, 2, 427-439.
32. Nacionalni okvirni kurikulum (2011). URL: http://www.azoo.hr/images/stories/dokumenti/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf (posjećeno 5. rujna 2018)
33. Lang, J. C. (2010). Feminist Epistemologies of Situated Knowledges: Implications for Rhetorical Argumentation. *Informal Logic*, 30, 2, 309-334.
34. Larson, R. L. (1966). Teaching Rhetoric in the High School: Some Proposal. *The English Journal*, 55, 8, 1058-1065.
35. Lauretis, T. D. (1999). *Soggetti eccentrici*. Milano: Feltrinelli.
36. Linker, M., (2011). Do Squirrels Eat Hamburgers? Intellectual Empathy as a Remedy for Residual Prejudice. *Informal Logic*, 31, 2, 110-138.
37. Livazović, G., Peko, A. i Sablić, M. (2006). Suradničko učenje u mlađoj školskoj dobi. *Život i škola*, 52, 15-16, 17-28.
38. Moulton, J. (1983). A Paradigm of Philosophy: The Adversary Method. U S. Harding i M. Hintikka (ur.), *Discovering Reality: Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology, and Philosophy of Science*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 149-165.
39. Myers, K. (2011). Metanoia and the Transformation of Opportunity. *Rhetoric Society Quarterly*, 41, 1, 1-18.
40. Nye, A. (1990). *Words of Power: A Feminist Reading of the History of Logic*. New York: Routledge.
41. Ore, I. (2015). *Govorništvo kao nastavni predmet u hrvatskim gimnazijama*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu. Filozofski fakultet.
42. Painter, N. I. (1996). *Sojourner Truth : a life, a symbol*. New York: W.W. Norton.
43. Pasarić, M. (s.a). *Feministička početnica – punilica*. <https://vdocuments.site/feministicka-pocetnica.html> (posjećeno 5. rujna 2018)
44. Pipes, R. (2006). *Komunizam: povijest intelektualnog i političkog pokreta*. Zagreb: Alfa
45. Rapanta, C. (2018) Teaching as Abductive Reasoning: The Role of Argumentation. *Informal Logic*, 38, 2, 293-311.

46. Ray, A. (2017). Rhetoric and Feminism in the Nineteenth-Century United States. U M. J. MacDonald (ur.) *The Oxford Handbook of Rhetorical Studies*. New York: The Oxford University Press, 571-583.
47. Sherman, J. (2002). *Interviews with Betty Friedan*. Jackson: University Press of Mississippi.
48. Škarić, I. (2011). *Argumentacija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
49. TEDxEuston, URL: <http://www.tedxeuston.com/#/ourstory> (posjećeno 7. rujna 2018)
50. Tindale, C. W. (2007). *Fallacies and Argument Appraisal*. New York: Cambridge University Press.
51. Tindale, C. (1999). *Acts of arguing: a rhetorical model of argument*. New York: State University of New York Press.
52. Truth, S. (1851). Ain't I a Woman?, <https://www.thesojournertruthproject.com/compare-the-speeches/> (pristupljeno 29. kolovoza 2018)
53. van Eemeren, F.H., Garssen, B., Krabbe, E.C.W., Snoeck Henkemans, F.A., Verheij, B., Wagemans, J.H.M. (2014). *Handbook of Argumentation Theory*. Dordrecht: Springer Reference
54. Verbiest, A. (1995). Women and the Gift of Reason. *Argumentation* 9, 821-836.
55. Warren, K. J. (1998). Critical Thinking and Feminism. *Informal Logic*, X, 1, 31-44.
56. Wood, J. T. (2007). *Gendered lives : communication, gender, and lives*. Belmont: Thomson / Wadsworth.
57. Watson, J. (2014). Screening TED: A rhetorical analysis of the intersections of rhetoric, digital media, and pedagogy. Doktorski rad. Baton Rouge: Louisiana State University.
58. Zetkin, K. (1889). Za oslobođenje žena! <http://slobodnifilozofski.com/2017/03/za-oslobodenje-zena.html> (posjećeno 1. rujna 2018)

Sažetak

Ovaj rad zamišljen je kao pregled feminističkih perspektiva na argumentaciju i retoriku. Prema teorijskom okviru Catherine E. Hundelby obrađuju se postojeći modeli i postavke unutar retorike i argumentacije koji se temelje na društveno-kulturalnoj situiranosti izvedbe govora. Takvi modeli mogu poslužiti kao uzorak budućeg feminističkog modela argumentacije. Korijen problema je u rodno određenom modelu racionalizma koji stvara niz antagonističkih odnosa, poput *muško : žensko*, *logos : patos* i *mozak : tijelo*, i uvjetuje pravila evaluacije argumenata. Način argumentiranja društveno marginaliziranih osoba neće biti prepoznat dokle god se postojeći modeli ne prilagode. Potrebno je revidirati dosadašnja istraživanja veze između retorike i pokreta za ženska prava. Kao primjer takvog revidiranja poslužit će problematizacija interdisciplinarne upotrebe pojma *ženski stil*. Feministička analiza retoričke situacije uključuje rekonstrukciju *konteksta* izvedbe govora i prepoznaje odnos moći među govornicima. Time se prilagođavaju *kriteriji relevantnosti, prihvatljivosti i dostatnosti*, racionaliziraju emotivni argumenti i jača epistemološka snaga osobnog iskustva marginaliziranih skupina. Zbog društvene osjetljivosti teorijskih postavki, *retorička argumentacija* Christophera Tindalea i *model usuglašavanja* Michaela Gilberta najavljuju se kao osnove budućeg feminističkog modela argumentacije.

Ključne riječi: feministička retorika, feministička argumentacija, retorička argumentacija, *ženski stil*, *kontekst*, *model usuglašavanja*, Cathrine E. Hundelby

Abstract

This thesis provides an overview of feminist perspectives applied on argumentation and rhetoric. Using the theoretical framework developed by Catherine E. Hundelby, the thesis analyses rhetorical and argumentative models and settings, taking into consideration speech performance situated in specific society and culture. Such models may be understood as an exemplification of a future feminist model of argumentation. The key issue is a gendered model of rationalism which creates a number of opposing relations, such as *male : female*, *logos : pathos*, *brain : body*, conditioning the rules of argument evaluation. The style of argumentation of the marginalized cannot be acknowledged without the adjustment of existent models. The existing research of the relation between rhetoric and women rights movement needs to be revised. The problematization of the interdisciplinary use of the term feminine style will serve as one such revision. A feminist analysis of the rhetorical situation involves the reconstruction of the context of speech performance as well as recognition of power relations between different speakers. This serves as the means of adjustment of *criteria of relevance, acceptability and sufficiency*, rationalization of emotional arguments, and strengthening of the epistemological value of the personal experience of the marginalized. Considering the fact that their theoretical presuppositions show awareness of different social positions, Christopher Tindale's *rhetorical argumentation* and Michael Gilbert's *coalescent argumentation* may serve as the basis of a future feminist model of argumentation.

Key words: feminist rhetoric, feminist argumentation, rhetorical argumentation, feminine style, context, coalescent argumentation, Catherine E. Hundelby

Životopis

Lucija Duda rođena je 4. siječnja 1994. godine u Puli. Završava Klasičnu gimnaziju u Zagrebu 2012. godine. Iste godine upisuje preddiplomski studij Fonetike i Talijanskog jezika i književnosti. Godine 2015. upisuje diplomski studij govornništva na Odsjeku za fonetiku i književno – kulturološki smjer na Odsjeku za talijanistiku. Tijekom prve godine diplomskog studija radi kao demonstratorica u sklopu kolegija Govornništvo. U sklopu programa *ERASMUS* + *SMS* boravi na Sveučilištu u Salernu (2017.). Akademske godine 2017/2018. završava dvosemestralni ženskostudijski obrazovni program Centra za ženske studije u Zagrebu. Tijekom studija sudjelovala je u organizaciji edukacijskog treninga za nefonetičare *FonET* (2012.) i sudjelovala u održavanju radionice *Školska govornica* za srednje škole u Čakovcu.